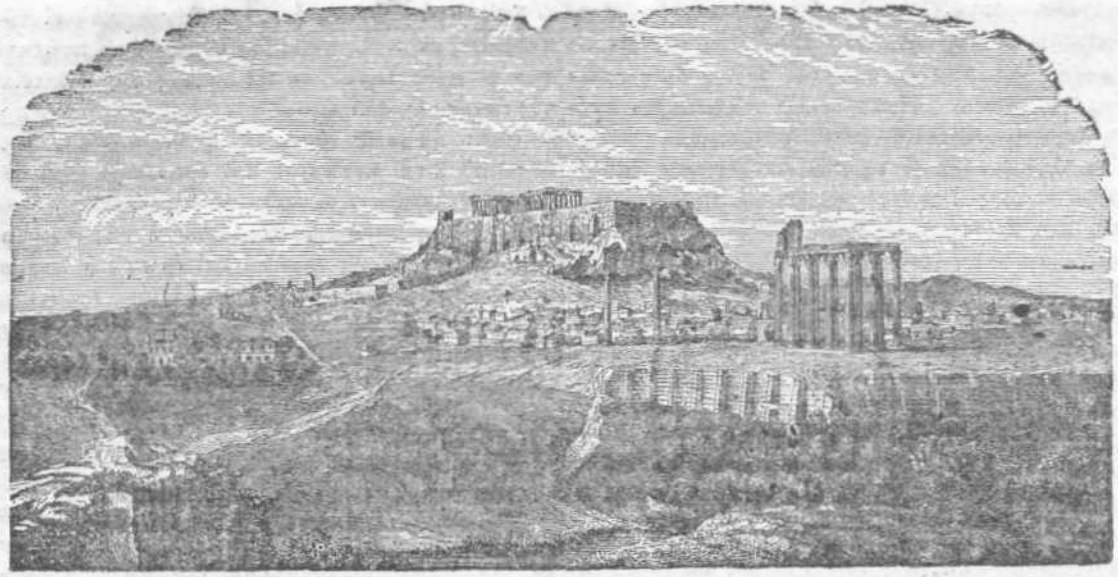

ΠΑΝΔΩΡΑ.

15 ΙΟΥΝΙΟΥ, 1858. ΤΟΜΟΣ Θ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 198.

Τὴν 20 Μαΐου, ἑορτὴν ἐπέτειον τῆς εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσεως τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς καθιδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου, ὁ τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας καθηγητὴς Κ. Ι. Σοῦτσος ἀπήγγειλε τὸν παρατιθέμενον λόγον, ὃν μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἤκουσε, διὰ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ, τὸ πολυπληθὲς ἀκροατήριον, ἐκ κληρικῶν, πολλῶν ἐκ τῶν ἐν τέλει καὶ ἄλλων ξένων καὶ ἡμεδαπῶν συγκείμενον. Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ λόγου τούτου, ἀνακαλοῦντος ἀξιολόγους διατάξεις τοῦ δημοσίου τῶν πάλαι Ἀθηναίων βίον, ἐνίοτε ὀρθωτέρας καὶ τῶν παραδεδεγμένων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὅτε ἐπὶ τοσοῦτον προώδευσεν ἡ ἐπιστήμη, συνιστῶμεν τοῖς ἀναγνώσταις τῆς Πανδώρας.

—ooo—

Ἀναλαβὼν τὴν ἐντολὴν ἣν δέδωκέ μοι ἡ Ἀκαδημιακὴ Σύγκλητος, κατὰ τὴν ἐπέτειον ταύτην ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Σεβαστὸς ἡμῶν Βασιλεὺς ηὐδόκησε νὰ καθιδρύσῃ τὸ ἀνώτατον τοῦτο ἐκπαιδευτήριον τὸ συμπυκνοῦν ὡς ἐν μιᾷ πνευματικῇ ἑστίᾳ τὰς διανοητικὰς ἀκτίνας τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς φυλῆς, οὐδόλως ἤλπισα ὅτι ἀπευθυνόμενος πρὸς ἀκροατήριον σοφὸν καὶ ἐμβριθὲς ἱκανὸν νὰ πτοήσῃ καὶ τοὺς ἱκανοτέρους ἐμοῦ, ἐδυνάμην διὰ τοῦ καινοφανοῦς τῆς πραγματείας νὰ ἀξιωθῶ τῆς εὐνοϊκῆς αὐτοῦ προσοχῆς. Ἤλπισα ὅμως καὶ ἐλπίζω ὅτι θέλω τύχει παρ' αὐτῷ φιλόφρονος ἀκροάσεως ἐπιλαμβανόμενος ζητήματος προσφιλοῦς εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν ψυχήν, καθ' ὃ ἀναγομένου εἰς τὸν βίον τοῦ εὐκλεεστέρου μέλους τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς οἰκογενείας, εἰς τὴν πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων.

Κύριοι!

Ἀδιαλείπτως σπουδάζοντες καὶ ἐξερευνῶντες τὴν καταγωγήν, τὸν βίον, τὸ πολίτευμα, τὰ ἔργα τοῦ νοὸς καὶ τῆς τέχνης τῶν δύω διασημοτέρων ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα ἡ Θεία Πρόνοια ἔταξεν ὡς τοὺς δύω ἐμπειροτέρους ὁδηγοὺς καὶ τοὺς σοφωτέρους διδασκάλους τῶν νεωτέρων Εὐρωταϊκῶν ἐθνῶν, ἐλλόγως ἐμφιλοχωροῦμεν εἰς τὰ οὐσιωδέστερα στοιχεῖα τὰ ἀπαρτίσαντα τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν, εἰς ὅ,τι παρήγαγεν εὐγενέστερον καὶ τιμιώτερον ἡ ἐξαίρετος αὐτῶν εὐφυΐα. Καὶ διὰ μὲν τῆς μελέτης τῶν θρησκευμάτων, τῶν γλωσσῶν, τῶν φιλοσοφικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν συστημάτων τῆς ἀρχαιότητος προσπαθοῦμεν νὰ ἀνακαλύψωμεν τὰ μυστήρια τῆς διανοίας αὐτῶν καὶ τὰς ἀρχικὰς καὶ θεμελιώδεις αὐτῶν ἰδέας περὶ Θεοῦ, περὶ φύσεως, περὶ ἀνθρώπου· ἐν δὲ τοῖς νόμοις, ἀνευρίσκομεν τὰς περὶ Δικαίου, Ἐλευθερίας καὶ Ἰσονομίας ἐπικρατησάσας παρ' αὐτοῖς γνώμας.

Ἐπιμελῶς δὲ ἐγκύπτοντες εἰς τὰ φιλολογικὰ αὐτῶν ἔργα, ἀποκαλύπτομεν τὰς ἐννοίας, τὰς πεποιθήσεις, τὰ πάθη, τὰς προλήψεις, τὰς συμφορὰς καὶ περιπετείας τῶν ἐθνῶν τούτων, κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τοῦ βίου αὐτῶν, ἢ θαυμάζοντες τὰ

ἀμύθητον κάλλος τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, ἀνακράζομεν τὸ τοῦ Πλουτάρχου· « Ὅτι ἐπανθεῖ τις καινότης ἀεὶ ἄθικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν, ὥσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἀγήρω καταμεμιγμένην τῶν ἔργων ἐχόντων. »

Τελευταῖον δὲ ἐν τῇ Πολιτικῇ ἱστορίᾳ, ἐμβλέπομεν εἰς τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ Πολιτικοῦ αὐτῶν βίου, διορῶμεν τὰ δημόσια αὐτῶν ἤθη καὶ γιγνώσκομεν τὰ ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ συμβεβηκότα, ἅτινα ὁπωσδήποτε συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀκμὴν ἢ τὴν παρακμήν, εἰς τὴν ἀνόρθωσιν καὶ κατάπτωσιν αὐτῶν.

Παρατηρητέον δὲ ὅτι ἡ φιλολογικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ φιλοπονία, οἱ νόμοι, ὁ πολιτικὸς βίος δὲν συγκεφαλαιοῦσι τὸ ὅλον σύστημα τῆς παραγωγικῆς αὐτῶν δραστηριότητος.

Καθότι ἡ κοινωνία, ὑπὸ τὴν οἰκονομικὴν αὐτῆς μορφήν, παρίστησι τὴν ζωηρὰν εἰκόνα γιγαντιαίου ἐργοστασίου, ἐν ᾧ μυριάδες λογικῶν καὶ ἐλευθέρων πλασμάτων, συναμιλλῶνται πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς πεπρωμένης ἐντολῆς, ἣν θέδωκεν ἡμῖν ἡ προπατορικὴ ἁμαρτία, « ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου. »

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ οἰκονομικὸν πολίτευμα ἑκάστου ἔθνους, εἶναι τὸ πιστὸν ἐκμαγεῖον τῶν ἰδεῶν, τῶν ἀνακαλύψεων, τῆς κοινωνικῆς καταστάσεως, τοῦ πολιτεύματος καὶ τῶν κλιματολογικῶν αὐτοῦ περιστάσεων, ἄρα ὅπως δυνηθῶμεν νὰ λάβωμεν πλήρη καὶ ἀληθῆ γνῶσιν τοῦ ἔθνους τοῦ ὁποίου ἀναζητοῦμεν τὰ ἔργα καὶ τὸν πολιτισμόν, ἀνάγκη νὰ σπουδάζωμεν, καὶ τοὺς τρόπους τῆς φιλοπονίας αὐτοῦ, τὴν πρακτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, τὰ ὑλικὰ καὶ ἠθικὰ ἐν γένει ὄργανα τῆς δραστηριότητος αὐτοῦ, τοὺς ἰδιωτικοὺς καὶ δημοσίους αὐτοῦ πόρους κτλ. ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ἀνάγκη νὰ σπουδάζωμεν καὶ τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ οἰκονομίαν, ἐν ᾗ κατοπτρίζεται ὑπό τινα ὑλικωτέραν μορφήν, ἡ πρωτότυπος εἰκὼν τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἐξερευνῶμεν τὸν βίον.

Τοῦτο θέλω ἐπιχειρήσει πραγματευόμενος περὶ *Πολιτείας Ἀθηναίων*, ἥτις συγκεφαλαιοῖ ὅ,τι ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς παρήγαγεν εὐγενέστερον, τιμιώτερον καὶ διαρκέστερον.

Παλινδρομοῦντες εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος καὶ μικρόν τι πρὸ αὐτῶν, εὑρίσκομεν ὅτι ἐκ τῆς ἀνωμαλίας τῶν οὐσιῶν καὶ τῆς φιλοχρηματίας καὶ πλεονεξίας τῶν κρατούντων, παρήχθησαν ἐν Ἀθήναις διαιρέσεις καὶ σπαραγμοὶ ἐμφύλιοι, προκαλέσαντες πρῶτον μὲν τὴν νομοθεσίαν τοῦ Δράκοντος, ἥτις σκοπὸν προέθετο νὰ παγιώσῃ τὴν ὀλιγαρχικὴν ἐξουσίαν τῶν εὐπατριδῶν (1), καὶ δεύτερον τὴν κατ' αὐτῆς ἀντίδρασιν τῆς Κυλωνείου σάσεως (2). Τῶν μὲν ἰσχυρῶν καὶ πλουσίων ἀξιούντων νὰ διατηρήσωσι τὴν ἄδικον καὶ καταθλιπτικὴν σύτῶν ὑπεροχήν, τῶν δὲ πενήτων καὶ τῶν ἀσθενεστέρων ἐπιζητούντων νὰ περιποιήσωσιν εἰς ἑαυτοὺς μέρος τοὐλάχιστον τῶν ὠφελημάτων, ὧν ἐκεῖνοι μετεῖχον.

Τρεῖς δὲ κυρίως πολιτικαὶ μερίδες διήρουν τὸν λαὸν κατὰ τὰς τοπικὰς διαιρέσεις τῆς Ἀττικῆς.

Καὶ οἱ μὲν *Πεδιεῖς* ἦσαν οἱ ὀλιγαρχικοί, οἱ εὐπατρῖδαι, οἱ κατέχοντες τὰ εὐπορώτερα κτήματα τῶν Ἀττικῶν πεδιάδων καὶ ἁπάσας τῆς πολιτείας τὰς ἀρχάς.

Παρὰ δὲ τοῖς *Διακρίοις* ἢ *ὑπερακρίοις*, τοῖς κατοικοῦσι τὰ πενέστερα καὶ ὀρεινότερα μέρη τῆς χώρας, ἐπεκράτουν οἱ καθαρῶς δημοκρατικοί.

Καὶ τέλος παρὰ τοῖς *Παράλοις* ἢ τοῖς δημιουργοῖς. δηλ. παρὰ τῷ ναυτικῷ καὶ ἐμπορικῷ λαῷ, οἱ μικτὸν ἐπιζητοῦντες πολίτευμα (3).

Τότε λοιπὸν τῆς τῶν πενήτων πρὸς τοὺς πλουσίους ἀνωμαλίας ὥσπερ ἀκμὴν λαβούσης, οὐκ ὀλίγοι ἐπίστευον ὅτι ἡ πόλις δὲν θέλει παύσει ταραττομένη, ἐὰν δὲν περιέλθωσι τὰ πράγματα εἰς ἕνα τύραννον.

Ὁ Σόλων, ἐν μέσῳ τοῦ κοινωνικοῦ τούτου κλύδωνος ἰσχυρὸς καὶ ἐπίσημος ὤν, ἐδύνατο ἀληθῶς νὰ γίνῃ κύριος τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐπροτίμησε νὰ ἀναδειχθῇ διαλλακτὴς καὶ νομοθέτης, « ἑστὼς ἐν μεθορίῳ πάντων ἀνδρειότατα καὶ δικαιότατα » κατ' Ἀριστείδην τὸν ῥήτορα.

Ἀλλὰ τίς ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς Ἀττικῆς ὅτε ὁ Σόλων ἐξελέχθη κατὰ τὸ 594, 46. 3 Ἄρχων ἐπώνυμος, καθ' ὃ εὐπατρίδης, ἐκ Κοδριδῶν;

Αἱ πεδιάδες τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν κατεχόμεναι, ἐκαλλιεργοῦντο ὑπὸ πολιτῶν ἀκτημόνων προσαγορευομένων *Θητῶν*, ἢ *Ἑκτημορίων*, καὶ τελούντων *ἕκτα* τῶν γινομένων (4).

Ἀλλὰ πλὴν τούτων, ὑπῆρχον ἐν Ἀττικῇ καὶ μικροὶ ἰδιοκτῆται, εἰς τὰ ὀρεινότερα μάλιστα τῆς χώρας, καλλιεργοῦντες τὰ μικρὰ αὐτῶν κτήματα κατὰ τὸ σύστημα τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ὅπερ συνᾴδει πρὸς τὰς φυσιολογικὰς περιστάσεις τῆς χώρας.

Οἱ ἐνδεεῖς οὗτοι ἰδιοκτῆται ἐλαχίστην καὶ ἀνεπαρκῆ νεμόμενοι πρόσοδον, ἐπεβαρύνοντο μὲ χρέη καταθλιπτικὰ καὶ ἦσαν ὑπόχρεοι τῶν πλουσίων.

Ὅτι δὲ ἅπας ὁ δῆμος οὐκ ἦν ἀκτήμων, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἓν τῶν πολιτευμάτων τοῦ Σόλωνος, δι' οὗ ἐπεχείρησεν οὗτος νὰ συμπληρώσῃ τὸ εὐεργέτημα τῆς *Σεισαχθείας*, ὑπῆρξεν ἡ κατάργησις τῶν ὑποθηκῶν τῶν ἐπιβαρυνουσῶν τὰ κτήματα τῶν ἐνδεῶν πολιτῶν (5).

Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τοῦ Σόλωνος, ἡ Ἀττικὴ ἧς τὰ κυριώτερα φυσικὰ προϊόντα ἦσαν ὡς σήμερον, ὁ σῖτος, ἡ κριθή, ὁ οἶνος, τὸ ἔλαιον, τὰ σῦκα, τὸ μέλι, τὸ σάκχαρι τοῦτο τῶν ἀρχαίων, ἡ Ἀττική, λέγω, ἐκαλλιεργεῖτο μὲν ὑπὸ πολιτῶν ἀκτημόνων, προσαγορευομένων *Θητῶν* ἢ *Ἑκτημορίων*, ἔτρεφε δὲ καὶ μικροὺς ἰδιοκτήτας ἐνδεεστάτους, καταστάντας *ὑποχρέους* τῶν πλουσίων.

Οἱ μικροὶ οὗτοι ἰδιοκτῆται δανειζόμενοι ἦσαν *ἐγγύμοι ἐπὶ τοῖς σώμασι τοῖς δανείζουσι*, καὶ ἄλλοι μὲν ἐδούλευον αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ καὶ ἐπὶ τὴν ἀλλοδαπὴν ἐπωλοῦντο.

Ὁ Σόλων ἐπιχειρήσας νὰ ἀνορθώσῃ τὸν δῆμον εἰσήγαγε, τὴν περίφημον *Σεισάχθειαν* δι' ἧς *ἀπέσεισε* οἱ ἐνδεεῖς μάλιστα πολῖται τὸ δυσβάστακτον ἄχθος τῶν χρεῶν.

Ὅτι ἡ σεισάχθεια ἦν *ἀναίρεσις τῶν συμβολαίων* μαρτυρεῖται ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος. Ἀλλ' ἀναιρεθέντων τῶν συμβολαίων, οὐ μόνον *οἱ ὅροι* οἱ πολλαχοῦ πεπηγότες ἀνῃρέθησαν, δηλαδὴ τὰ κτήματα ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπιβαρυνουσῶν αὐτὰ ὑποθηκῶν, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀφειλέται οἱ διὰ δικαστικῆς ἀποφάσεως ἐν δουλείᾳ διατελοῦντες ἀπηλευθερώθησαν, καὶ τῶν *ἀγωγίμων* πρὸς ἀργύριον γεγονότων πολιτῶν, τοὺς μὲν ὁ Σόλων ἀνήγαγεν ἀπὸ ξένης, ὅπου πολλαχῇ ἐπλανῶντο, τοὺς δὲ ἐν Ἀττικῇ δουλεύοντας ἐλευθέρους ἐποίησεν.

Πολλοὶ ἐθεώρησαν καὶ θεωροῦσι τὴν *σεισάχθειαν* ὡς *χρεωκοπίαν* κεκαλυμμένην. Βεβαίως ἡ σεισάχθεια ἦν κατ' οὐσίαν πρᾶξις ἀδικωτάτη, παραβλάπτουσα δικαιώματα νομίμως ἀποκτηθέντα. Φαίνεται ὅμως ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὐδεὶς ἕτερος τρόπος ὑπῆρχε συνδιαλλαγῆς τῶν πλουσίων καὶ τῶν πενήτων ἢ ἡ *ἄφεσις τῶν χρεῶν*, δι' ἧς, ὡς αὐτὸς ὁ Σόλων ἔγραψε, συνηρμόζετο « δίκη τε καὶ βία ».

Ἄλλως δὲ μόναι αἱ Ἀθῆναι, μόνη ἡ Πολιτεία τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἐγένετο ἔνοχος τοῦ ἀδικήματος ὅπερ πολλοὶ ἐκ τῶν νεωτέρων καταγγέλλουσιν ὡς *χρεωκοπίαν*.

Κἰκοσι καὶ τέσσαρας ἑκατονταετηρίδας ἀπὸ τοῦ Σόλωνος, ἓν τῶν περικλεεστέρων καὶ γενναιοτέρων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης, τὸ Γαλλικὸν ἔθνος, ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐπαναστάσεως, πρεσβεῦον ὅτι εἰς τὸν ὑπέρτατον νόμον τῆς κοινῆς σωτηρίας, τὰ πάντα πρέπει νὰ ὑποχωρήσωσιν, ἐπεχείρησε τολμηρότερον ἔτι νὰ συναρμόσῃ « δίκην τε καὶ βίαν. » Ἀκυρῶσαν δ' οὖν τὰ 2/3 τοῦ δημοσίου χρέους, ἀνεγνώρισεν ὡς *χρέος πάγιον*, μόνον τὸ ὑπόλοιπον τρίτον. « tiers consolidé. »

Τί δ' ἄλλο ἦν ἡ ἀκύρωσις τοῦ δημοσίου χρέους ἢ *σεισάχθεια*;

Ἀλλ' ἐὰν οὐδεμία ὑπάρχῃ διαφορὰ περὶ τὴν φύσιν τῶν πράξεων τούτων, ὑπάρχει ὅμως μεγίστη ὡς πρός τε τὰ πρόσωπα τὰ διενεργήσαντα αὐτὰς καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἐξετελέσθησαν. Καθότι ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ, ἡ κοινωνικὴ μεταπολίτευσις ἐγένετο *ὑπὸ τοῦ Δήμου*, ἐξετελέσθη δὲ διὰ τῆς λόγχης καὶ τῆς λαιμοτόμου καὶ φρικαλέας τρομοκρατίας· ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις, ἐγένετο μὲν *ὑπὲρ τοῦ Δήμου* οὐχὶ δὲ *ὑπ' αὐτοῦ*, ἐτελέσθη δὲ ὑφ' ἑνὸς μόνου ἀνδρός, ἀναδειχθέντος ἐν μέσῳ μυρίων ἀντιθέτων καὶ πολεμίων ἀξιώσεων διαλλακτοῦ, νομοθέτου καὶ διαιτητοῦ.

Βεβαίως ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νὰ θρηνῇ καὶ καταδικάζῃ τὴν ἀδικίαν καί τοι πολλάκις ἐπικαλυπτομένην « ὀνόμασι χρηστοῖς καὶ φιλανθρώποις » δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῇ καὶ τὰς χρονίους αἰτίας ὧν ἡ καταθλιπτικὴ διάρκεια παρήγαγεν ἐπὶ τέλους τὴν ἀδικίαν (6).

Ἀλλ' ὁ Σόλων, ἅπαξ πεπαυμένης τῆς στάσεως διὰ τῆς Σεισαχθείας, πρῶτον μὲν ὅπως διευκολύνῃ πάλιν τὴν κυκλοφορίαν τῶν κεφαλαίων καὶ τὰς συναλλαγάς, διήρεσε τὴν μνᾶν εἰς δρ. 100 πρότερον 73 οὖσαν, ἐλαττώσας δ' οὕτω τὴν τιμὴν τῆς νομισματικῆς μονάδος, κατέστησε τὸ νόμισμα ὅπερ ἦν *σπάνιον* καὶ *δυσπόριστον*, κοινότερον καὶ εὐωνότερον.

Δεύτερον δέ, θέλων νὰ ἐμποιήσῃ εἰς ἅπαντας βαθυτάτην εὐλάβειαν πρὸς τὰ συμβόλαια καὶ ἐξασφαλίσῃ τοῦ λοιποῦ τοὺς πολίτας κατὰ τῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ἀδικήματος « τῆς ἀποκοπῆς τῶν χρεῶν » ἐπέβαλε τὸν ἑξῆς ὅρκον εἰς τοὺς ἡλιαστάς·

« Οὐδὲ ἄν τις καταλύῃ τὸν Δῆμον τὸν Ἀθηναίων ἢ λέγῃ ἢ ἐπιψηφίζῃ παρὰ ταῦτα οὐ πείσομαι, οὐδὲ *τῶν χρεῶν τῶν ἰδίων ἀποκοπὰς*, οὐδὲ γῆς ἀναδασμὸν τῆς Ἀθηναίων, οὐδ' οἰκιῶν, ψηφιοῦμαι » (*).

Προσέτι δέ, ὅπως καταθραύσῃ τὰς ἀριστοκρατικὰς περιουσίας ἀφαιρῶν ἐκ τοῦ μέσου πᾶν τὸ διακωλύον τὴν ἐλευθέραν τῶν κτημάτων μεταβίβασιν, δι' ἧς ἡ ἀκίνητος ἰδιοκτησία περιέρχεται τελευταῖον εἰς τοὺς ἐπιμελεστέρους, ἔγραψε καὶ τὸν « περὶ Διαθηκῶν νόμον » καθ' ὃν ἐπετρέπετο *εἰς τὸν μὴ ἔχοντα παῖδας*, νὰ δίδῃ τὰ αὐτοῦ εἰς ὃν βούλεται, ἐν ᾧ πρότερον τὰ χρήματα καὶ ὁ οἶκος ἔπρεπε νὰ καταμένωσιν εἰς τὸ γένος τοῦ τεθνηκότος (7).

Ἀλλ' ὁ Σόλων δὲν περιωρίσθη εἰς τὰς εἰρημένας μεταρρυθμίσεις. Θεωρῶν προσέτι ὅτι ἡ ἐπέμβασις τοῦ νομοθέτου εἰς τὰς περὶ δανείων συμβάσεις ἔτι μᾶλλον ἐπιβαρύνει τοὺς ὀφειλέτας, ἀπήλλαξεν αὐτὰς ἀπὸ παντὸς περιορισμοῦ, ὥστε καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνεδείχθη ὑπέρτερος τῶν τε συγχρόνων καὶ μεταγενεστέρων (8).

Τωόντι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς ιη'. ἑκατονταετηρίδος, αἱ περὶ τόκων ψευδεῖς θεωρίαι διέμειναν ἑδραῖαι καὶ ἀμετάβλητοι.

Ναὶ μὲν ἡ ἄρνησις τῆς ἀποδόσεως τοῦ ληφθέντος κεφαλαίου ἐθεωρήθη ἀείποτε ὡς μέγα ἀδίκημα, ὡς ἀπροκάλυπτος χρεωκοπία, οὐχ ἧττον ὅμως οἱ ἐκ χρηματικῶν δανείων τόκοι ἐλογίσθησαν « ὡς παρὰ φύσιν χρηματισμός », ὡς κατάχρησις τοῦ δανειστοῦ καὶ καταπίεσις τοῦ ὀφειλέτου, ὡς *κέρδος* τὸ ὁποῖον παρέχει ὁ ὀφειλέτης τῷ δανειστῇ *ἄνευ ἀνταλλάγματος*.

Ταῦτα δὲ τὰ ἡμαρτημένα περὶ τόκων πορίσματα ἐξήγοντο ἐκ τῶν ἀρχῶν, ἃς ἐπρέσβευε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης λέγων, ὅτι « τὸ νόμισμα οὐ τίκτει νόμισμα » δι' ὃ καὶ « εὐλογώτατα μισεῖται ἡ ὀβολοστατική. »

Τὴν αὐτὴν γνώμην παρεδέχετο καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Κάτων καὶ οἱ ἐπισημότεροι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων.

Ἀλλ' ἐν ᾧ οἱ περὶ τὰ οἰκονομικὰ φιλοσοφοῦντες τοιαῦτα ἐπρέσβευον περὶ τόκων, καὶ προδήλως παρεγνώριζον τὴν φύσιν καὶ τὸν προορισμὸν τῶν νομισμάτων, ἐκλαμβάνοντες τὸν τόκον, *ὡς καρπὸν τῶν χρημάτων*, οὐχὶ δὲ *τῶν διὰ τῶν χρημάτων* ἀποκτωμένων, τοὐναντίον ἡ βιομηχανικὴ καὶ ἐμπο-

(*) Δημοσθένης κατὰ Τιμοκράτους.

ρικὴ ὤθησις ἦν ὁ Σόλων ἔδωκεν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἡ περὶ τὴν σύστασιν τῶν χρηματικῶν συμβολαίων ἐλευθερία παρήγαγον ἐν αὐτῇ γνώμας καὶ πεποιθήσεις περὶ τόκων, ἀκριβεστέρας καὶ μετριωτέρας.

Ὥστε ἐπὶ τοῦ πολυκρότου τούτου ζητήματος, τὸ μὲν πλῆθος, ὡς ἐξ ἀναμαρτήτου τινος πεποιθήσεως, ἐριλοσόφει, οἱ δὲ φιλόσοφοι καὶ λόγιοι ἐξ ἡμαρτημένων ὁρμώμενοι συλλογισμῶν ἐπλανῶντο ὡς οἱ πολλοί.

Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῶν πεποιθήσεων τῶν φιλοσόφων τῶν διαμαρτανόντων πολλάκις τοῦ πρακτικοῦ βίου, καὶ τοῦ πλήθους τοῦ ἀμοιροῦντος φιλοσοφίας, εἶναι ἀξία παρατηρήσεως, καθότι ὅσην μεγαλοψυΐαν καὶ ἐὰν ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Σόλωνα, δυσκόλως δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ δικαίῳ τῷ λόγῳ κριθέντες ὑπὸ τῆς ἱστορίας ὡς νόες ἔξοχοι, ὡς ἄνδρες ὑπερφυεῖς, εἰσὶν ἀλλότριοι τῶν περικυκλούντων αὐτοὺς στοιχείων, συμβεβηκότων καὶ πεποιθήσεων.

Καὶ ἴσως πρέπει ἐν μέρει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐμπειρίαν τοῦ Σόλωνος, εἰς τὸ ὅτι α ἐλαττώσας τὴν οὐσίαν τοῦ πατρὸς εἰς φιλανθρωπίας τινὰς ὥρμησε νέος ἔτι ὢν πρὸς ἐμπορίαν » (*). Ὅτι δὲ τὸ ἀπεριόριστον τῶν τόκων οὐδόλως συνετέλεσεν εἰς τὴν αὔξησιν αὐτῶν, ἀποδεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι ἐν Ἀθήναις, *οἱ μὲν χερσαῖοι* δὲν ὑπερέβαινον *τὰ* 12 *ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, οἱ δὲ ναυτικοὶ ἐπὶ τοῖς φορτίοις ἢ ἐπὶ τῷ πλοίῳ*, ἀνεβιβάζοντο ἕνεκα τῶν ἐπικειμένων τότε κινδύνων εἰς τοὺς ναυτιλλομένους, μέχρι 30 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Ἐρευνήσωμεν ἤδη πῶς ὁ Σόλων ἀνέδειξε τὰς Ἀθήνας τὴν τεχνικωτέραν πόλιν τῆς ἀρχαιότητος.

Καθορῶν ὅτι πλῆθος ἀνθρώπων συρρέει πανταχόθεν ἐπ' ἀδείας εἰς τὴν Ἀττικὴν (9), ὅτι δὲ τὰ πλεῖστα τῆς χώρας ἦσαν φαῦλα καὶ ἀγενῆ, διὰ θαλάσσης δὲ οὐδὲν εἰσήγετο εἰς τοὺς μὴ ἔχοντας τί ἀντιδοῦναι, ἔτρεψε τοὺς πολίτας πρὸς τὰς τέχνας, καὶ νόμον ἔγραψεν ἀπαλλάττοντα τὸν υἱὸν τοῦ τρέφειν τὸν πατέρα τὸν μὴ διδάξαντα αὐτῷ τέχνην· ἔταξε δὲ καὶ τὴν ἐξ Ἀρείου Πάγου βουλὴν ἐπισκοπεῖν ὅθεν ἕκαστος ἔχει τὰ ἐπιτήδεια καὶ κολάζειν τοὺς ἀργούς.

Ἀλλ' ὁ Σόλων ἐπιχειρήσας νὰ τρέψῃ, τοὺς πολίτας πρὸς τὰς τέχνας, προέθετο, ὡς φαίνεται, καὶ ἕτερόν τι, ἀπέβλεψε δηλ. καὶ πρὸς σκοπόν τινα πολιτικὸν συνάδοντα πρὸς τὸ δημοκρατικὸν αὐτοῦ πολίτευμα, τοῦ ὁποίου σοφώτατα προπαρεσκεύαζε τὸν εἰρηνικὸν θρίαμβον. Ἡ ἐξουσία τῶν εὐπατριδῶν ὑπῆρχε δισκαταγώνιστος, ἐν ὅσῳ μόνος πόρος ζωῆς ἦν ὁ ἀπὸ τῆς γεωργίας. Παραγομένων ὅμως καὶ ἑτέρων ἐπιτηδευμάτων ἀπ' αὐτῆς ἀνεξαρτήτων, ὁ δῆμος ἐχειραφετεῖτο, οὕτως εἰπεῖν, ἀπηλλάττετο ἀπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς κηδεμονίας καὶ προσελάμβανεν ἰδίας δυνάμεις, ὅπως παλαίσῃ πρὸς τοὺς πλουσίους καὶ ἰσχυροὺς, ἂν δὲν συνήνουν οἴκοθεν εἰς τὸ νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῷ μέρος τῆς ἐξουσίας αὐτῶν.

(*) Πλ. Βίῳ Σόλωνος.

Πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας καὶ τῆς προαγωγῆς τεχνῶν βιοποριστικῶν καὶ ἐπιτηδευμάτων ἀνεξαρτήτων τῆς ἀριστοκρατικῆς κηδεμονίας, καθ' ὃν χρόνον ἡ πρὸς τοὺς ξένους δυσμένεια ἦν φυσικωτάτη, ἕνεκεν τῶν στενῶν ὁρίων τῶν ἀρχαίων ἐκείνων τῆς εὐρώπης πολιτειῶν καὶ τῆς μεγάλης ἀξίας ἣν ἀπέδιδεν ἕκαστος ἑαυτῷ μετέχων τῆς πολιτείας, ὁ Σόλων ἀπηλλαγμένος τοῦ ἐπικρατοῦντος τότε ἀποκλειστικοῦ πνεύματος καὶ ὑπὸ εὐρυτέρων καὶ γενναιοτέρων λογισμῶν ἐμπνεόμενος προσείλκυσεν εἰς Ἀθήνας, πλῆθος *ξένων καὶ μετοίκων*, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη μετὰ ταῦτα ἡ κυριωτέρα μερὶς τοῦ τεχνουργικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ πληθυσμοῦ.

Εἶπον ὅτι ἕνεκεν σπουδαίων οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν λόγων, ὁ Σόλων ἔτρεψε τοὺς πολίτας πρὸς τὰς τέχνας. Ἐν τούτοις ὅμως, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ, οἱ Ἀθηναῖοι, ἐνδεεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἄτεχνοι ὄντες, δὲν εἶχόν τι ν' ἀντιδώσωσιν εἰς τοὺς εἰσάγοντας προϊόντα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, ἡ δὲ χώρα μόλις ἐπήρκει εἰς διατροφὴν τοῦ ἰθαγενοῦς καὶ ἐπήλυδος πληθυσμοῦ, ἀπηγορεύθη ἡ πρὸς ξένους ἐξαγωγὴ τῶν γινομένων ἐν Ἀττικῇ, ἐξαιρουμένου μόνου τοῦ ἐλαίου, τοῦ ὁποίου ἡ ἐξαγωγὴ δὲν ἐκωλύετο.

Κατὰ τῶν ἐξαγόντων δὲ προϊόντα τῆς γῆς, ὁ Σόλων προσέταξε ποινὴν χρηματικὴν δρ. 100.

Αἱ διατάξεις αὗται τῆς νομοθεσίας τοῦ Σόλωνος ἔχουσι μὲν ἀναλογίαν τινὰ πρὸς τοὺς νόμους τῶν νεωτέρων ἐθνῶν, τοὺς δεσμεύοντας τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἐμπορίας, διαφέρουσιν ὅμως οὐσιωδῶς ἀπ' αὐτῶν· καθότι οἱ μὲν νεώτεροι διακωλύοντες τὴν εἰσαγωγὴν ξένων ἐμπορευμάτων καὶ ἀποκλείοντες, διὰ δασμῶν λίαν ἐπαχθῶν, τὸν ξένον διαγωνισμόν, προέθεντο νὰ προστατεύσωσι τὰς τέχνας καὶ τὴν γεωργίαν καὶ νὰ ἀπονείμωσι τὸ μονοπώλιον τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς εἰς τοὺς περὶ τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἀσχολουμένους.

Ὁ δὲ Σόλων, πρὸς τὴν ἀσφάλειαν καὶ αὐτάρκειαν τῆς μεγάλης καὶ πολυαρίθμου ὁμάδος τῶν ἀναλωτῶν ἐμβλέπων, ὅτε ἡ μὲν Ἀττικὴ μόλις ἐδύνατο νὰ θρέψῃ τοὺς κατοίκους αὐτῆς, αἱ δὲ τέχναι ἦσαν ἄμορροι, τὰ δὲ πολύτιμα μέταλλα σπάνια καὶ δυσπόριστα, καθότι κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, δὲν ἐμεταλλεύοντο εἰσέτι τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου, τὰ παρασχόντα μετὰ ταῦτα εἰς τὰς Ἀθήνας τὸ πρὸς ἀπόκτησιν τῶν εἰσκομιζομένων ἀντάλλαγμα, ἀπηγόρευσε μὲν τὸ πρῶτον τὴν ἐξαγωγὴν τῶν γινομένων ἐν Ἀττικῇ καὶ μάλιστα τῶν σιτηρῶν, βραδύτερον δὲ φαίνεται ὅτι οἱ ἀπαγορευτικοὶ οὗτοι νόμοι ἐξέλιπον, καθότι τὰ σῦκα καὶ τὸ μέλι τῆς Ἀττικῆς κατηναλίσκοντο καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Οἱ ἀπαγορευτικοὶ λοιπὸν νόμοι τοῦ Σόλωνος οὐδόλως ἀπέβλεπον πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπεδίωξαν αἱ νομοθεσίαι τῶν νεωτέρων ἐθνῶν.

Καὶ ἡ Ἀττικὴ οὐδέποτε ἔπαυσεν ἀκωλύτως λαμβάνουσα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς καὶ σῖτον καὶ ἰχθεῖς, καὶ λίνον καὶ ἔριον καὶ ναυπηγήσιμον ξυλείαν καὶ σίδηρον καὶ χαλκὸν καὶ ἕτερα προϊόντα, ὧν ἐσπάνιζε.

Τὸ δ' ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῆς νομοθεσίας ταύτης ἐπεκράτησε τοῦ ὅλου βίου τῶν Ἀθηναίων, ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἀλώβητον καὶ ἀναλλοίωτον διασωθὲν μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἀνωτάτης ἀκμῆς τῶν τεχνῶν ἐν Ἀθήναις, μέχρι τῆς ἐποχῆς, λέγω, τοῦ ἐξοχωτέρου πολιτικοῦ ἀνδρὸς τῆς ἀρχαιότητος, τοῦ Περικλέους.

Ἐξ ὅλων δὲ τῶν Πολιτευμάτων τοῦ Σόλωνος, ἐκεῖνο ὅπερ ἐμφαίνει ἐναργέστερον τὸ Δημοκρατικὸν αὐτοῦ πνεῦμα, εἶναι *ἡ ἐκ τῶν τιμημάτων διαίρεσις τῶν πολιτῶν*.

Διελὼν ἅπαντας τοὺς πολίτας τῶν τεσσάρων φυλῶν εἰς τέσσαρας τάξεις, ἔλαβε *τὰ τιμήματα τῆς περιουσίας αὐτῶν*, ἅτινα ἀνέγραψεν εἰς τοὺς δημοσίους καταλόγους. *Τὰ δὲ φορολογητὰ τιμήματα ἢ ἡ φορολογητὴ περιουσία* ἑκάστης τῶν τριῶν πρώτων τάξεων, ὑπελογίσθη μὲν κατά τινα ἀναλογίαν πρὸς τὰς προσόδους, ἀλλ' ἐλαφροτέραν καὶ μετριωτέραν διὰ τὰς ἐλάσσονας προσόδους.

Τοιούτῳ τρόπῳ, οἱ μὲν *πεντακοσιομέδιμνοι* κατέβαλλον τὴν ὁριζομένην ἑκάστοτε *εἰσφοράν*, ἐπὶ τιμήματος ἐκτιμηθέντος εἰς τὸ *δυωδεκαπλάσιον* τῆς προσόδου. ἤτοι εἰς 6.000 δρ, οἱ δὲ *τριακοσιομέδιμνοι*, ἐπὶ τιμήματος *δεκαπλασίου* τῆς προσόδου, ἤτοι 3.000 δρ, οἱ δὲ *διακοσιομέδιμνοι* ἐπὶ τιμήματος πενταπλασίου μόνον, ἤτοι 1,000 δρ. Ὥστε ἡ *εἰσφορά*, ἥτις ὡρίζετο καθ' ὑπόθεσιν, 2 ἐπὶ τοῖς 0/0 *τοῦ φορολογητοῦ τιμήματος*, κατ' ἐπιφάνειαν μὲν ἦν ἴση καὶ ὁμοιόμορφος δι' ἅπαντας, πράγματι δὲ ἐπεβάρυνε ἐπὶ μᾶλλον τοὺς εὐπορωτέρους, καθότι ἡ τοῦ *τριακοσιομεδίμνου*, εἰσφορὰ δὲν ἦτο τὰ 3/5 τῆς τοῦ *πεντακοσιομεδίμνου*, τῶν 120. δρ. δηλ. δρ. 72, ἀλλ' 60 καὶ ἡ τοῦ *διακοσιομεδίμνου* δὲν ἦτο τὰ 2/3 τῆς τοῦ *τριακοσιομεδίμνου*, δηλ. 40 δρ. ἀλλ' 20 μόνον.

Οἱ δὲ Θῆτες, οἱ ποιοῦντες ἔλασσον τῶν 200 *μέτρων*, ἀπηλλάττοντο τῆς εἰσφορᾶς (10).

Τοσαῦτα τὰ κυριώτερα οἰκονομικὰ ἔργα τοῦ Σόλωνος ὧν ἡ τεχνικὴ ἁρμονία καὶ ἑνότης ἐπιμαρτυρεῖ τὴν πρόνοιαν τοῦ σοφοῦ ἐκείνου νομοθέτου καὶ διορθωτοῦ τῆς πολιτείας. Αἱ φιλελεύθεραι καὶ πολιτικώταται διατάξεις τῶν νόμων αὐτοῦ, ἀναπτυχθεῖσαι καὶ ἀναβλαστήσασαι προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐντὸς τοῦ εὐφυεστέρου καὶ ἐπιφανεστέρου λαοῦ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ὡς τὰ εὐγενῆ φυτὰ τὰ ἐμπεπιστευμένα εἰς γῆν εὔφορον καὶ γενναίαν, δὲν ἴσχυσαν ἑκατὸν μόνον ἐνιαυτούς, ὡς ἤλπισεν ἐκεῖνος ἀλλ' ἐπεσκίασαν τὸν ὅλον βίον τῶν Ἀθηναίων· οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος δὲν ἐνεγράφησαν εἰς ξυλίνους μόνον ἄξονας, ἀλλ' ἐγχαραχθέντες εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀρχομένων ἔδωκαν εἰς τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἀθηνῶν, ἰδιογενῆ τινα ῥυθμὸν διασωθέντα μέχρι τῆς πεπρωμένης ὥρας τοῦ πολιτικοῦ αὐτῶν θανάτου (11).

Ἐὰν δὲ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἐρευνήσωμεν πῶς ὁ Ἀθηναϊκὸς οὗτος πολιτισμὸς μετὰ ταῦτα διετυπώθη; πῶς ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν διεμορφώθη τροποποιηθεῖσα ὑπὸ τῶν μεγάλων ἱστορικῶν συμβεβηκότων, τῶν ἀναδειξάντων τὰς Ἀθήνας τὸν ἔνδοξον πρωταθλητὴν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τῆς Ἀσιανῆς βαρβαρότητος, ποῖα τὰ ὑλικὰ προσόντα τῆς δυνάμεως τῆς Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, θέλομεν ἀναγνωρίσει ὅτι ἡ Ἀττικὴ τῆς ὁποίας ἡ ἔκτασις ἦν 76 λευγῶν τετραγωνικῶν, ἀνεβιβάζετο δὲ εἰς 86 λεύγας, μετὰ τῆς Αἰγίνης καὶ Σαλαμῖνος (12), κατῳκεῖτο ἐν τῇ μεγαλητέρᾳ αὐτῆς ἀκμῇ, ἤτοι ἐπὶ Περικλέους, καὶ μεσούσης τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος, ὑπὸ 521 περίπου χιλιάδων ψυχῶν, παρεκτὸς τῶν ἀλλοδαπῶν τῶν μὴ ἐχόντων ἐν αὐτῇ τὴν μόνιμον αὐτῶν κατοικίαν.

Ὥστε ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς συνεποσοῦτο τότε εἰς περίπου τὸ ἥμισυ τῶν κατοίκων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Ἰδοὺ δὲ εἰδικώτερον ἐκ τίνων συνεκροτεῖτο ὁ πληθυσμὸς αὐτὸς τῆς Ἀττικῆς.

Ἐξ 21,000 *πολιτῶν* ὑπερβάντων τὸ εἰκοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας καὶ ἀποτελούντων τὸ 1/4 *τοῦ ὅλου πολιτικοῦ πληθυσμοῦ*, ἀναβιβαζομένου εἰς 84,000, ἤτοι εἰς τὸ 16 ἐπὶ τοῖς 100 τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ.

Ἐκ 10,000 *μετοίκων*, ὧν ὁ ὁλικὸς πληθυσμὸς ἦν 40,000 κατὰ τὴν ἀναλογίαν τοῦ 8 ἐπὶ τοῖς 0)0 τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ.

Καὶ ἐκ 400 *χιλιάδων δούλων*, ὧν ἡ ἀναλογία πρὸς τὸν ὁλικὸν πληθυσμὸν ἦν 76 0)0.

Ἐν συνόλῳ 524 χιλιάδες (13).

Ἡ δὲ πόλις εἶχε περίπου 10 χιλιάδας οἰκιῶν, κατοικουμένων ὑπὸ 150 — 180 χιλιάδων ψυχῶν. Ὥστε παρεκτὸς τῆς πόλεως, ἡ ἀναλογία τοῦ *ἀγροτικοῦ* πληθυσμοῦ *πρὸς τὴν ἔκτασιν* τῆς χώρας, ἦν 5,000 κατὰ τετραγωνικὴν λεύγαν, ἤτοι τὸ *διπλάσιον* τοῦ κατὰ μέσον ὅρον *μείζονος* πληθυσμοῦ τῆς νεωτέρας Εὐρώπης.

Ὁ κύκλος αὐτῆς ἦν 195 *σταδίων ὀλυμπιακῶν*, ἤτοι 36 *χιλιομέτρων Γαλλικῶν* ἢ 9 *λευγῶν* 1)1. Ὁ ἅπας περίβολος τοῦ Πειραιῶς σὺν Μουνυχίᾳ 60 *σταδίων*, ἢ 11,000 μέτρων· τὰ δὲ μακρὰ τείχη πρὸς τὸν Πειραιᾶ *τεσσαράκοντα σταδίων* (*).

Τοιαύτης οὔσης τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἔπρεπε νὰ παραχθῶσιν ἐν αὐτῇ δύο τινα συμβεβηκότα παραγόμενα καὶ σήμερον ἐντὸς τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Εὐρώπης.

Πρῶτον μὲν μεγίστη καὶ ζωηροτάτη νοητικὴ ἐνέργεια, πηγάζουσα ἐκ τῆς συμβιώσεως μυριάδων ἀνθρώπων συναναλλαττόντων ἡμερησίως τὰς ἰδέας, τὰς πεποιθήσεις, τὰ φρονήματα, τὰς ἀνακαλύψεις αὐτῶν καὶ συναμα ταχυτάτη ἀνάπτυξις τῶν τεχνῶν, τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας.

Καὶ δεύτερον ἠθική τις ἐκφαύλισις, συμπαραμαρτοῦσα ἀείποτε εἰς τοὺς μεγάλους συνοικισμοὺς, ἔνθα τὸ θερμουργὸν καὶ εὐπαθὲς καὶ φιλήδονον ὑποτρεφόμενον καὶ ἐπιτεινόμενον διὰ τῆς ἀκαταπαύστου συναφείας τῶν ἀνθρώπων, μεταδίδεται λεληθότως

(*) Θουκ. II, XIII.

εἰς ἅπαντας, ὡς τὰ ἐπιδημικὰ νοσήματα τὰ ἐπηρεάζοντα τελευταῖον καὶ τοὺς εὐρωστοτέρους.

Ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς ἀνεβιβάζετο, εἶπον, εἰς 350 περίπου χιλιάδας ψυχῶν. Ἡ δὲ Ἀττικὴ διῃρεῖτο ἐν γένει εἰς μικρὰς ἰδιοκτησίας, πολλαπλασιασθείσας μάλιστα ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος τοῦ ἀπαλλάξαντος ἀπὸ παντὸς περιορισμοῦ τὸ δικαίωμα τοῦ διαθέτειν.

Βεβαίως ὑπῆρχον ἐν Ἀττικῇ καὶ μεγάλαι ἰδιοκτησίαι, ὡς βεβαιοῦται τοῦτο ἐκ τοῦ (πρὸς Φαίνιππον τοῦ Δημοσθένους) καθ' ὃν ἡ ἐσχατιὰ τοῦ Φαινίππου ἦν *πλέον ἢ σταδίων τεσσαράκοντα κύκλῳ*, ἤτοι 1410 πλέθρων, ἢ 395 μυριομέτρων Γαλλικῶν δηλ. 3,950 *στρεμμάτων*. Ἐποίει δὲ σῖτον μὲν *μεδίμνους* πλέον ἢ χιλίους (1500 κοιλὰ), οἶνον δὲ *μετρητὰς* ὑπὲρ ὀκτακοσίους· (ὑπὲρ τὰς 20,000 ὀκάδων). Ἡ δὲ ὅλη πρόσοδος τοῦ κτήματος τούτου ἀνεβιβάζετο εἰς 9,200 δραχμάς, ἐκτὸς τῶν 12 δρ. ἃς ἐλάμβανεν ὁ Φαίνιππος τῆς ἡμέρας, ὄνων ἓξ δι' ἐνιαυτοῦ ὑλαγωγούντων.

Ἀλλὰ κτήματα τηλικαῦτης ἐκτάσεως ἦσαν σπανιώτατα, καὶ ἡ Ἀττικὴ ἦν ἐν γένει μεμερισμένη εἰς ἰδιοκτησίας μικρᾶς ἐκτάσεως.

Τὸ σύστημα δὲ τοῦτο τῆς μικρᾶς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς μικρᾶς καλλιεργείας, ἥρμοζεν οὐ μόνον πρὸς τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς φυσικὰς ἰδιότητας τῆς χώρας, ὀλίγας ἐν γένει ἐχούσης πεδιάδας, καὶ μᾶλλον ἐπιτηδείας πρὸς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἐλαίας, τῆς συκῆς καὶ τῆς ἀμπέλου.

Ἡ Ἀττικὴ δὲν ἐδύνατο νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς διατροφὴν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Ἀλλ' ὡς ναυτικὴ δύναμις ἀνεπλήρου ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομίζουσα τὸ ἐτήσιον ἔλλειμμα τῶν ἀναγκαιούντων σιτηρῶν. Ὥστε τὸ περὶ θαλασσοκρατίας ζήτημα ἦν διὰ τὰς Ἀθήνας, ὡς καὶ διὰ τὴν μεγάλην Βρεταννίαν σήμερον, ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου (14).

Τῷ ὄντι ἡ Ἀττικὴ κατῳκεῖτο ὑπὸ 524 *χιλ. ἀνθρώπων*· ἐὰν οὖν παραδεχθῶμεν ὅτι ἕκαστος κάτοικος αὐτῆς, κατὰ μέσον ὅρον κατηνάλισκεν ἐτησίως *τρία ἑκατόλιτρα ἀλφίτων ἢ ἀλεύρου* ὡς σήμερον, ἤτοι 8 *μέχρι* 9 *κοιλῶν* (καὶ τοῦτο εἶναι τόσῳ μᾶλλον πιθανώτερον, ὅσῳ οὐδόλως ὑπολογίζομεν ἐνταῦθα τὴν τροφὴν τῶν ἀλλοδαπῶν τῶν παρεπιδημούντων ἐν τῇ Πρωτευούσῃ ἐκείνῃ, οὐχὶ τῆς Ἀττικῆς, ἀλλὰ τῆς φιλοσοφίας, τῶν γραμμάτων, τῆς ποιήσεως, τῶν εὐγενῶν ἀγώνων, τῶν πολυταλάντων ναῶν, καὶ τῶν πολυτελῶν ἀναθημάτων) ἡ ὁλικὴ κατανάλωσις ἀναβιβάζεται εἰς 1,572,000 ἑκατολίτρων ἢ 4,716,000 *κοιλῶν*.

Ἐὰν δὲ προσθέσωμεν εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ τὸν σπόρον, κατὰ τὴν ἀναλογίαν 1 πρὸς 7, ἤτοι 224 χιλ. ἑκατόλιτρα, τὸ ὅλον γίνεται 1,796,000 ἑκατολίτρων, δηλ. πλέον τῶν 5 *ἑκατομ. κοιλῶν*.

Ἀλλ' ὅπως ἐγχωρίως παραχθῇ τὸ ποσὸν τοῦτο, ἔπρεπε τὰ 2)3 τῆς ὅλης ἐπιφανείας τῆς Ἀττικῆς νὰ μετασχηματισθῶσιν εἰς γαίας ἀρωσίμους. Τοῦτο δὲ ἦν ἀδύνατον.

Ἡ Ἀττικὴ λοιπόν, ὡς καὶ ἡ Ἀγγλία κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους, ἔχουσα ἀπόλυτον ἀνάγκην τῶν ξένων σιτηρῶν καὶ ἑτέρων προϊόντων ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰσκομιζομένων, ἔπρεπεν ἐπὶ ποινῇ, οὕτως εἰπεῖν, ἐμφυλίων σπαραγμῶν καὶ ἀναστατώσεων νὰ προαγάγῃ τὰς τέχνας καὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ νὰ θαλασσοκρατῇ. Ἡ ἀνάγκη αὕτη τοῦ ἐπεισάκτου σίτου μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους (ἐν τῷ πρὸς Λεπτίνην)· « ἴστε γὰρ δήπου τοῦθ' ὅτι πλείστῳ τῶν πάντων ἀνθρώπων, *ἡμεῖς ἐπεισάκτῳ σίτῳ χρώμεθα*. Αἱ τοίνυν ἐκ Πόντου ἀφικνούμεναι σίτου μυριάδες τεσσαράκοντα εἰσί. » δηλ. περίπου 200,000 ἑκατόλ. ἢ 600,000 κοιλῶν εἰσήγοντο μόνον ἐκ Πόντου, δηλ. τὸ ἕννατον περίπου τῆς ὅλης τροφῆς τῆς Ἀττικῆς.

Ἐν ᾧ δὲ ἡ ὁλικὴ ἐγχώριος παραγωγὴ τοῦ σίτου δὲν ὑπερέβαινε τὰ 2,400,000 *μεδίμνων*, ἡ κατανάλωσις αὐτῆς ἀνεβιβάζετο εἰς 3,400,000 *μεδίμνων*, (ἤτοι εἰς 5 ἑκατομμύρια κοιλῶν καί τοι πλέον) ὥστε ἡ Ἀττικὴ ἐπὶ Περικλέους, ἔπρεπε νὰ ἀντιδίδῃ 3 ἑκατομ. δρ. ἀναλογιζόμενα σήμερον πρὸς 7 1/2 ἑκατομμύρια, ὅπως ἀναπληροῖ τὸ *ἐξ ἑνὸς ἑκατομμυρίου μεδίμνων* ἔλλειμμα.

Ἕνεκα δὲ τῆς χρείας ταύτης τοῦ ἐπεισάκτου σίτου καὶ ἑτέρων τινῶν προϊόντων, ὧν ἐσπάνιζεν ἡ Ἀττική, προήχθησαν ἀπὸ τοῦ Σόλωνος ἐμψυχωθεῖσαι αἱ τέχναι ἐν Ἀθήναις·

Ἰδοὺ δέ τις ἐν μικρογραφίᾳ ἡ κατάστασις τῶν τεχνῶν ἐν Ἀθήναις ἐπὶ Περικλέους.

« Ὅπου γὰρ ὕλη μὲν ἦν λίθος, ἐλέφας, χρυσός, ἔβενος, κυπάρισσος, αἱ δὲ ταύτην ἐκπονοῦσαι καὶ κατεργαζόμεναι τέχναι, τέκτονες, πλάσται, χαλκοτύποι, λιθουργοί, βαφεῖς, χρυσοῦ μαλακτῆρες, ἔμποροι καὶ ναῦται καὶ κυβερνῆται κατὰ θάλασσαν οἱ δὲ κατὰ γῆν ἁμαξοπηγοὶ καὶ ζευγοτρόφοι καὶ ἡνίοχοι καὶ καλωστρόφοι καὶ λινουργοὶ καὶ σκυτοτόμοι καὶ ὁδοποιοὶ καὶ μεταλλεῖς, ἐνέβαλε φέρων εἰς τὸν Δῆμον ἵνα μηδὲν ἧττον τῶν πλεόντων καὶ φρουρούντων καὶ στρατευομένων τὸ οἰκουροῦν ἔχῃ πρόφασιν ἀπὸ τῶν δημοσίων ὠφελεῖσθαι καὶ μεταλαμβάνειν » (15).

Τοσαύτη ἦν ἡ ἀκμὴ τῶν τεχνῶν ἐν Ἀθήναις, μεσούσης τῆς δευτέρας ἑκατονταετηρίδος ἀπὸ Σόλωνος.

Τὸ πνεῦμα τῶν νόμων αὐτοῦ ἐκυβέρνα τὰς Ἀθήνας καὶ ἐπὶ Περικλέους. Καθότι τῆς χώρας οὔσης κατὰ τὸ πλεῖστον φαύλης καὶ ἀγονοῦς, ἀναγκαίως ἔπρεπε νὰ προαχθῶσιν αἱ τέχναι, ἡ ἐμπορία καὶ ἡ ναυτιλία, ὅπως αἱ Ἀθῆναι γίνωσιν αὐτάρκεις καὶ προσπορίζωνται ἀπὸ τῆς θαλάσσης τὰ ἀναγκαιοῦντα. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προήχθη ἡ ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ δραστηριότης, ὥστε *ἡ πεντηκοστὴ* ἐξεμισθοῦτο *ἐπὶ τῶν πρώτων χρόνων τῆς παραλιμνῆς τῶν Ἀθηνῶν*, 30 — 36 *τάλαντα*, ὅπερ, κατὰ τὸν Βοῖκιον, ἐμφαίνει κίνησιν ἐμπορικὴν 2 *χιλιάδων ταλάντων*, ἀναλογιζομένων πρὸς 18 ἑκατομμύρια δραχμῶν (16).

Τοιαύτη ἡ κοινωνικὴ κατάστασις τῶν Ἀθηναίων

κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀνωτάτης αὐτῶν ἀκμῆς (17).

Ἀλλὰ ποῖα τὰ μέσα τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ἐνεργείας; Ποῖαι αἱ *Πρόσοδοι*;

Τὰς προσόδους τῶν Ἀθηναίων δυνάμεθα νὰ διαιρέσωμεν εἰς *ἐνδήμους* καὶ *ἐξ ὑπερορίας* (18).

Αἱ τακτικαὶ ἔνδημοι πρόσοδοι συνίσταντο.

Α' *ἐκ τῶν ἀπὸ τῆς δημοσίας περιουσίας*, οἷον, ἀπὸ τῶν νομῶν, τῶν δασῶν, τῶν μεταλλείων κτλ.

Β' δὲ *ἐκ τῶν ἐμμέσων φόρων* καὶ μάλιστα ἐκ *τῆς Πεντηκοστῆς*.

Καὶ τελευταῖον *ἐκ τῶν ἀμέσων φόρων* τῶν ἐπιβαλλομένων εἴς τινας τάξεις προσώπων· τοὺς μετοίκους, τοὺς δούλους, τοὺς ἀλλοδαπούς, κτλ.

Ἐὰν εἰς ταύτας προσθέσωμεν καὶ τὰ λεγόμενα *τιμήματα* ἢ πρόστιμα, καὶ τὰ *δικαστικὰ* καὶ τὰ *δημιόπρατα*, ἤτοι τὸ τίμημα τῶν δημευθέντων κτημάτων, θέλομεν συγκαιφαλαιώσει τὸ σύνολον τῶν κυριωτέρων *ἐνδήμων* προσόδων τῶν Ἀθηναίων.

Αἱ πρόσοδοι αὗται, ἤτοι, *ἡ δημοσία περιουσία* καὶ τὰ *τέλη* ἐξεμισθοῦντο διὰ *πλειστηριασμοῦ*, καὶ ἕκαστος ἐδύνατο *ἀντωνούμενος* νὰ ὑπερβάλλῃ ταῖς τιμαῖς τοὺς *ὠνουμένους* καὶ *χρεωλυτεῖν ταῖς δευτέραις ὠναῖς τὰς πρώτας*.

Ἀλλ' οἱ μισθούμενοι τὰ τέλη ἢ *οἱ τελῶναι* ὑπεχρεοῦντο νὰ δίδωσιν *ἐγγύας* ἢ *ἐγγυητάς*, ὧν τὰ ὀνόματα κατεγράφοντο ὑπὸ τῶν ἐπὶ τοῦ πλειστηριασμοῦ ἀρχόντων.

Οἱ μισθούμενοι ἢ οἱ ἐγγυηταὶ αὐτῶν, ὤφειλον κατὰ τὴν λῆξιν τῶν τεταγμένων προθεσμιῶν νὰ καταβάλωσι τὴν ὀφειλὴν αὐτῶν εἰς τὸ δημόσιον.

Ὁ δὲ κατὰ *τῶν ἐποφειλόντων τῷ Δημοσίῳ* νόμος ἦν αὐστηρότατος παρὰ τοῖς Ἀθηναίοις, ὁρίζων ὅτι « τὸν ἐποφείλοντα τῷ δημοσίῳ μὴ πολιτεύεσθαι. » Αὕτη δὲ ἡ *ἀτιμία* τῶν ἀδικούντων τὴν πόλιν καὶ νοσφιζομένων τὰ δημόσια, μετεβιβάζετο καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους, ἂν δὲν κατέβαλλον οὗτοι τὴν πατρικὴν ὀφειλήν.

« Κληρονόμον γάρ σε καθίστησιν ὁ νόμος (λέγει ὁ Δημοσθένης ἐν τῷ κατὰ Ἀνδροτίωνος) τῆς ἀτιμίας τῆς τοῦ πατρός, ὄντι δ' ἀτίμῳ σοι λέγειν οὐ προσῆκεν, οὐδὲ γράφειν » (19).

Ἀλλ' οἱ πόροι οὗτοι δὲν ἀπήρτιζον τὴν ἀξιολογωτέραν μερίδα τῶν προσόδων, ἥτις ἦν *οἱ φόροι τῶν συμμάχων*.

Οἱ φόροι οὗτοι τῶν συμμάχων ἐτάχθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ Ἀριστείδου, ὁρίσαντες *τὸ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ καὶ δύναμιν*, ἐδιπλασιάσθησαν δὲ μετ' οὐ πολὺν χρόνον, εἶτα αὖθις ἐτριπλασιάσθησαν, ὡς φαίνεται. Ὃν μὲν γὰρ Ἀριστείδης ἔταξεν, ἦν εἰς *ἑξήκοντα καὶ τετρακοσίων* ταλάντων λόγον.

Τούτῳ Περικλῆς ἐπέθηκεν ὀλίγου δεῖν, τὸ τρίτον μέρος, καθότι *εἰς ἑξακόσια τάλαντα* ὁ Θουκυδίδης ἀναβιβάζει τοὺς ἀπὸ τῶν συμμάχων φόρους ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ἑξακόσια λοιπὸν τάλαντα, ἤτοι 9 περίπου ἑκατομ. δρ. ἦσαν τὰ ἐπὶ Περικλέους ἀπὸ φόρων τῶν συμμάχων εἰσπραττόμενα, δηλ. ἀπὸ φόρων 300 περίπου πόλεων τῆς Θράκης, τοῦ Πόντου, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Προποντίδος, τῶν Νήσων, ἐφ' ὧν ἐξετείνετο ἡ ἐξουσία τῆς θαλασσοκράτορος πόλεως.

Τὰς πλείστας τῶν πόλεων τούτων δυνάμεθα ἀσφαλῶς νὰ ἀνεύρωμεν ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ ἐπιμελῶς φιλοπονηθέντος ὑπὸ τοῦ συναδέλφου ἡμῶν Καθηγητοῦ τῆς ἀρχαιολογίας, ὅστις ἐξαγαγὼν πρόσφατα μετ' ἀξιεπαίνου καρτερίας ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῆς Ἀκροπόλεως, τὸ ἐκ φόρων τῶν συμμάχων ποσὸν 5 1/2 ταλάντων, ἀπεφήνατο ὅτι τὸ ποσὸν τοῦτο ἦν *ἡ ἑκατοστὴ* ἡ ὑπὲρ τῆς Θεοῦ ἐξαιρουμένη, ἢ μᾶλλον κατὰ τὴν γνώμην τοῦ σοφοῦ Βοικίου, *ἡ κατὰ μῆνα δεκάτη* τῶν φόρων ἥτις πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἀπεταμιεύετο.

Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Περικλέους, οἱ δημαγωγοὶ ἐπιτείνοντες ἀνεβίβασαν τὸ ποσὸν τοῦτο εἰς *χίλια τριακόσια τάλαντα* καὶ πλέον τούτου, καθότι κατὰ τὸν Ἀριστοφάνην, τὸ σύνολον τῶν ἐνιαυσίων προσόδων ἀνεβιβάζετο εἰς *δισχίλια τάλαντα*. « Τάλαντ' ἐγγὺς δισχίλια γίγνεται ἡμῖν· » ἤτοι εἰς 30 ἑκατομμύρια δραχμῶν, καθόσον ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ἡ τιμὴ τοῦ κοιλοῦ πυρῶν ἦν δραχμῶν δύο, τοῦ *τριωβόλου* ἤτοι τῆς *ἡμισείας δραχμῆς*, οὔσης τοῦ ἀκριβοῦς ἀντιτίμου τοῦ *ἑκτέως*.

Ἡ δ' ἀπὸ τῶν ἐνδήμων ἐνιαυσία πρόσοδος περιωρίζετο εἰς 400 μόνον τάλαντα, κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ὥστε ἦν τὸ ἥμισυ ἢ τὸ τρίτον τῆς *ἐκ τῆς ὑπερορίας προσόδου* (20).

Εἰς *τὴν ἐξ ὑπερορίας λοιπὴν πρόσοδον*, ἤτοι *εἰς τὸ κράτος τῆς θαλάσσης* ἐπανεπαύετο ἡ δύναμις τῆς Πόλεως.

Τὸ ξύλινον τεῖχος τοῦ χρησμοῦ, ἦτο τὸ γεραρὸν καὶ ἐπίφθονον σύμβολον τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ πῶς ἡ μεγίστη αὕτη δύναμις κατηναλώθη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Περικλέους;

Ἐὰν θέλωμεν νὰ ἀντιληφθῶμεν, οὕτως εἰπεῖν, ἰδίαις αἰσθήσεσιν, τῆς ὑλικῆς ταύτης ἀποσυνθέσεως τῆς Πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἀνάγκη νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ πολιτικὸς αὐτῆς πληθυσμὸς ὅστις, πρὸ τῶν Μηδικῶν, δὲν ὑπερέβαινε τοὺς *τρισμυρίους*, μετὰ τὰ Μηδικά, ἠλαττώθη *εἰς ἐγγὺς δισμυρίους*, οὐ μόνον ἕνεκα τῶν καταστροφῶν τοῦ πολέμου ἀλλὰ καὶ τῶν *κληρουχιῶν*, αἵτινες διέσπειρον μὲν ἀλλ' ἐξήντλουν, ὡς αἱ ἄφθονοι ἀφαιμάξεις, τὰς ζωτικὰς δυνάμεις τῆς πόλεως (21).

Ἐν ᾧ δὲ ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τοιοῦτος ὡς ἔγγιστα ἦν ὁ πληθυσμὸς τῶν ἐλευθέρων ἀνδρῶν (431. π. Χ.) ἐκ μὲν τοῦ λοιμοῦ, ἁρπάζεται τὸ ἄνθος τῶν ἐκ καταλόγου στρατευομένων· « οὗ μέν τοι τοσοῦτός γε λοιμός, οὐδὲ φθορὰ οὕτως ἀνθρώπων οὐδαμοῦ ἐμνημονεύετο γενέσθαι. » Κατὰ δὲ τὸ 415, οἱ Ἀθηναῖοι ἐκπέμπουσιν εἰς Συρακούσας τριήρεις 134, ὁπλίτας δὲ 5100 καὶ ψιλοὺς 1300.

Δύω δὲ μόνον ἐτῶν μόλις παρελθόντων, νέαν πέμπουσιν ἐπικουρίαν 70 ἔτι πλοίων καὶ 5,000 ὁπλιτῶν καὶ ὁ στρατὸς οὗτος πανωλεθρίᾳ καταστρέφεται ἢ αἰχμαλωτίζεται ἐντὸς τοῦ ἔτους.

Κατὰ δὲ τὸ 405, ἅπας ὁ στόλος τῶν Ἀθηναίων αἰχμαλωτίζεται ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου, *καὶ τρισχίλιοι ἄνδρες* ἀποτραζόνται ὑπὸ τοῦ ἀπανθρώπου ἐκείνου νικητοῦ.

Ὥστε, καὶ ἐὰν παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ τρίτον τοῦ στρατοῦ τούτου συνίστατο *ἐκ μετοίκων*, οὐχ ἧττον ἀποδεικνύεται ὅτι *ὑπὲρ τὸ ἥμισυ* τοῦ ἐλευθέρου ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ, ἐξηφανίσθη ἐντὸς τῶν δέκα τελευταίων ἐνιαυτῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

Ναὶ μὲν τὸ ἐπιγενόμενον χάσμα ἐπληροῦτο ἐν μέρει, τῶν Ἀθηναίων τότε μεταδιδόντων προθυμότερον τῆς Πολιτείας «δούλοις ἀνθρώποις καὶ ξένοις παντοδαποῖς» καὶ ἐπὶ τριωβόλῳ ναυτολογούντων μισθοφόρους· ἀλλ' ἡ πόλις ἐστερεῖτο διὰ παντός, τῆς εὐφυΐας καὶ τοῦ φρονήματος καὶ τῆς πολιτικῆς ἐμπειρίας καὶ τῶν ἀρετῶν τῶν εὐγενεστέρων αὐτῆς τέκνων (22).

Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ μὲν πολιτικὸς πληθυσμὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐρθείρετο, τὸ δὲ ταμεῖον τῶν συμμάχων, (ὅπερ ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἦν *ἑξακισχιλίων ταλάντων*, ἤτοι 90 ἑκατομμυρίων σημερινῶν δραχμῶν) ἐκενοῦτο, συνάμα καὶ ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος καὶ ἡ δημοσία περιουσία κατεστρέφοντο, καθότι ἡ μὲν χώρα ἐτέμνετο καὶ ἐδηοῦτο ὑπὸ τῶν πολεμίων μέχρι τοῦ ἄστεως, οἱ δὲ δοῦλοι, τὰ ἔμψυχα ταῦτα κεφάλαια τῆς βιομηχανίας τῶν ἀρχαίων, οἱ δοῦλοι, οἱ καλλιεργοῦντες τοὺς ἀγρούς, οἱ μετερχόμενοι τὰ λεγόμενα βάναυσα ἔργα καὶ διαφόρους τεχνουργίας, οἱ πληροῦντες τὰς ναῦς καὶ τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, ἀνηλεῶς ἐδεκατεύοντο ὑπὸ τοῦ πολέμου καὶ τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς κακουχίας ἢ ἐλειποτάκτουν, αἱ δὲ τριήρεις καὶ τὰ πλοῖα ἠχμαλωτίζοντο ἢ ἐπυρπολοῦντο, τὰ δὲ τέλη ἠλαττοῦντο μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ πλούτου καὶ αἱ ὑποτελεῖς πόλεις, ἀναλαμβάνουσαι τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν ἀπεστέρουν τὰς Ἀθήνας τοῦ κυριωτέρου αὐτῶν πόρου.

Καθ' ὅσον δὲ κατηναλίσκοντο καὶ ἐμαραίνοντο αἱ δυνάμεις τῆς Πόλεως, καὶ οἱ ἀφθονώτεροι ἐξωτερικοὶ πόροι ἐξηφανίζοντο, ἡ Πόλις ἐπιζητοῦσα ἐν ἑαυτῇ νέους πόρους ἠναγκάζετο νὰ ἐπιβαρύνῃ τοὺς εὐπορωτέρους καὶ νὰ τρέφηται, οὕτως εἰπεῖν, ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς σαρκὸς, ἐκ τοῦ ἰδίου αὐτῆς αἵματος. Τοῦτο δὲ ἐν μεγίστῃ τῶν δημοσίων πραγμάτων καχεξίᾳ. Ἐκ τούτου αἱ συχναὶ *εἰσφοραὶ* καὶ *αἱ τριηραρχίαι* (23). Δι' ὧν ἀνεπληροῦντο τότε οἱ ἔκτακτοι πόροι, οὓς ἀφθόνως παρέχει εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἡ νῦν ἀκμάζουσα ἐν Εὐρώπῃ δημοσία πίστις (24)

Τὸ δὲ δεινότατον πάντων, ὅτι μετὰ τῶν ὑλικῶν δυνάμεων καὶ αἱ ἠθικαὶ τῆς πολιτείας δυνάμεως κατηναλίσκοντο, καὶ τὸ φρόνημα τῶν Πολιτῶν συνεστέλλετο καὶ ἐταπεινοῦτο, καὶ ὁ Δῆμος ὑπὸ τῆς πενίας πιεζόμενος ἠξίου, ὡς λέγει ὁ Ξενοφῶν «ἀργύριον λαμβάνειν καὶ ᾄδων καὶ τρέχων καὶ ὀρχούμενος καὶ πλέων ἐν ταῖς ναυσὶν, ἵνα αὐτός τε ἔχῃ καὶ οἱ πλούσιοι πενέστεροι γίγνωνται.»

Εἰς τοῦτο δὲ ἦλθεν ἀμηχανίας ἡ Πόλις, ὥστε ὁ Ἀλκιβιάδης κατὰ τὴν κρισιμωτέραν ἐποχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἠναγκάζετο ἀπολείπων τὸ στρατόπεδον νὰ ἀργυρολογῇ ἐπὶ πολεμίας χώρας, καθότι τὰ πληρώματα αὐτοῦ ἐλειποτάκτουν πρὸς τὸν Λύσανδρον ἐκ Περσικῶν χρημάτων *τὸ τετρώβολον* δίδοντα τῷ ναύτῃ, ἐνῷ αὐτὸς καὶ *τὸ τριώβολον* γλίσχρως ἐδύνατο νὰ χορηγήσῃ.

Ἐν τοιαύτῃ οὖν δεινῇ καὶ ὀδυνηρᾷ καταστάσει πραγμάτων, ὅτε τὰ πάντα κατέρρεον καὶ ἐξηχρειοῦντο, ὅτε ἡ ὀργανικὴ πάθησις δὲν ἦτο ἑνὸς μόνου μέλους τῆς πολιτείας, ἀλλ' ἅπαντος τοῦ πολιτικοῦ σώματος, ἅπαντος τοῦ Δήμου, οὐδεμία ἀνθρωπίνη δύναμις ἔσχυεν ἵνα προλάβῃ τὸν πεπρωμένον θάνατον τὸν ἀπειλοῦντα τὰς ἀρχαίας ἐκείνας πολιτείας.

Οὐδ' αὐτὴ ἡ δεινότης τοῦ Δημοσθένους καὶ οἱ κατὰ τῶν φιλιππιζόντων ἐμπαθεῖς καὶ κεραυνοβόλοι ἀγορεύσεις, οὐδ' ἡ ζωηρὰ καὶ ἐνθουσιώδης ἐξιστόρησις τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἧς τὴν σεπτὴν καὶ περικαλλῆ κεφαλὴν περιέστεφον αἱ ἀειθαλεῖς δάφναι τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν ἐδύναντο νὰ ἀνορθώσωσι τὴν ψυχοβόρα γοῦσαν Δημοκρατίαν.

Καὶ κατὰ τοῦτο μάλιστα διαφέρουσιν αἱ ἀρχαῖαι ἐκεῖναι ἀπὸ τῶν νεωτέρων εὐρωπαϊκῶν πολιτειῶν. Παρὰ τοῖς νεωτέροις ἔθνεσιν τῆς εὐρώπης, ἡ ἐξαχρείωσις καὶ ἡ πολιτικὴ παρακμὴ καὶ ἔκπτωσις τῶν ἀνωτάτων τῆς πολιτείας τάξεων, τῶν περιβεβλημένων τὰς κυριωτέρας ἀρχάς, δὲν συνεπέφερε καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς Πολιτείας, καθότι ὄπισθεν τῶν τάξεων τούτων, ἀνεγείρετο ἔθνος ὁλόκληρον, συγκεκροτημένον ἐκ τῶν ῥωμαλεοτέρων καὶ φιλοπονωτέρων τάξεων τῶν μικρῶν ἰδιοκτητῶν, τῶν βιομηχάνων καὶ ἐμπόρων, ἐκ τῶν λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς κοινωνίας, ἐκ τοῦ σεμνοτέρου καὶ μετριοπαθεστέρου κατωτέρου κλήρου καὶ ἐκ τῆς γενναίας καὶ φιλοπολέμου ὁμάδος τῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ τῶν κατωτεράξιωματικῶν.

Αὗται δὲ αἱ δευτερεύουσαι τάξεις καταλαβοῦσας τὰς θέσεις τῶν πρώτων, ἐπλήρωσαν τὸ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως παραχθὲν κενὸν καὶ εἰσαγαγοῦσαι νέας δυνάμεις, νέα στοιχεῖα ῥώμης, ἀνδρείας καὶ πνευματικῆς ζωῆς εἰς τὴν πολιτείαν, ἀνεκαίνισαν αὐτήν.

Ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαίᾳ πολιτείᾳ, ἐκτὸς τοῦ Δήμου, καὶ παρὰ τῷ Δήμῳ, ἐκτὸς τῆς πόλεως, οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρχεν ἢ δουλικὰ σώματα καὶ πλήθη παντοδαπῶν βαρβάρων.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ὡς ἐξ ἀμετατρέπτου τινος νόμου, πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, μετέχει μὲν ζωῆς, δὲν ἀνανεοῦται δὲ θνήσκει καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς *ἐπὸ τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ μορφὴν*, ἔπρεπε νὰ ὑποκύψῃ καὶ ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸν Μακεδονικὸν καὶ ῥωμαϊκὸν ζυγόν, ὅπως αὖθις ἀναλάμψῃ ὑπὸ τὰ σκῆπτρα τῶν Πτολεμαίων καὶ ὑπὸ τὸ Αὐτοκρατορικὸν στέμμα.

Ἐὰν ἤδη συγκεφαλαιοῦντες πᾶν ὅ,τι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διέπραξε κατὰ τὰς διαφόρους περιόδους τοῦ βίου αὐτοῦ, θελήσωμεν νὰ ὁρίσωμεν τὴν προ-

σήκουσαν αὐτῷ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, θέλομεν ἀναγνωρίσει, ὅτι τὸ ἔθνος τοῦτο *δίσωσε τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς λοιμώδους ἐπαφῆς τῆς Ἀσιανῆς παμβασιλείας καὶ θεοκρατίας.*

Αὐτὸ *ἀπώθησε* διὰ παντὸς ἐκ τῆς εὐρώπης, *τὴν εἰς γένη διαίρεσιν*, τὴν τερατώδη καὶ ἀναλλοίωτον ἀρχὴν τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀνισογονίας.

Ἐκ τῶν κόλπων αὐτοῦ ἀνεβλάστησαν τὰ γράμματα, ἡ ὑγιὴς φιλοσοφία, ἡ ποίησις, ἡ ἱστορία, ἡ ἀληθὴς εὐγλωττία, αἱ καλαὶ τέχναι αἱ μεταστρέφουσαι τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ ἀΐδιον κάλος, ἐπὶ τὴν ἐναρμόνιον συμμετρίαν τῆς θείας δημιουργίας.

Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ πολιτείᾳ καθιερώθησαν αἱ σωτήριαι ἀρχαὶ τῆς ἐλευθέρας συζητήσεως, τῆς δημοσιότητος τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας καὶ τῆς εὐθύνης τῶν ἀρχόντων.

Οἱ Ἕλληνες πρῶτοι ἀνεζήτησαν καὶ ἀνέδειξαν τὸν ἐντελέστερον τύπον ἐθνικῶν κυβερνήσεων. Εἰς αὐτοὺς πρώτους ὀφείλονται οἱ σοφοὶ νόμοι, οἱ πρωτότυποι κανόνες εὐκόσμου καὶ εὐρύθμου διοικήσεως. Αὐτοὶ πρῶτοι ἔδωκαν τὸ παράδειγμα τοῦ ἀκραιφνοῦς καὶ θερμουργοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς θρησκευτικῆς πρὸς τὴν πατρίδα ἀφοσιώσεως.

Αἱ ἀρεταὶ ὧν ἐστερεῖτο ἡ ἑλληνικὴ πόλις δὲν ὑπῆρχον τότε ἐπὶ τῆς γῆς.

Τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν δὲν εἶχεν εἰσέτι κατέλθει ἐξ οὐρανοῦ, ὅπως διαφωτίσῃ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν, τὸ καινὸν δόγμα τῆς ἀγάπης, ἡ καινὴ ἐντολή, ἡ εἰρήνη ἣν δέδωκεν ἡμῖν ὁ θανατώσας τὴν ἁμαρτίαν Θεὸς δὲν εἶχεν εἰσέτι διαθερμάνει τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

Δι' ὃ καὶ ἡ βία, ὑπὸ τὴν αἰσχροτέραν αὐτῆς μορφήν, τὴν δουλείαν, ἐνεφώλευεν ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἡ δουλεία, ὡς τὰ φαγεδαινικὰ ἕλκη ὑφέρπουσα ἐλυμαίνετο καὶ διεβίβρωσκε τὸ σῶμα τῆς πολιτείας καὶ ὁ πόλεμος παρετείνετο καὶ μετὰ τὴν ἀφόπλισιν τῶν πολεμίων. Οὐαὶ τοῖς κεκρατημένοις, ἦν ἡ ἀρχὴ ἡ διέπουσα τὰ ἐμπόλεμα κράτη. Ἀλλ' ἅμα ἀποκαλυφθεὶς ὁ Σωτήριος λόγος, διὰ τῆς μαγευτικῆς φωνῆς τῶν ἑλλήνων εὐηγγελίσθη, τὴν ἔλευσιν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Δι' αὐτῆς, ἐθεσπίσθησαν καὶ ἀνεκηρύχθησαν τὰ θεῖα δόγματα.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε τῶν χρόνων πληρωθέντων, ἤγγικεν ἡ ἐσχάτη ὥρα καὶ τὰ πλήθη τῶν βαρβάρων τῶν περικυκλούντων ἡμᾶς κατέπεσαν ὡς κεραυνὸς ἐπὶ τοῦ κεκμηκότος ἡμῶν σώματος, καὶ τότε πάλιν τὸ πῦρ τὸ καταφλέξαν τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν αὐτονομίαν καὶ τὸ αὐτοκρατορικὸν στέμμα συνετέλεσε εἰς τὸν φωτισμὸν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν τῆς εὐρώπης.

Ἀλλὰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος αὖθις ἀναγεννηθὲν ὡς ὁ φοῖνιξ ἐκ τῆς τέφρας αὐτοῦ, θείᾳ συνάρσει, καὶ διὰ θυσιῶν ἀκαταλογίστων καὶ δι' ἀγώνων ἀπαραμίλλων γενεᾶς ἡρωϊκῆς καὶ ἀτρομήτου, ἐξεπλήρωσεν ἅπαντα αὐτοῦ τὸν προορισμόν;

Εἰς τὴν ἄλυσιν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων προσηρτήθη ἄρα καὶ ὁ τελευταῖος κρίκος;

Ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ὁ διὰ τῆς εὐτολμίας, διὰ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ αὐτοῦ συνθήματος καὶ διὰ τοῦ μεγέθους τῶν κατορθωμάτων, εὐτυχήσας νὰ ἀφαρπάσῃ τὴν προσοχὴν καὶ τὴν συμπάθειαν τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου, εἶναι ἄρα συμβεβηκὸς μεμονωμένον, συμβεβηκὸς ἐγκεκλεισμένον, ὡς αἱ ἐθνικότητες, ἐντὸς ὁρίων ἐπισήμως διαγεγραμμένων; ἢ εἶναι ἡ φαιδρὰ αὐγὴ ἡ προμηνύουσα φαεινοτάτην ἡμέραν; ὁ θρίαμβος τοῦ δικαίου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῷ Ἀνατολικῷ κόσμῳ; Ἀλλὰ πότε ἡ φιλάνθρωπος, ἡ χριστιανική, ἡ εὐρωπαϊκὴ ἰδέα τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἣν ἀσπασθεῖσα ἐνομιμοποίησε τελευταῖον καὶ ἡ πολεμήσασα αὐτὸν ἐξουσία, θέλει περιβληθῆ καὶ τὸ κῦρος τῶν νόμων; Πότε τὸ δίκαιον κατὰ τὰς ἀνατολικὰς χώρας, ἔσεται νόμος, ἦθος καὶ πρᾶξις;

Ἡ εὐρώπη πρὸ πολλοῦ ἔστρεψε τὰ βλέμματα αὐτῆς πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐν τῇ βαθυτάτῃ αὐτῆς συνέσει, ἐν τῇ πολυπειρίᾳ αὐτῆς, προνοοῦσα τὸ μέλλον, ἀνησυχεῖ, θορυβεῖται, ἐπέχει, ὀπισθοδρομεῖ Τίνες οἱ ἀφανεῖς αὐτῆς λογισμοί; τί σκέπτεται; τί βουλεύεται; τί βούλεται;

Ἴσως ἡ λύσις τῆς ἀπορίας ταύτης ἔγκειται ἐν τῷ ἐσχάτῳ τούτῳ λόγῳ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου «ἐρέσθαι μὲν τοὺς ἑταίρους αὐτὸν ὅτῳ ἀπολείπει τὴν βασιλείαν, τὸν δὲ ἀποκρίνασθαι, ὅτι τῷ Κρατίστῳ.»

Χαιρετίσωμεν οὖν μετὰ σεβασμοῦ καὶ εὐλαβείας τὴν τελευταίαν ταύτην βούλησιν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ μιᾶς τυγχάνοντες πολιτείας ὑπὸ τὰ σκῆπτρα Βασιλέως φιλογενεστάτου καὶ φιλονόμου, προσπαθήσωμεν νὰ ἀναδειχθῶμεν *Κράτιστοι* ἐν τῷ Ἀνατολικῷ κόσμῳ, διὰ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἑνότητος, διὰ τῆς ἀληθοῦς παιδείας, διὰ τῆς εὐνομίας καὶ τῆς προαγωγῆς τῆς ὑλικῆς ἡμῶν εὐημερίας.

Πεποιθότες δὲ ὅτι καὶ *δι' εἰρηνικῶν ἀγώνων*, τὴν νομιμότητα τῶν ὁποίων εὐλογήσει ἅπας ὁ ἐξευγενισμένος κόσμος, δυνάμεθα νὰ ἀναβιβάσωμεν τὴν περικαλλῆ ἡμῶν πατρίδα εἰς τὴν περίδοξον θέσιν ἣν ἔταξεν αὐτῇ ὁ Θεός, ἀναλάβωμεν θαρραλέως τὴν Βασιλικὴν καὶ βαρύτιμον ἐντολὴν τοῦ Μακεδόνος ἥρωος καὶ γινόμενοι *Κράτιστοι*, ὑπηρετήσωμεν αὖθις τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς Εὐρώπης ἀγωνιζομένης, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε ἐπιτυχῶς, νὰ μεταδώτῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς πολιτισμόν, εἰς τὴν Ἀνατολήν.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΗΓΗΘΕΝΤΑ ΛΟΓΟΝ.

—ooo—

(1) 621. Ὀλ. 39. 4.

(2) 612. Ὀλ. 42. 1.

(3) « Οἱ δ' Ἀθηναῖοι τῆς Κυλωνείου πεπαυμένης ταραχῆς καὶ μεθεστώτων, ὥσπερ εἴρηται, τῶν ἐναγῶν (τῶν περὶ τὸν Μεγακλέα) τὴν παλαιὰν αὖθις στάσιν ὑπὲρ τῆς πολιτείας ἐστασίαζον, ὅσας ἡ χώρα διαφορὰς εἶχε τοσαῦτα μέρη τῆς πόλεως διαστάσης. Ἦν μὲν γὰρ τὸ τῶν Διακρίων γένος δημοκρατικώτατον, ὀλιγαρχικώτατον δὲ τὸ τῶν Πεδιέων. Τρίτοι δὲ οἱ Πάραλοι μέσον τινα καὶ μεμιγμένον αἱρούμενοι Πολιτείας τρόπον ἐμποδὼν ἦσαν καὶ διεκώλυον τοὺς ἑτέρους κρατῆσαι. » Πλουτ. Βίῳ Σόλωνος XIII.

(4) Πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι *ἑκτημόριοι* ἦσαν οἱ τὸ 1/6 τελοῦντες. Ἀλλὰ τὸ πιθανώτατον εἶναι ὅτι οἱ δυστυχεῖς οὗτοι γεωργοί, ἠναγκασμένοι νὰ καλλιεργῶσιν ἀλλοτρίαν ἰδιοκτησίαν, ἐτέλουν *ἕκτα τῶν γιγομένων*. ἤτοι τὰ 5/6, ἀπολαύοντες μόνον τοῦ ἑνὸς ἕκτου. Δι' ὃ καὶ προσηγορεύοντο *ἑκτημόριοι*.

(5) Σεμνύνεται γὰρ Σόλων ὅτι τῆς τε προϋποκειμένης γῆς

Ὅρους ἀνεῖλε πολλαχῆ πεπηγότας
πρόσθεν δὲ δουλεύουσα, νῦν ἐλευθέρα.

Πλ. Β. Σολ. XV.

(6) Τινὲς ἔγραψαν, ὧν ἐστὶν Ἀνδροτίων, ὅτι ἡ σεισάχθεια οὐκ ἦν *ἀποκοπὴ χρεῶν*, ἀλλὰ *μετριότης τόκων*, διὰ τὴν γενομένην συνάμα *ἐπαύξησιν* τῶν μέτρων καὶ *ἐλάττωσιν* τῆς τιμῆς τοῦ νομίσματος. Καθότι ὁ Σόλων ἐποίησε τὴν μνᾶν 100 δραχμῶν, πρότερον 73 οὖσαν. Ὁ Γρότε, ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ παντὸς ἐπαίνου Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος, (τόμῳ III) πολεμεῖ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ Ἀνδροτίωνος καὶ παραδέχεται ὅτι ὁ Σόλων *ἀνῄρεσε* τὰ συμβόλαια *τὰ τῆς πενεστέρας τάξεως*. Παρατηρεῖ δὲ ὅτι οἱ τῆς ἐνδεεστάτης τάξεως ὀφειλέται δὲν ἦσαν οἱ μόνοι ἐν τῇ Πολιτείᾳ, καθότι οἱ δανεισταὶ τῶν ὀφειλετῶν τούτων ἦσαν καὶ οὗτοι ὀφειλέται ἑτέρων κεφαλαιούχων. Οἱ εὐπορώτεροι οὖν οὗτοι ὀφειλέται, ὡς ἐκ τῆς γενομένης αὐτοῖς ζημίας διὰ τοῦ φιλανθρωπεύματος τῆς σεισαχθείας, εὑρέθησαν ἐν ἀμηχανίᾳ τοῦ νὰ ἐκπληρώσωσι τὰς ἰδίας αὐτῶν ὑποχρεώσεις.

Πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ὀφειλετῶν τούτων τῶν ὑποστάντων, *καθ' ὃ πιστωτῶν*, τὰς ἐκ τῆς σεισαχθείας ζημίας καὶ τῶν ὁποίων τὰ *χρέη*, κατὰ τὸν Γρότε, δὲν ἀνῄρεθησαν, ὁ Σόλων ἐπεχείρησε νὰ καταβιβάσῃ καὶ κατεβίβασε τὸ μέτρον τῆς νομισματικῆς μονάδος κατὰ 25 0/0 καὶ μικρόν τι πλέον αὐτοῦ.

Ὥστε 100 δραχμῶν ἐποίησε τὴν μνᾶν, πρότερον 73 οὖσαν, οἱ δὲ ὀφειλέται ἴσον μὲν *ἀριθμῷ, δυνάμει* δ' ἔλασσον ἀποδιδόντες τοῖς δανεισταῖς, ὠφελοῦντο ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης. Καθότι οἱ μὲν δανεισταὶ τῶν εὐπορωτέρων τούτων ὀφειλετῶν ἐζημιοῦντο 27 0/0, οἱ δ' εὐπορώτεροι ὀφειλέται ἀναλόγως ἀνεκουφίζοντο.

Ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ σοφωτάτου ἱστορικοῦ ὅτι δηλ. διὰ τῆς σεισαχθείας, *μόνα τὰ συμβόλαια τῆς πενεστέρας τάξεως ἀνῃρέθησαν*, οὐχὶ δὲ καὶ τὰ τῶν εὐπορωτέρων ὀφειλετῶν, καὶ ὅτι πρὸς ἀνακούφισιν αὐτῶν μάλιστα, οἵτινες ἄλλως, ὡς δανεισταὶ ἐζημιοῦντο ἐκ τῆς σεισαχθείας, ἐγένετο ἡ νομισματικὴ μεταρρύθμισις, ἡ ὑπόθεσις λέγω αὕτη ἐπ' οὐδεμιᾶς ῥητῆς ἱστορικῆς μαρτυρίας στηριζομένη δὲν ἔχει τὸ ἀπαιτούμενον κῦρος.

Ἀντιφάσκει δὲ καὶ πρὸς ἀξιοσημείωτόν τι συμβεβηκός, οὗ καὶ ὁ Γρότε μνημονεύει. « Ὡς γὰρ ὥρμησεν ὁ Σόλων ἀνιέναι τὰ χρέα, *ἐκοινώσατο τοῖς φίλοις αὐτοῦ*, τοῖς περὶ Κόνωνα καὶ Κλεινίαν καὶ Ἱππόνικον ὅτι γῆν μὲν οὐ μέλλει κινεῖν, *χρεῶν δὲ* ποιεῖν ἀπεσκοπᾶς ἔγνωκεν. »

« Οἱ δὲ προλαβόντες εὐθὺς καὶ φθάσαντες ἐδανείσαντο συχνὸν ἀργύριον παρὰ τῶν πλουσίων καὶ μεγάλας *ἠγόρασαν χώρας*. Εἶτα τοῦ δόγματος ἐξενεχθέντος, τὰ μὲν κτήματα καρπούμενοι, τὰ δὲ χρήματα τοῖς δανείσασιν οὐκ ἀποδιδόντες, εἰς αἰτίαν τὸν Σόλωνα μεγάλην καὶ διαβολὴν κατέστησαν, ὥσπερ οὐ συναδικούμενον ἀλλὰ συναδικοῦντα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν εὐθὺς ἐλύθη τὸ ἔγκλημα, *τοῖς πέντε ταλάντοις*. Τοσαῦτα γὰρ εὑρέθη δανείζων *καὶ ταῦτα πρῶτος ἀφῆκε κατὰ τὸν νόμον*.»

Ἔνιοι δὲ πεντεκαίδεκα λέγουσιν, ὧν καὶ Πολύζηλος ὁ Ῥόδιος ἐστι· « Τοὺς μέν τοι φίλους αὐτοῦ *χρεωκοπίδας* καλοῦντες διετέλεσαν. » Πλουτ. βίῳ Σόλωνος XV.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι ἅπαντα τὰ συμβόλαια ἀνῃρέθησαν, δηλ. τῶν τε πενεστέρων καὶ εὐπορωτέρων, καθότι οἱ φίλοι τοῦ Σόλωνος δὲν ἦσαν βεβαίως ἐκ τῆς πενεστέρας τάξεως. Ἐδανείσθησαν μὲν χρήματα, οὐχὶ δὲ ἐξ ἀνάγκης ἐπειγόμενοι, ἀλλ' ὅπως *ἀγοράσωσι μεγάλας χώρας*.

Ἀλλ' ὁ Γρότε ἐπιφέρει ὅτι ἄνευ τῆς ὑποθέσεως τὴν ὁποίαν παρεδέχθη, ὅτι δηλ. ἡ νομισματικὴ μεταρρύθμισις ἐγένετο πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἀνακουφίσεως τῶν εὐπορωτέρων ὀφειλετῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὸν λόγον τῆς ἐλαττώσεως τῆς νομισματικῆς μονάδος.

Περὶ τούτου ὅμως παρατηρῶ, ὅτι ὁ κυριώτατος λόγος τῆς περὶ τὸ νομισματικὸν σύστημα τῶν Ἀθηνῶν μεταβολῆς, ἦν, ὡς φαίνεται, ἡ σπάνις καὶ τὸ *δυσπόριστον* τοῦ νομίσματος, ἕνεκα τοῦ ὁποίου αἱ μὲν συναλλαγαὶ ἐδεσμεύοντο, τὰ δὲ χρέη δυσκόλως ἐξωφλοῦντο.

Ὅπως λοιπὸν ἐξομαλύνῃ τὰς δυσχερείας ταύτας, αἵτινες συνετάραξαν τὴν πόλιν, ὁ Σόλων ἠλάττωσε τὴν ἀξίαν τῆς δραχμῆς. Διὰ τῆς μεταβολῆς δὲ ταύτης *τοῦ λόγου τοῦ κράματος*, 138 ἐκ τῶν νέων δραχμῶν καίτοι ἰσοβαρεῖς πρὸς 138 παλαιὰς δραχμὰς, περιέλαβον ἄργυρον *ἴσον* τῷ περιεχομένῳ *ἐν* 100 *παλαιαῖς*. Ὥστε 6,000 *νέων δρ.* ἦσαν ἰσότιμοι πρὸς 4,380 παλαιῶν· δηλ. εἶχον ὡς ἔγγιστα τὴν ἀναλογίαν τοῦ μικροῦ πρὸς τὸ μέγα τάλαντον.

(7) Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι ἐπὶ μὲν τῆς πρώτης Γαλλικῆς Δημοκρατίας, ὁ νομοθέτης ἐθυσίασε τὸ *δικαίωμα τοῦ διαθέτειν* εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς Δημοκρατικῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἰσοκληρίας.

Ὁ δὲ Σόλων, ὁ θεμελιωτὴς τοῦ Δημοκρατικοῦ Πολιτεύματος, « ἐπιτρέψας ᾧ βούλεταί τις δοῦναι τὰ αὐτοῦ, τὰ *χρήματα κτήματα* τῶν ἐχόντων ἐποίησε. » (Πλ. βίῳ Σόλ. XXI).

(8) Λυσίας κατὰ Θεομνήστου Α.

Καί μοι ἀνάγνωθι τούτους τοὺς *νόμους τοῦ Σόλωνος* τοὺς παλαιούς.

« Τὸ ἀργύριον στάσιμον εἶναι *ἐφ' ὁπόσῳ ἂν βούληται ὁ δανείζων*. »

Τὸ στάσιμον τοῦτο ἐστιν, ὦ βέλτιστε, οὐ ζυγὸν ἱστάναι, ἀλλὰ τόκον πράττεσθαι *ὁπόσον ἂν βούληται*. »

Ἀλλ' ὁ Πλάτων, ἐξ ἄλλων προδήλως ἡμαρτημένων ἀρχῶν ὁρμώμενος, ἀποφαίνεται· (Ε. Νόμων), « μηδὲ δανείζειν ἐπὶ τόκῳ, ὡς ἐξὸν μὴ ἀποδιδόναι τὸ παράπαν τῷ δανεισαμένῳ μήτε τόκον, μήτε κεφάλαιον. »

(9) « Τὴν γοῦν Ἀττικὴν ἐκ τοῦ ἐπιπλεῖστον, διὰ τὸ λεπτόγεων ἀστασίαστον οὖσαν, ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί. Καὶ παράδειγμα τόδε τοῦ λόγου οὐκ ἐλάχιστον ἐστι, διὰ τὰς μετοικίας εἰς τὰ ἄλλα μὴ ὁμοίως αὐξηθῆναι.

» Ἐκ γὰρ τῆς ἄλλης Ἑλλάδος πολέμῳ ἢ στάσει ἐκπίπτοντες, παρ' Ἀθηναίους οἱ δυνατώτατοι ὡς βέβαιον ὂν ἀνεχώρουν. Καὶ *πολῖται* γιγνόμενοι εὐθὺς *ἀπὸ παλαιοῦ* μείζω ἔτι ἐποίησαν πλήθει ἀνθρώπων τὴν πόλιν· ὥστε καὶ εἰς Ἰωνίαν ὕστερον ὡς οὐχ ἱκανῆς οὔσης τῆς Ἀττικῆς ἀποικίας ἐξέπεμψαν. » Θουκυδ. 1. 2.

(10) Ὁ Πολυδεύκης ἐξέλαβε τὰ *τιμήματα* ἀντὶ τῆς εἰσφορᾶς, καὶ εἰς τὴν πλάνην τοῦ Πολυδεύκους περιέπεσε καὶ ὁ Μοντέσκιος.

Οἱ Πεντακοσιομέδιμνοι λέγει « ἀνάλισκον εἰς τὸ δημόσιον τάλαντον, κτλ. Πολυδ. Η' 130.

Ἀλλ' ὁ Πλ. βίῳ Σόλωνος XVIII ἀποφαίνεται περὶ τούτων ἀκριβέστερον. « Δεύτερον δὲ Σόλων τὰς μὲν ἀρχὰς ἁπάσας ὥσπερ ἦσαν, τοῖς εὐπόροις ἀπολιπεῖν βουλόμενος, τὴν δ' ἄλλην μῖξαι πολιτείαν, ἧς ὁ δῆμος οὐ μετεῖχεν, *ἔλαβε τὰ τιμήματα τῶν πολιτῶν* καὶ τοὺς μὲν ἐν ξηροῖς ὁμοῦ καὶ ὑγροῖς μέτρα πεντακόσια ποιοῦντας πρώτους ἔταξε καὶ *Πεντακοσιομεδίμνους* προσηγόρευσε. Δευτέρους δέ, τοὺς ἵππον τρέφειν δυναμένους ἢ μέτρα ποιεῖν τριακόσια, *καὶ τούτους ἱππάδα τελοῦντας ἐκάλουν. Ζευγῖται* δὲ οἱ τοῦ τρίτου τιμήματος ὠνομάσθησαν, οἷς μέτρον ἦν συναμφοτέρων διακοσίων. Οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐκαλοῦντο *Θῆτες*, οἷς οὐδεμίαν ἀρχὴν ἔδωκεν ἄρχειν, ἀλλὰ τῷ συνεκκλησιάζειν μόνον καὶ δικάζειν μετεῖχον τῆς πολιτείας». (Βοικίου βίβλῳ Δ. Κεφ. Ε. Πολ. οἰκον. Ἀθηναίων, καὶ Γρότε τ. 3 Ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος).

Σήμερον ἡ διέπουσα ἀρχὴ τὸ φορολογικὸν σύστημα τῶν νεωτέρων ἐθνῶν εἶναι ἡ *ἀναλογικὴ ἰσότης*, ἤτοι ἡ ἀνάλογος ἐπιβολὴ τῶν φόρων ἐπὶ τοῦ κεφαλαίου τῆς γῆς ἢ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ὑποθετικῶν προσόδων τῶν ἰδιωτικῶν περιουσιῶν, ὥστε γαῖαι παράγουσαι ἢ δυνάμεναι νὰ παραγάγωσιν, ἐὰν πρεπόντως καλλιεργηθῶσι, 500, 300 ἢ 200 μεδίμνων καθαρὰν πρόσοδον, θέλουσι φορολογηθῆ ἐπὶ τῇ βάσει λ. χ. τοῦ 10 ἐπὶ τοῖς 0/0, πρὸς 50, 30 καὶ 20 μεδίμνους.

Ἀλλ' ὁ Σόλων, θέλων νὰ συμβιβάσῃ καὶ συνδιαλλάξῃ τὰ ἀπ' ἀλλήλων διεστῶτα, διὰ τῆς ἐπιβολῆς φόρων βαρυτέρων, εἰς οὓς ἀπέλιπεν ἁπάσας τὰς ἀρχάς δὲν ἐπεχείρησε νὰ πολεμήσῃ κατὰ μέτωπον τὴν ἀρχὴν τῆς ἀναλογικῆς ἰσότητος, ἐπεκάλυψε μάλιστα τὸ *ἀνομοιόμορφον* τοῦ φόρου, προσδιορίσας *τὰ φορολογητὰ τιμήματα* ἑκάστης τάξεως, κατ' ἄλλην τινὰ ἀναλογίαν, ἤτοι διὰ μὲν τὴν πρώτην, εἰς τὸ *δυωδεκαπλάσιον*, διὰ δὲ τὴν δευτέραν εἰς τὸ *δεκαπλάσιον*, καὶ διὰ τὴν τρίτην εἰς τὸ *πενταπλάσιον* τῶν προσόδων.

Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, παρεδέχθη τὴν ἀρχὴν ὅτι « αἱ μικρότεραι περιουσίαι εἰσὶ παραγωγικαὶ μείζονος προσόδου. »

Τοιούτῳ τρόπῳ, ἐν ᾧ κατὰ τοῦτο τὸ σύστημα ὑπετίθετο ὅτι περιουσία 6,000 δρ. παρῆγε πρόσοδον 8ἢ9 0/0, περιουσία 3,000 δρ. παρῆγε 10 0/0, χιλίων δὲ δρ. περιουσία 20 0/0

Οἱ Θῆτες οἱ ἔχοντες πρόσοδον ἐλάσσονα 200 μεδίμνων, ἦσαν ἀπηλλαγμένοι τοῦ ἀμέσου φόρου. Τὴν δὲ ἀτέλειαν τῆς ἐνδεεστέρας τάξεως παρεδέχθη καὶ ἡ Ἀγγλία ἐπὶ τῆς φορολογίας Income-tax, καὶ ἡ Πρωσσία ἐπὶ τοῦ φόρου τῶν οἰκοδομῶν.

Ἀλλ' ἡ ἀτέλεια τῆς Θητικῆς τάξεως φαίνεται δυσκατανόητος εἰς τὸν Γρότε, θεωροῦντα ὅτι 180 ἢ 190 μεδίμνων πρόσοδος οὐκ ἦν ἀξιοκαταφρόνητος.

Περὶ τῆς ἀτελείας ταύτης τῆς Θητικῆς τάξεως παρατηροῦμεν, ὅτι λέγοντες ὅτι οἱ Θῆτες ἐνέμοντο πρόσοδον κατωτέραν διακοσίων μεδίμνων, ἐννοοῦμεν ὅτι ἡ τάξις αὕτη *κατὰ μέσον ὅρον* εἶχεν 100 μεδίμνων πρόσοδον = 50 ἑκατολίτροις = 150 κοιλοῖς.

Ναὶ μὲν σήμερον ἑκάστη οἰκογένεια συγκειμένη ἐκ 5 μελῶν δὲν καταναλίσκει ἐτησίως πλέον τῶν 15 ἑκατολίτρων, ἤτοι τῶν 45 περίπου κοιλῶν. Προκειμένου δὲ λόγου περὶ τῶν ἀρχαίων ἐκείνων χρόνων, ἀνάγκη εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων νὰ προσθέτωμεν καί τινα ἀριθμὸν δούλων, τῶν ὁποίων ἡ ἀναλογία ἐν Ἀθήναις κατὰ μέσον ὅρον, ἦν 1 ἐλευθέρου πρὸς 4 δούλους. Ἐὰν ὅμως λάβωμεν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος καὶ ἰδίως διὰ τὴν Θητικὴν τάξιν, τὸ 1/4 μόνον τῆς ἀναλογίας ταύτης, ἤτοι 5 δούλους πρὸς 5 ἐλευθέρους, θέλομεν παραδεχθῆ ὅτι πρὸς συντήρησιν 5 ἐλευθέρων, κατηναλίσκετο οὐ μόνον τὸ ποσὸν τῶν 45 κοιλῶν ὅπερ ὑπελογίσαμεν ἀνωτέρω πρὸς διατροφὴν 5 ἐλευθέρων, ἀλλὰ δὶς τόσον, ἤτοι 90 κοιλῶν. Ὥστε ἐκ τῆς προσόδου τῶν 150 κοιλῶν, ἦν ἐνέμετο κατὰ μέσον ὅρον ἡ τάξις τῶν Θητῶν, μόλις 60 κοιλὰ σίτου ὑπελείποντο διὰ

τὴν σπορὰν τοῦ ἐπιόντος ἔτους, πρὸς τὰς ἄλλας βιωτικὰς χρείας καὶ πρὸς πληρωμὴν τῶν διαρκῶν φόρων, ἤτοι τῶν τελῶν εἰς ἃ ὑπεβάλλοντο ἅπασαι αἱ τάξεις ἀνεξαιρέτως. Αὕτη μάλιστα ἡ ἀπὸ τοῦ φόρου ἀπαλλαγὴ τῶν ἐνδεεστέρων καὶ ἡ προσεπιβάρυνσις τῶν εὐπορωτέρων, εἶναι τὸ κύριον προτέρημα τοῦ κλιμακωτοῦ συστήματος· καθότι ἐν ᾧ οἱ ἀναλογικοὶ φόροι ἐπιβάλλονται καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας περιουσίας καὶ ἐπιβαρύνουσι δυσαναλόγως τοὺς ἐνδεεστέρους, ἀποκόπτοντες ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς αὐτῶν προσόδου μερίδα ἀπαραίτητον πρὸς συντήρησιν αὐτῶν, τοὐναντίον, οἱ κλιμακωτοὶ φόροι, προσεπιβαρύνοντες τὰς μεγαλητέρας μόνον περιουσίας, ἀφαιροῦσιν ἐκ τῶν προσόδων τῶν εὐπορωτέρων ποσὰ δαπανώμενα ἴσως εἰς ἀντικείμενα οὐχὶ ἀπαραιτήτου ἀνάγκης.

Τὸ περὶ τιμημάτων τοῦτο σύστημα τοῦ Σόλωνος ἦν πολιτική τις καὶ διοικητικὴ μεταρρύθμισις ἀνάλογος πρὸς τὴν κατὰ τὴν αὐτὴν σχεδὸν ἐποχὴν (*), εἰσαχθεῖσαν ἐν Ῥώμῃ ὑπὸ τοῦ Σερουίου Τυλλίου. Τῷ ὄντι, « Ὁ Τύλλιος διέταξε τὴν τίμησιν (census) τῶν περιουσιῶν καὶ τὴν περιοδικὴν αὐτῆς ἐπανάληψιν. Ἐπὶ τούτῳ συνετάχθησαν κατὰ φυλὰς κατάλογοι, ἐν οἷς ἕκαστος πολίτης ὤφειλε νὰ δηλώσῃ ἐνόρκως τὴν περιουσίαν ἣν εἶχε καὶ τὴν εἰς ἀργύριον ἀξίαν αὐτῆς. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῶν καταλόγων τούτων οἱ πολῖται διῃρέθησαν εἰς 5 μοίρας.

Ἡ δὲ φορολογία ἐρρυθμίζετο ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ τιμήματος, ὁριζομένου μὲν τοῦ εἰσπρακτέου ποσοῦ, ἀναλογιζομένου δὲ τούτου πρὸς τὸ σύνολον τοῦ φορολογητοῦ τιμήματος καὶ εἰσπραττομένων ἑνὸς ἢ πλειόνων ἄσσων ἀφ' ἑκάστης χιλιάδος. »

Μόνοι οἱ proletarii ἔμενον ἀτελεῖς. (Ὅρα ἐγχειρίδιον τῆς Γεν. ἱστορίας ὑπὸ Κ. Παπαρρηγοπούλου σελ. 260).

Παρατηρητέον δέ, ὅτι ἐν ᾧ παρὰ τοῖς νεωτέροις εὐρωπαϊκοῖς ἔθνεσιν, αἱ ἀριστοκρατικαὶ τάξεις ἐκέκτηντο διαφόρους ἀτελείας, οἱ δὲ φόροι ἐπεβάρυνον κυρίως τὴν ἐνδεεστέραν καὶ πολυπληθεστέραν τάξιν, τοὐναντίον ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Ῥώμῃ, οἱ εὐπατρῖδαι καὶ πλούσιοι οὐ μόνον ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Τυλλίου εἰς τὴν ἄμεσον εἰσφοράν, ἀλλὰ καὶ ἐφορολογήθησαν βαρύτερον ὑπαχθέντες εἰς τὸ σύστημα *τῶν κλιμακωτῶν φόρων*.

Δὲν ἀγνοῶ ὅτι τὸ σύστημα τῶν κλιμακωτῶν φόρων συνεπάγεται πρὸ πάντων τὸ ἀτόπημα τοῦτο ὅτι οἱ εἰς τὴν ὁροθετικήν, οὕτως εἰπεῖν, γραμμὴν τῶν δύω τάξεων διατελοῦντες φορολογοῦνται δυσαναλόγως, ἕνεκα τῆς διαφορᾶς ἑνὸς κοιλοῦ, ἑνὸς μεδίμνου, ἢ μιᾶς δραχμῆς· ὁμολογητέον ὅμως ὅτι περιέχει καὶ τοι ἐπιεικὲς καὶ φιλάνθρωπον, ἐπιβαρύνον μὲν κατ' ἀνωτέραν τινὰ ἀναλογίαν, τὴν περιττότητα καὶ τὴν εὐπορίαν, ἀνακουφίζον δὲ τὴν ἔνδειαν καὶ τὴν πενίαν.

Δυνάμει τῆς ἀρχῆς ταύτης αἱ μὲν ἐλάχισται πρόσοδοι ἐν Ἀγγλίᾳ ἀπαλλάττονται τοῦ ἐπὶ τῶν προσόδων φόρου τοῦ income-tax, ἐν δὲ τῇ Πρωσσίᾳ, αἱ μικραὶ οἰκοδομαὶ ἀπολαύουσι τῆς αὐτῆς ἀτελείας.

(11) Ὁ Δημοσθένης (ἐν τῷ κατὰ Ἀνδροτίωνος) τὴν ἑξῆς ἐκφέρει γνώμην περὶ Σόλωνος·

« Ἄξιον τοίνυν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ τὸν θέντα τὸν νόμον ἐξετάσαι Σόλωνα καὶ θεάσασθαι *ὅσην πρόνοιαν ἐποιεῖτο ἐν ἅπασιν οἷς ἐτίθει νόμοις τῆς πολιτείας*, καὶ ὅσῳ *περὶ τούτου μᾶλλον ἐσπούδαζεν* ἢ περὶ τοῦ *πράγματος* (αὐτοῦ) οὗ τιθείη τὸν νόμον. »

(12) Τὴν ἔκτασιν τῆς Ἑλλάδος ὑπολογίζει ὡς ἐφεξῆς ὁ Κ. Μορῶ.

1. Πελοπόννησος.

1. Ἀργολὶς	200,000	μυριόμετρα	101 τετραγ. λεῦγαι
2. Ἀχαΐα καὶ Κόρ.	406,000		205
3. Ἠλεία	300,000		152
4. Λακωνία	405,000		204
5. Μεσσηνία	396,000		200
6. Ἀρκαδία	500 000		253
	2,207,900		1115

2. Ἡ ἄλλη Ἑλλὰς (πλὴν τῆς Φθιώτιδος καὶ Εὐβοίας).

1. Βοιωτία	406,000	μυριόμ.	205 τετρ. λ.
2. Ἀττικὴ	150,000		80
3. Μεγαρὶς	75,000		40
4. Φωκὶς Λοκρὶς	330,000		166
5. Δωρὶς	488,600		248
6. Αἰτωλία	450,000		228
	1,900,000		967

Πολιτικὸς καὶ δουλικὸς πληθυσμὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Τῆς μὲν Πελοποννήσου.

Πολ. πληθ. **335,000**, δουλικὸς **375,000**, ἐν συνόλῳ **710,000**.

Τῆς δ' ἄλλης Ἑλλάδος (ἐκτὸς τῶν νήσων, τῆς Φθιώτιδος καὶ τῆς Εὐβοίας)

Πολ. πλ. **304,000**, δουλικὸς **700,000** ἐν συνόλῳ **1,004,000**.

Ὁλικὸς δὲ πληθυσμὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος ὧν ἡ ἔκτασις, ἐκτὸς τῆς Φθιώτιδος τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν νήσων, ἐςι **4107900** μυριομέτρων, **1714,000**. (Moreau de Jonnès. Statistique des peuples de l'antiquité)

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν περὶ ἐπιφανείας τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος πληροφοριῶν, ἀπευθύνθην πρὸς τὸν κύριον Γαῦάν, οἰκονομικὸν ὑπεπιθεωρητὴν καὶ ἀρχαῖον φοιτητὴν τοῦ πολυτεχνικοῦ σχολείου· ὁ Κ. οὗτος μετὰ τῆς συνήθους Γαλλικῆς ἀβροφροσύνης ἔσπευσε νὰ μοὶ ἀπαντήσῃ, ὅτι ἡ μόνη πληροφορία ἡ ὑπάρχουσα ἐν τῇ Ἀποθήκῃ τῶν χαρτῶν καὶ σχεδίων τοῦ πολέμου ἐν Παρισίοις περὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἡ τοῦ λοχαγοῦ Πεῦτιέρου, ἔντινι ὑπομνήματι ἀναγομένῳ εἰς τὸ ἔργον τῆς συντάξεως τοῦ χάρτου τῆς Ἑλλάδος.

Κατ' αὐτό, ἡ ἐπιφάνεια τῆς Πελοποννήσου μέχρι τοῦ στενοτέρου μέρους τοῦ ἰσθμοῦ εἶναι **21,400** χιλιομ. τετραγωνικῶν.

(*) 578—535 (176—219).

Τῆς στερεᾶς καὶ Εὐβοίας	23,800
Τῶν νήσων	3,400
	48,600

Ἀλλὰ κατὰ τὴν καταμέτρησιν τὴν γενομένην ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ συνταχθέντος ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν τῶν ἐπιτελῶν.

Τῆς μὲν Πελοπον. ἡ ἐπιφάνεια εἶναι χιλιόμετρα τετραγ.	19,820
Τῆς δὲ στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας	22,624
Τῶν δὲ νήσων	2,828
	45,272

Τὸ ποσὸν τοῦτο θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Κ. Γαῦὰν ὡς ἀπέχον ὁπωσοῦν τῆς ἀληθείας ἕνεκα τῆς συστολῆς τοῦ χάρτου. Δι' ὃ καὶ λαμβάνων τὸν μέσον ὅρον τῶν δύω ἀνωτέρων ὑπολογισμῶν ἐξάγει ὅτι ἡ μὲν ἐπιφάνεια τῆς Πελοποννήσου εἶναι χιλιομ. τετραγ.

	20,610
ἡ δὲ τῆς στερεᾶς καὶ τῆς Εὐβοίας	23,212
τῶν δὲ νήσων	3,114
	46,936

=**4,693,600** γαλ. μυριόμετρα = **469. 360,000** νέα στρέμματα.

(13) Ἡ ἐπιφάνεια ἢ τὸ ἐμβαδὸν τῆς Ἀττικῆς, εἶναι **1,500,000** στρεμμάτων νέων, ἢ **150,000** μυριομέτρων Γαλλικῶν, ἢ **76** λευγῶν τετραγωνικῶν. Ἡ τῆς Σαλαμῖνος **8,230** μυριομ. Γαλλικῶν ἢ **4** λευγῶν. Ἡ τῆς Αἰγίνης ὑποταχθείσης τῷ 456 π. Χ. **12,001** μυριομ. Γαλλικῶν ἢ **8** λευγῶν. Τὸ ὅλον **86** λευγῶν ἢ **170,231** μυριομ. Γαλλικῶν

Ἡ ἔκτασις αὕτη ἦν περίπου τὸ εἰκοστὸν πέμπτον τῆς ἐκτάσεως τοῦ νῦν Ἑλ. Βασιλείου· περιελάμβανε δὲ αὐτὴ μόνη τὸ 1/2 τοῦ νῦν πληθυσμοῦ αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ πολιτικὸς αὐτῆς πληθυσμὸς δηλ. ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐχόντων ἡλικίαν ἀνωτέραν τῶν 20 ἐτῶν, ὑπὸ μὲν τοῦ Ἡροδότου ἐξετιμᾶτο πρὸ τῶν Μηδικῶν, *εἰς τρισμυρίους* Β 6λ. V. XCVII. Ἐπὶ δὲ Δημοσθένους δὲν ὑπερέβαινε *τοὺς δισμυρίους*.

Τῷ ὄντι ὁ Δημοσθένης (ἐν τῷ κατὰ Ἀριστογείτονος Α.) λέγει «*εἰσὶν ὁμοῦ δισμύριοι πάντες Ἀθηναῖοι*. Τούτων ἕκαστος ἔν γε τι πράττων κατὰ τὴν ἀγορὰν περιέρχεται· ἤτοι νὴ τὸν Ἡρακλέα, τῶν κοινῶν ἢ τῶν ἰδίων.»

Ἀληθὲς ὅτι περὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (435 π. Χ.) ὁ Περικλῆς ὑπολογίζει τοὺς μὲν ὁπλίτας εἰς *τρισχιλίους καὶ μυρίους*, τοὺς δὲ ἱππέας σὺν ἱπποτοξόταις εἰς *χιλίους διακοσίους*, τοὺς δὲ τοξότας εἰς *χιλίους ἑξακοσίους*, καὶ τοὺς παρ' ἔπαλξιν πρεσβυτάτους, νεωτάτους καὶ *μετοίκους* ὅσοι ὁπλῖται ἦσαν, εἰς *ἑξακισχιλίους καὶ μυρίους*. *Τὸ ὅλον εἰς* 32 *χιλιάδας*. Ἀλλ' ὁ Θουκυδίδης, βίβλῳ Π, Γ', ὑποδεικνύει ὅτι ἡ ἀπαρίθμησις αὕτη ἥτις περιελάμβανε *καὶ μετοίκους* ἦν ὑπερβολική, παρατηρῶν ὅτι « *ἔλεγε δὲ καὶ ἄλλα οἷα περ εἰώθει Περικλῆς*, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ "περιέσεσθαι τῷ πολέμῳ.»

Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπὶ Περικλέους, γενομένης ἐπισημοτάτης ἀπαριθμήσεως τοῦ πολιτικοῦ πληθυσμοῦ, ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιτῶν δὲν ὑπερέβη *τοὺς μυρίους τετρακισχιλίους καὶ τεσσαράκοντα*. « Ἐπεὶ δὲ τοῦ Βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων (λέγει ὁ Πλούτ. βίῳ Περικλέους) δωρεὰν τῷ δήμῳ πέμψαντος τετρακισμυρίους πυρῶν μεδίμνους, ἔδει διανέμεσθαι τοὺς πολίτας, πολλαὶ μὲν ἀνεφύοντο δίκαι τοῖς νόθοις ἐκ τοῦ γράμματος ἐκείνου τέως διαλανθάνουσαι καὶ παρορώμεναι, πολλοὶ δὲ καὶ συκοφαντήμασι περιέπιπτον. Ἐπράθησαν οὖν ἁλόντες ὀλίγῳ πεντακισχιλίων ἐλάττους, *οἱ δὲ μείναντες ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ κριθέντες Ἀθηναῖοι μύριοι καὶ τετρακισχίλιοι καὶ τεσσαράκοντα τὸ πλῆθος ἐξητάσθησαν*. »

(14) Ἡ δύναμις τῆς πόλεως συνίςατο εἰς τὸ κράτος τῆς θαλάσσης.

Τὴν χρείαν ταύτην τῆς ναυτικῆς δυνάμεως πρῶτος προνοήσας ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπὶ μὲν τοῦ πρὸς Αἰγινήτας πολέμου ἔπεισε τὸν Δῆμον νὰ μεταχειρισθῇ τὴν λαυριωτικὴν πρόσοδον, (ἥτις πρότερον διενέμετο εἰς τοὺς πολίτας) πρὸς κατασκευὴν τριήρεων, ἐπὶ δὲ τῶν Μηδικῶν, καταβιβάσας τὴν πόλιν πρὸς τὴν θάλασσαν, « εἰς ὑπηρέσιον καὶ κώπην συνέστειλε τοὺς Ἀθηναίους. »

Ὡσαύτως ὁ Περικλῆς δὲν ἔπαυσε λέγων πρὸς τοὺς Ἀθηναίους, ὅτι ἐν ὅσῳ ἄρχουσι τῆς θαλάσσης, δὲν ἔχουσι τι νὰ φοβῶνται.

« Οἴεσθε μὲν γὰρ (ἔλεγε) τῶν ξυμμάχων μόνον ἄρχειν· ἐγὼ δὲ ἀποφαίνω, δύω μερῶν τῶν ἐς χρῆσιν φανερῶν, *γῆς* καὶ *θαλάσσης*, τοῦ ἑτέρου ὑμᾶς παντὸς κυριωτάτους ὄντας, ἐφ' ὅσον τε νῦν νέμεσθε, καὶ ἢν ἐπὶ πλέον βουληθῆτε· καὶ οὐκ ἔστιν ὅστις τῇ ὑπαρχούσῃ παρασκευῇ τοῦ ναυτικοῦ πλέοντας ὑμᾶς *οὔτε βασιλεὺς κωλύσει, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἔθνος τῶν ἐν τῷ παρόντι*. Ὥστε οὐ κατὰ τὴν τῶν οἰκιῶν καὶ τῆς γῆς χρείαν (ὧν μεγάλων νομίζετε ἐστερῆσθαι) αὕτη ἡ δύναμις φαίνεται. »

Τῷ ὄντι, ἡ πραγματικὴ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, ἦν τότε πλὴν τοῦ ταμείου τῶν συμμάχων, αἱ τριακόσιαι πλῴιμοι τριήρεις, ἃς ἀντέταξαν πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἀρξαμένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, καὶ τῶν ὁποίων τὰ πληρώματα ἀνεβιβάζοντο εἰς 60 χιλιάδας ἀνδρῶν. Θουκ. 11.

Ὁ Ξενοφῶν ἐν τῇ «Πολιτείᾳ Ἀθηναίων» δὲν συμμερίζεται τὴν ἀσφάλειαν καὶ τὰς πεποιθήσεις τοῦ Περικλέους. Τοὐναντίον μάλιστα ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι «*ἐνδὸς ἐνδεεῖς εἰσιν*.»

«*Εἰ γὰρ νῆσον οἰκοῦντες*, θαλασσοκράτορες ἦσαν Ἀθηναῖοι, ὑπῆρχεν ἂν αὐτοῖς *ποιεῖν μὲν κακῶς, πάσχειν δὲ μηδέν*, ἕως τῆς θαλάττης ἦρχον, μηδὲ τμηθῆναι τὴν αὐτῶν γῆν μηδὲ προσδέχεσθαι τοὺς πολεμίους· νῦν δὲ οἱ γεωργοῦντες καὶ οἱ πλούσιοι τῶν Ἀθηναίων *ὑπέρχονται* τοὺς πολεμίους μᾶλλον, ὁ δὲ δῆμος *ἅτε εὖ εἰδὼς ὅτι οὐδὲν τῶν σφῶν ἐμπρήσουσιν οὐδὲ τεμοῦσιν*, ἀδεῶς ζῇ καὶ οὐχ ὑπερχόμενος αὐτούς.»

Ἡ περὶ τούτου διχογνωμιατῶν δύω τούτων ἀν-

δρῶν, τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Περικλέους, πηγάζει προδήλως ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἑκάτερος αὐτῶν ὡμίλει· ὁ μὲν Περικλῆς μετὰ τοὺς κατὰ τῶν Μήδων θριάμβους, ὁ δὲ Ξενοφῶν μετὰ τὰ παθήματα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου.

(15) Ὁ Πλάτων (βιβλ. Ϛ Κεφ. α. τῆς Πολιτείας) περιγράφει ὡσαύτως τὴν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ κατάστασιν τῶν τεχνῶν ἐν Ἀθήναις, ὡς ἐφεξῆς·

« Ἡ μὲν ἀληθινὴ, λέγει, πόλις δοκεῖ μοι εἶναι ἣν διεληλύθαμεν ὥσπερ ὑγιής τις.

»Πλειόνων γὰρ γεωργῶν καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν δεῖ ἡμῖν τῇ πόλει. Καὶ δὴ καὶ τῶν ἄλλων διακόνων τῶν τε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα. Οὗτοι δὲ εἰσιν ἔμποροι. Εἰδ' αὖ βούλεσθε καὶ φλεγμαίνουσαν πόλιν θεωρήσωμεν, οὐδὲν ἀποκωλύει. Ταῦτα γὰρ δή τισιν, ὡς δοκεῖ, οὐκ ἐξαρκέσει, οὐδ' αὕτη ἡ δίαιτα ἀλλὰ κλῖναι τε προσέσονται καὶ τράπεζαι καὶ τ' ἄλλα σκεύη, καὶ ὄψα δὴ καὶ μύρα καὶ θυμιάματα καὶ πέμματα καὶ ἕκαστα τούτων παντοδαπά, καὶ δὴ τήντε ζωγραφίαν κινητέον καὶ τὴν ποικιλίαν, καὶ χρυσὸν καὶ ἐλέφαντα καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα κτητέον. μείζονα τε αὖ τὴν πόλιν δεῖ ποιεῖν. Ἐκείνη γὰρ ἡ ὑγιεινὴ οὐκέτι ἱκανή.

» Οἵτε θηρευταὶ πάντες, οἵτε μιμηταί, πολλοὶ μὲν οἱ περὶ τὰ σχήματά τε καὶ χρώματα, πολλοὶ δὲ οἱ περὶ μουσικήν, ποιηταί τε καὶ τούτων ὑπηρέται, ῥαψῳδοί, ὑποκριταί, χορευταί, ἐργολάβοι, σκευῶν τε παντοδαπῶν δημιουργοί, τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν περὶ τὸν γυναικεῖον κόσμον. Καὶ δὴ καὶ διακόνων πλειόνων δεησόμεθα, παιδαγωγῶν, τιτθῶν, τροφῶν, κομμωτριῶν, κουρέων καὶ αὖ ὀψοποιῶν τε καὶ μαγείρων. Οὐκοῦν καὶ ἰατρῶν ἐν χρείᾳ ἐσόμεθα πολὺ μᾶλλον οὕτω διαιτώμενοι ἢ ὡς τὸ πρότερον».

Ἐν γένει ὅμως παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, τὸ κύριον ἔργον τοῦ πολίτου οὐκ ἦν ὡς σήμερον, ἡ φιλοπονία πρὸς σκοπὸν βιοποριστικόν, ἀλλ' ἡ ἄσκησις δημοσίων λειτουργιῶν, ἡ κυβέρνησις τῶν δημοσίων πραγμάτων. Ὁ ἐλεύθερος ἀπὸ τῆς νεαρᾶς αὐτοῦ ἡλικίας μέχρι ἐσχάτου γήρατος, προεπαιδεύετο καὶ προεγυμνάζετο εἰς πόλεμον, ἄρχων δέ, στρατηγῶν, τριηραρχῶν, φρουρῶν, ἐκκλησιάζων ἢ δικάζων, ἔπραττε τὰ τῆς πόλεως.

Ὑπὸ ταύτην οὖν τὴν ἔποψιν θεωρούμενος καὶ ὁ πενέστερος πολίτης, ἐξωμοιοῦτο μὲ τοὺς παρὰ τοῖς νεωτέροις εὐρωπαϊκοῖς ἔθνεσιν ἐγκόνους τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν, οἵτινες ἐθεώρουν ὡς ἀνάξιον τῆς εὐγενοῦς αὐτῶν καταγωγῆς, τὸ μετέρχεσθαι βιοποριστικὰς τέχνας.

Τὰ βιομηχανικὰ ἔργα ἀνετίθεντο ἐν γένει εἰς τοὺς δούλους, καὶ αὐτοὺς κυρίως ἐπεβάρυνον. Ἐπειδὴ δὲ ἡ δουλικὴ ἐργασία εἶναι ἡ ἀγονωτάτη τῶν ἐργασιῶν, τοῦ δούλου στερουμένου καὶ ἐπιστήμης καὶ τέχνης καὶ προαιρέσεως καὶ τῆς προσηκούσης δραστηριότητος ἐπὶ τῷ ποιεῖν « ῥάον καὶ κάλλιον, » ἡ δὲ μηχανικὴ ἡ προαγαγοῦσα κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους τὰς τέχνας, ἐχρησίμευε μάλιστα εἰς τὰ καταστρεπτικὰ τοῦ πολέμου ἐπιχειρήματα ἢ πρὸς ἀνέγερσιν μνημείων μεγαλοπρεπῶν, ἡ δὲ μέθοδος πρὸς ἀνεύρεσιν καὶ ἀνακάλυψιν τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας, ἦτο τολμηρὰ καὶ ἐπισφαλής, καὶ αἱ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι παρέργως καὶ ἀτελῶς ἐσπουδάζοντο ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων, ἡ βιομηχανία ἦτον ἀδύνατον νὰ ἀκμάσῃ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἄλλως ὅμως καὶ οἱ σπουδαιότερον ἀσχολούμενοι περὶ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας δὲν ἀπέβλεπον, ὡς σήμερον, πρὸς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μηχανικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν δυνάμεων εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον καὶ τῆς ἐλλογωτέρας οἰκονομίας τοῦ χρόνου, τῆς ἐργασίας καὶ τῶν κεφαλαίων, ἢ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἀποστάσεων, ἀλλ' ὡς ἔλεγεν ὁ Πλάτων, «ἀνθαπτόμεθα τῆς τῶν ἀριθμῶν φύσεως οὐχ ὡνῆς ἢ πράσεως χάριν, ὡς ἔμποροι ἢ κάπηλοι, ἀλ' ἕνεκα μεταστροφῆς τῆς ψυχῆς ἐπ' ἀλήθειαν καὶ οὐσίαν. » Πολιτ. Πλάτωνος.

Ἐν τούτοις αἱ τέχναι καὶ ἐτιμήθησαν καὶ προήχθησαν ἐν Ἀθήναις, « ἔνιτε τοῖς αὐτοῖς *οἰκείων ἅμα καὶ πολιτικῶν ἐπιμέλεια, καὶ ἑτέροις πρὸς ἔργα τετραμμένοις*, τὰ πολιτικὰ μὴ ἐνδεῶς γνῶναι. Μόνοι γὰρ τόν τε *μηδὲν τῶν δε* μετέχοντα, οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' *ἀχρεῖον* νομίζομεν.» Θουκ. 11.

Αἱ τέχναι λοιπὸν ἐτιμῶντο ἐν Ἀθήναις Α' μὲν διότι διὰ τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐμπορίας ἐτρέφετο ὁ ὑπέρμετρος τῆς Ἀττικῆς πληθυσμὸς καὶ Β' διότι ἡ κυριωτέρα μερὶς τοῦ τεχνουργικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ πληθυσμοῦ συνεκροτεῖτο ἐκ μετοίκων, ἀνδρῶν ἐλευθέρων καὶ πολλὰς παρεχόντων τῇ πόλει ὠφελείας.

Μέτοικοι δὲ ἦσαν « οἱ ἐξ ἑτέρας πόλεως μετοικοῦντες ἐν ἑτέρᾳ, καὶ μὴ πρὸς ὀλίγον ὡς ξένοι ἐπιδημοῦντες, ἀλλὰ τὴν οἴκησιν αὐτόθι καταστησάμενοι. »

(16) Ἡ ἐμπορικὴ αὕτη κίνησις μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ τοῦ Περικλέους. « Εἰσέρχεται δὲ *διὰ μέγεθος τῆς πόλεως ἐκ πάσης γῆς τὰ πάντα*. Καὶ ξυμβαίνει ἡμῖν μηδὲν οἰκειοτέρᾳ τῇ ἀπολαύσει τὰ αὐτοῦ ἀγαθὰ γιγνόμενα καρποῦσθαι, ἢ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. » Θουκυδ. 11. λή.

(17) Ὁ προσδιορισμὸς τῆς σχετικῆς τιμῆς τοῦ ἀργυρίου καὶ τοῦ σίτου ἐν Ἀθήναις, παρέχει τινας δυσκολίας ἃς ἐπιχειρῶ ἐνταῦθα νὰ ὑποδείξω, καὶ εἰ δυνατὸν νὰ ἐξομαλύνω. Καὶ πρῶτον τίς ἡ σχετικὴ τιμὴ τοῦ ἀργυρίου ἐπὶ Σόλωνος καὶ κατὰ τοὺς ἡμετέρους χρόνους ;

Πρὸς καταμέτρησιν τῆς τιμῆς τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐν χρόνοις διαφόροις, δὲν ὑπάρχει μέτρον ἀκριβέστερον ἢ ὁ σῖτος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία μεταβαλλομένη συχνάκις ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος, διαμένει κατὰ μέσον ὅρον ἡ αὐτὴ ἐντὸς χρονικῆς περιόδου διαρκεστέρας.

Ἐπὶ Σόλωνος λοιπὸν ὁ *μέδιμνος* τοῦ σίτου, ἤτοι περίπου 1 καὶ 1/2 κοιλὸν ἐτιμᾶτο δραχμῆς μιᾶς.

Ἀλλ' ἡ ἀρχαία δραχμὴ, πρὸ τῆς νομισματικῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σόλωνος, περιεῖχεν ἄργυρον μιᾶς δραχμῆς νέας καὶ 30/100, ἄρα ἡ ἀξία τῆς δραχμῆς ἐπὶ Σόλωνος, ἦν τοὐλάχιστον ἑπτάκις ἀνωτέρα τῆς σημερινῆς δραχμῆς, καθότι διὰ μιᾶς δραχ. 30/100 ἀπεκτᾶτο τότε 1 καὶ 1/2 κοιλὸν σίτου, εἷς μέδιμνος, τιμώμενος σήμερον κατὰ μέσον ὅρον 7 καὶ 1/2 δραχμῶν.

Κατὰ δε Δημήτριον τὸν Φαληρέα, μιᾶς δραχμῆς ἐτιμᾶτο τότε καὶ τὸ πρόβατον, πέντε δὲ ὁ βοῦς.

Μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σόλωνος, ἐκμεταλλευθέντων τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρίου, ἡ τιμὴ τοῦ ἀργυρίου ἐξέπεσεν. Ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ὁ *ἑκτεὺς πυρῶν* ἤτοι τὸ 1/6 τοῦ *μεδίμνου*, ἐτιμᾶτο *τριώβολον*, ἡμισείαν δραχμήν. « Οἶσθ' οὖν ἀπολωλεκυῖα *πυρῶν ἑκτέα* » « ὃν χρῆν ἐμὲ ἐξ ἐκκλησίας εἰληφέναι. »

Καὶ ἀλλαχοῦ « τὸ τριώβολον δῆτ' ἔλαβες ; » Καὶ ὁ χορός. « Ὅτε ἦρχεν ὁ γεννάδας, οὐδεὶς ἂν ἐτόλμα τὰ τῆς πόλεως διοικεῖν ἀργύριον λαβών. Νυνὶ δὲ *τριώβολον* ζητοῦσι λαβεῖν ὅταν πράττωσι τι κοινὸν κτλ. » (Ἐκκλησιάζουσαι 380. 545).

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἑκτεὺς ἦν τὸ 1/6 τοῦ *μεδίμνου*, (τοῦ 1 καὶ 1/2 κοιλοῦ) ἄρα τὸ κοιλὸν *πυρῶν*, ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ἤξιζε δρ. 2 καὶ τὸ ἀργύριον εἶχεν ἀξίαν τοὐλάχιστον διπλασίαν τῆς σημερινῆς.

Ἀλλ' ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημοσθένους μεγίστη ὑπερτίμησις τῶν σιτηρῶν, πρέπει μάλιστα νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἔνδειαν καὶ τὴν σπάνιν τῶν σιτηρῶν, τῆς Ἀττικῆς ἠναγκασμένης ὡς ἐκ τῶν κλιματολογικῶν αὐτῆς περιστάσεων, νὰ εἰσάγῃ ἐτησίως ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς πρὸς διατροφὴν τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἓν ἑκατομμύριον *μεδίμνων*.

Τοσαύτη δὲ ἦν ἐπὶ Δημοσθένους ἡ ἔνδεια τοῦ σίτου ἐν Ἀττικῇ, ὥστε ὁ μὲν μέδιμνος *κριθῶν* ἐπωλεῖτο δρ. 6 (Δημοσθ. ἐν τῷ πρὸς Φαίνιππον) 4 δρ. τὸ κοιλόν. Ἡ δὲ τιμὴ *μεδίμνου πυρῶν* ἀνεβιβάσθη ἀπὸ 5 μέχρι ἑκκαίδεκα δραχμῶν, ἤτοι εἰς 10 δρ. *τὸ κοιλόν, κατὰ μέσον ὅρον*, ἥτις εἶναι τιμὴ σιτοδείας.

(Δημοσθένους ἐν τῷ πρὸς Φορμίωνα) « Ὅτε δὲ ὁ σῖτος ἐγένετο *ἑκκαίδεκα* δραχμῶν, εἰσαγαγόντες πλείους ἢ μυρίους μεδίμνους *πυρῶν* διεμετρήσαμεν ἡμῖν τῆς *καθεστηκυῖας τιμῆς, πέντε δραχμὰς* τὸν μέδιμνον.»

Ἕνεκα δὲ τῆς μεγάλης ταύτης τιμῆς τοῦ σίτου, *οἱ τρεῖς Ἐκκλησιαστικοὶ ὀβολοί*, ἤτοι τὰ 48 λτ. ἅτινα ἐλάμβανε πᾶς πολίτης ἐκκλησιάζων, ἦσαν ἀνεπαρκεῖς καὶ ἡ πόλις ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ τρέφῃ τὸν Δῆμον ἐκ τῶν δημοσίων σιταποθηκῶν.

Ἐκ τούτων συνάγεται ὅτι θέλοντες νὰ προσδιορίσωμεν τοὺς λόγους τοὺς ἐπαγαγόντας τὰς περὶ τὴν ἀξίαν ὡρισμένου τινὸς ἀντικειμένου μεταβολάς, ἀνάγκη νὰ ἐρευνῶμεν ἂν ἡ μεταβολὴ ἐπῆλθεν ἐκ τοῦ καταμετρουμένου ἢ ἐκ τοῦ καταμετροῦντος πράγματος, καθότι ἐν τῷ οἰκονομικῷ κόσμῳ, δὲν ὑπάρχει ἀξία δυναμένη νὰ χρησιμεύσῃ ὡς μέτρον μόνιμον καὶ ἀμετάβλητον ἑτέρων ἀξιῶν ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ τόποις. Ἡ εὕρεσις ἀξίας ἀμεταβλήτου, ὡς τῆς μονάδος τῆς ἐκτάσεως ἢ τοῦ βάρους, εἶναι πρόδηλος ματαιοπονία, εἶναι ὁ τετραγωνισμὸς τοῦ κύκλου τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας.

Τῳόντι ὥσπερ ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ἀδιαλείπτως μεταβάλλεται, οὕτω καὶ ἡ τιμὴ τῶν πολυτίμων μετάλλων ἐκπίπτει οὐ μόνον ἕνεκα *τοῦ ὑπερμέτρου αὐτῶν πολλαπλασιασμοῦ*, δηλ. ἕνεκα συμβεβηκότων εἰς αὐτὰ μόνα ἀναγομένων, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν Ἀθήναις, μετὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων τοῦ Λαυρίου καὶ τὴν κατάκτησιν τοῦ ἐν Θράκῃ μετάλλου, ἢ ὅπως συνέβη ἐν Εὐρώπῃ, μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς καὶ τὴν πρὸ μικροῦ ἀνεύρεσιν τῶν χρυσωρυχείων τῆς Καλιφορνίας καὶ Αὐστραλίας, *ἀλλὰ καὶ ἕνεκα τῆς ἐνδείας τῶν σιτηρῶν*, τῆς ὑπερμέτρου ἐπομένως αὐτῶν ὑπερτιμήσεως καὶ τῆς ἀναλόγου αὐξήσεως τῶν ἐργατικῶν μισθῶν, δηλ. καὶ ἕνεκα εἰδικῶν συμβεβηκότων ἀναγομένων εἰς τὴν παραγωγὴν τῶν σιτηρῶν, ἀνεξαρτήτως τοῦ ποσοῦ τῶν ἐν κυκλοφορίᾳ πολυτίμων μετάλλων· οὐχ ἧττον ὅμως ὁσάκις ἐπιχειρῶμεν νὰ προσδιορίσωμεν ἀκριβέστερον τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑτέρου τῶν δύω τούτων λόγων ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ ἀργυρίου ἢ τῶν σιτηρῶν, ἀνάγκη νὰ ὑποθέτωμεν ὅτι τὸ ἕτερον τῶν δύω τούτων πραγμάτων, ὁ σῖτος λ. χ. δι' οὗ καταμετροῦμεν τὰς γενομένας μεταβολὰς εἰς τὴν τιμὴν τοῦ ἀργυρίου, οὐδεμίαν ὑπέστη μεταβολὴν, διατελέσας μόνιμος καὶ ἑδραῖος ὡς καὶ πρότερον, καὶ τ' ἀνάπαλιν.

Τοιούτῳ τρόπῳ μετὰ τὴν μετάλλευσιν τῶν ἀργυρείων τοῦ λαυρίου ἢ τὴν κατάκτησιν τῆς Ἀσίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, λέγομεν ὅτι τὰ πολύτιμα μέταλλα ἐξέπεσαν, καθότι καταμετροῦντες αὐτὰ διὰ τοῦ σίτου ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, ἀναγωρίζομεν, ὅτι κατὰ τὰς δύω ταύτας ἐποχάς, διὰ τοῦ αὐτοῦ ποσοῦ τοῦ ἀργυρίου, ἀπεκτᾶτο ἔλασσον ποσὸν σίτου ἢ πρότερον· ὡσαύτως δὲ λέγομεν ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ σίτου ηὔξησεν ἐπὶ Δημοσθένους, καθότι καταμετροῦντες αὐτὸν διὰ τοῦ ἀργυρίου ὑποτιθεμένου ἀμεταβλήτου, παρατηροῦμεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Δημοσθένους, ὅτι ἡ τιμὴ μεδίμνου πυρῶν ἀνεβιβάσθη πολλάκις ἀπὸ 3 μέχρι ἑκκαίδεκα δραχμῶν, ἂν καὶ ἡ καθεστηκυία αὐτοῦ τιμὴ ἐπὶ Δημοσθένους, ἦν 5 δρ. δηλ. κατὰ 2/5 ἀνωτέρα τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους.

Ἕνεκα τούτου, ὑπελογίσαμεν τὸ ποσὸν τῶν δύω χιλιάδων ταλάντων, εἰς ὃ ἀνεβιβάζετο ἡ ἐμπορικὴ κίνησις τῶν Ἀθηνῶν, κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς τετάρτης π. χ. ἑκατονταετηρίδος, οὐχὶ εἰς 30 ἑκατομμύρια σημερινῶν δρ. ἀλλ' εἰς 18 μόνον.

Προσθέτομεν ὀλίγα τινα καὶ περὶ μετρικοῦ συστήματος, ὅπως διευκολύνωμεν τὴν ἀνεύρεσιν καὶ τῶν μέτρων, περὶ ὧν συχνάκις γίνεται λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ μονὰς τῆς ἐκτάσεως ἦν ὁ ποῦς.

ὑποδιῃρεῖτο εἰς τέσσαρας *παλαιστὰς*

ἑκάστη δὲ παλαιστὴ εἰς τέσσαρας *δακτύλους*.

Τὰ πολλαπλᾶ τοῦ ποδὸς ἦσαν *ὁ πῆχυς* 1 1/2 ποδ.

ἡ ὀργυιὰ 6 ποδ.

Τὸ στάδιον τὸ ὀλυμπιακὸν 600 ποδ.

Ἡ μονὰς τῆς ἐπιφανείας ἢ ἡ ἀγροτικὴ μονὰς ἦν τὸ *πλέθρον* 100 ποδ.

Τὸ δὲ τετράγωνον αὐτοῦ ἦν 10,000 ποδ. τετρ. τὸ δὲ τετράγωνον τοῦ σταδίου περιεῖχε 36,000 πόδας τετραγωνικοὺς ἢ 36 πλέθρα τετραγωνικά.

Ἡ μονὰς τῆς χωρητικότητος ἦν ὁ *Μέδιμνος*· ὁ Μετρητὴς ἤτοι ἡ μονὰς τῆς χωρητικότητος τῶν ῥευστῶν, ἦν τὰ 3/4 τοῦ μεδίμνου.

ὁ Μέδιμνος διῃρεῖτο εἰς δύω *Ἀμφορεῖς*

ὁ δ'Ἀμφορεὺς ἦν τὰ 2/3 τοῦ *Μετρητοῦ*

ὁ Ἀμφορεὺς ὑποδιῃρεῖτο εἰς τρεῖς *Ἑκτεῖς*

ὁ Ἑκτεὺς εἰς δύω *Ἡμίεκτα*

ὁ Χοῦς ἦν τὰ 3/4 τοῦ ἡμιέκτου.

ἡ Χοίνιξ τὸ 1/3 τοῦ *Χοῦς*

ὁ Ξέστης τὸ 1/2 τῆς *Χοίνικος*.

Ἡ κοτύλη τὸ 1/2 τοῦ *Ξέστου*.

ὥστε ὁ μὲν Ἀμφορεὺς εἶχε 96 κοτύλας, ὁ δὲ Μετρητὴς 144.

Ὁ Ὀξύβαφος τὸ 1)4 τῆς *Κοτύλης*.

ὁ Κύαθος τὸ 1)12 τοῦ *Ξέστου*.

Τὸ μέγα μύστρον τὸ 1(36 τοῦ *Ξέστου*.

Τὸ μικρὸν μύστρον τὸ 1(48 τοῦ Ξέστου, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ *Χήμη* μεγάλη. Ἡ Χήμη μικρὰ ἦν τὸ 1(72

Ἡ μονὰς τοῦ βάρους ὡς καὶ ἡ νομισματικὴ μονὰς ἦν ἡ *Δραχμή*.

Ὑποδιῃρεῖτο εἰς 6 *Ὀβολούς*.

Τὰ πολλαπλᾶ αὐτῆς ἦσαν τὸ *Τετράδραχμον*· ἡ *μνᾶ* (100 δρ.) τὸ Τάλαντον (6,000 δρ.) ἐξ δὲ χιλ. δρ. πρὸ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ περιεχομένου ἐν αὐταῖς μετάλλου, δηλ. πρὸ τοῦ 300 ἔτους πρ. Χρ, εἶχον βάρος ἴσον μὲ 80 λίβρας Ῥωμαϊκάς.

Ἀλλ' ἡ λίβρα ἡ Ῥωμαϊκὴ βαρύνει 6,144 κόκκους. Ἄρα ἡ δραχμὴ ἐβάρυνεν 81 κόκκους 92/100 ἢ 82 κόκκους. (Tome 1er Economie Politique des Romains· Dureau de la malle).

Ὁ Κύριος Letronne ἰσχυρίσθη ὅτι ἡ μονὰς τῆς χωρητικότητος παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, δηλ. ὁ *μέδιμνος*, ὁ *μετρητὴς* καὶ ὁ *ἀμφορεὺς*, οὐδεμίαν εἶχον σχέσιν πρὸς τὴν *κυβικότητα* τῆς μονάδος τῆς *ἐκτάσεως*, ἤτοι τοῦ ποδός. Ἡ σχέσις τοῦ ἀμφορέως πρὸς τὴν κυβικότητα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ποδὸς, ἦν ἁπλῆ σύμπτωσις.

Κατ' αὐτόν, ἡ *μονὰς τῆς ἐκτάσεως* παρὰ Ῥωμαίοις, ἦν ἡ πλευρὰ τοῦ κύβου τοῦ συνιστῶντος τὸν Ῥωμαϊκὸν *ἀμφορέα*. Ὁ δ' *Ἀμφορεὺς* πλήρης ὕδατος ὀμβρίου ἐβάρυνε 80 λίβρας Ῥωμαϊκάς. Ὥστε ἡ λίβρα εἶχε βάρος ἴσον τῷ 1(80 τοῦ ὕδατος τοῦ περιεχομένου ἐν τῷ ἀμφορεῖ.

Τοιούτῳ τρόπῳ, τὰ διάφορα εἴδη τῶν μέτρων τῆς *ἐκτάσεως*, τῆς *χωρητικότητος* καὶ τοῦ *βάρους*, ὡς καὶ ἡ *νομισματικὴ μονὰς* συνεσχετίζοντο παρὰ ῥωμαίοις καὶ ἀπήρτιζον σύστημα μέτρων καὶ σταθμῶν πλῆρες καὶ ὁλοσχερές.

Περὶ τούτων παρατηρῶ ὅτι, ἐὰν ὑπάρχῃ ἀναμφισβήτητον ὅτι 1° παρὰ ῥωμαίοις ἡ μονὰς τῆς ἐκτάσεως ἦν ὁ *πούς*, ὃν πρὸ αὐτῶν, παρεδέχθησαν οἱ Ἕλληνες. 2° ὅτι ἡ μονὰς τῆς χωρητικότητος ἦν ὁ *ἀμφορεύς*, ἥτις πρὸ αὐτῶν ὑπῆρχε παρὰ τοῖς Ἕλλησιν· ὅτι δὲ ὁ ἀμφορεὺς, ὁ Μόδιος καὶ ὁ ἡμιμόδιος, ἦσαν τὸ ἥμισυ τοῦ Μεδίμνου, τοῦ ἑκτέως καὶ ἡμιέκτου. 3° ὅτι *ἀμφορεὺς ὕδατος* εἶχε βάρος ἴσον τοῖς 2/3 μετρητοῦ ὕδατος, καὶ 4° ὅτι *κοχλιάριον* ὕδατος, ἦν τὸ πολλοστημόριον τοῦ βάρους τοῦ ὀμβρίου ὕδατος τοῦ ἐν τῷ μετρητῇ περιεχομένου, εἶχε δὲ βάρος ἴσον τῇ *δραχμῇ*, ἥτις ἦν τὸ ἑξακισχιλιοστὸν ταλάντου, ἕπεται ὅτι τὸ σύστημα ὅπερ ὁ Dureau de la Malle ἀποδίδει εἰς τοὺς ῥωμαίους ἦν σύστημα Ἑλληνικόν, μετοικισθὲν εἰς Ἰταλίαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰσαχθὲν εἰς Ῥώμην μέ τινας τροποποιήσεις, ὧν ἡ κυριωτέρα ἦτο βεβαίως ἡ παραδοχὴ μονάδος ἐκτάσεως (ποδὸς) μικροτέρας ὁρισθείσης, ἀναλόγως τῆς πλευρᾶς τοῦ *ἀμφορέως* ἐλάσσονος ὄντος τοῦ *μετρητοῦ*.

Ὁπωσδήποτε καὶ ἐὰν λυθῇ τὸ ζήτημα τοῦτο, τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἐπειδὴ παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ῥωμαίοις, ἡ *μονὰς τῆς χωρητικότητος*, ὁ *Μετρητὴς* καὶ ὁ *Ἀμφορεὺς* συνεσχετίζοντο πρὸς τὴν *κυβικότησα τῆς μονάδος τῆς ἐκτάσεως*, ἤτοι πρὸς τὸν *πόδα*, ἡ δὲ *μονὰς τοῦ βάρους* ὡς καὶ ἡ *νομισματικὴ μονὰς* συνεσχετίζοντο πρὸς *μετρητὴν* ὀμβρίου ὕδατος, ἄρα τὸ Ἑλληνορωμαϊκὸν τοῦτο σύστημα παραβαλλόμενον πρὸς τὸ Γαλλικὸν, ὅπερ ἐστὶν ἀναντιῤῥήτως τὸ ἐντελέστερον, κατὰ δύω μόνον διέφερεν ἐπ' αὐτοῦ.

Α' μὲν ὅτι *τὸ μέτρον τῆς ἐκτάσεως* ἀνελογίσθη παρὰ τοῖς Γάλλοις, οὐχὶ πρὸς τὸν *ἀνθρώπινον πόδα*, ὅστις φύσει εὐμετάβλητος καὶ ἀνόμοιος ὤν, στερεῖται μαθηματικῆς ἀκριβείας, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν ἔκτασιν φύσει ἀμετάβλητον καὶ ἀμετακίνητον, *τὴν τοῦ γηΐνου σώματος*, ἐξ οὗ ὡρίσθη τὸ *μέτρον* τὸ ἀπαρτίσαν τὸ *χιλιομυριοστημόριον* τοῦ τεταρτοκυκλίου τοῦ μεσημβρινοῦ τῶν Παρισίων.

Β' δὲ ὅτι ἐν μὲν τῇ Γαλλίᾳ, τὸ μετρικὸν σύστημα ἐστὶ *Δεκαδικόν*, ἐν ᾧ τὸ παρ' Ἕλλησιν καὶ ῥωμαίοις δὲν ἦτο τοιοῦτον.

(18) Περὶ τῶν *ἐνδήμων προσόδων* παρατηρῶ ὅτι ἐν Ἀθήναις, οἱ μὲν λεγόμενοι *ἄμεσοι φόροι*, οἱ ἐπιβαλλόμενοι εἰς τὴν ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν, εἰς τὰ κεφάλαια ἢ εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ συνεπάγοντες τὴν ἐκβίασιν καὶ τὸν καταναγκασμὸν, ἀπῆδον ἐνγένει πρὸς τὰς φιλελευθέρας ἀρχὰς τὰς διεπούσας τὴν Πολιτείαν τῶν Ἀθηναίων· *ὁ δὲ προσωπικὸς φόρος*, ὁ κατὰ κεφαλὴν φόρος, ἡ capitatio humana τῶν ῥωμαίων, ἡ εἰς τοὺς ἀποίκους τῶν ἀγρῶν ἐπιβαλλομένη ἐθεωρεῖτο ὡς ἁρμόζουσα μᾶλλον εἰς δούλους ἢ εἰς ἐλευθέρους.

Ἀληθὲς ὅτι ἐν Ἀθήναις, τὰ τιμήματα τῶν οὐσιῶν ἐτέλουν *εἰσφοράν*, ἀλλ' αἱ εἰσφοραὶ δὲν ἦσαν ἐκ τῶν τακτικῶν πόρων, κατεβάλλοντο δὲ εἰς ἐκτάκτους μόνον περιστάσεις ἐν εἴδει πατριωτικοῦ ἐράνου.

Δι' ὃ καὶ ὁ Δημοσθένης (ἐν τῷ πρὸς λεπτίνην) λέγει, «Τῶν γὰρ *εἰς τὸν πόλεμον καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς Πόλεως* εἰσφορῶν οὐδεὶς ἐστ' ἀτελής·» αἱ εἰσφοραὶ λοιπὸν ἐξωμοιοῦντο μὲ τὸ income-tax τῶν Ἄγγλων.

Ὁ δὲ προσωπικὸς φόρος εἰσεπράττετο *ἐπὶ τῶν Μετοίκων καὶ δούλων* καὶ ἑτέρων τινῶν προσώπων ἀτιμοτέρων τῶν δούλων.

(19) Ἡ δημοσία περιουσία, εἴπομεν, ἦν ἡ κυριωτέρα πηγὴ τῶν δημοσίων πόρων. Αὕτη δὲ διῳκεῖτο ἢ δι' ἐπιστασίας, ὡς λέγομεν σήμερον, ἢ ἐξεμισθοῦτο. Τοιουτοτρόπῳ τῶν μὲν δασῶν ἐπεστάτουν οἱ λεγόμενοι *ὑλωροί*, οἱ δὲ *μορίαι* ἐπεμελοῦντο τῶν ἱερῶν ἐλαιώνων. Αἱ νομαὶ ἐξεμισθοῦντο εἰς *νομώνας*· αἱ δὲ οἰκίαι αἱ εἰς τοὺς ναοὺς ἀνήκουσαι ἐξεμισθοῦντο εἰς ἐργολάβους καλουμένους *ναυκλήρους*, ὑπομισθοῦντας αὐτὰς εἰς τοὺς καλουμένους *σταθμούχους*. Ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ θέατρα ἐξεμισθοῦντο. Αἱ δὲ ἐκμισθώσεις αὗται ἐγίνοντο διὰ δημοσίου πλειστηριασμοῦ, καθ' ὃν αἱ δεύτεραι ὡναὶ ἐχρεωλύτουν τὰς πρώτας, καὶ οἱ μισθούμενοι ὑπεχρεοῦντο νὰ δίδωσιν *ἐγγύας*, *ἐγγυητὰς*, περὶ τῆς ἀκριβοῦς πληρωμῆς τῶν ὀφειλομένων.

Ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ ὁ Πλούταρχος βεβαιοῖ ταῦτα, βίῳ Ἀλκιβ: λέγων. «Οὕτω δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐρασταῖς ἐχρῆτο· πλὴν ἕνα μετοικικὸν ἄνθρωπον, ὡς φασιν, οὐ πολλὰ κεκτημένον, ἀποδόμενον δὲ πάντα καὶ τὸ συναχθὲν εἰς ἑκατὸν στατῆρας τῷ Ἀλκιβιάδῃ προσφέροντα καὶ δεόμενον λαβεῖν, καὶ γελάσας καὶ ἡσθεὶς ἐκάλεσεν ἐπὶ δεῖπνον. Ἑστιάσας δὲ καὶ φιλοφρονηθεὶς τότε χρυσίον ἀπέδωκεν αὐτῷ καὶ προσέταξε τῇ ὑστεραίᾳ *τοὺς ὠουμένους τὰ τέλη τὰ δημόσια ταῖς τιμαῖς ὑπερβάλλειν ἀντωνούμενον*. Παραιτουμένου δὲ τοῦ ἀνθρώπου διὰ τὸ πολλῶν ταλάντων εἶναι τὴν ὠνήν, ἠπείλησε μαστιγώσειν, εἰμὴ ταῦτα πράττοι· καὶ γὰρ ἐτύγχανεν ἐγκαλῶν τι τοῖς τελώναις ἴδιον. Ἕωθεν οὖν προσελθὼν ὁ μέτοικος εἰς ἀγορὰν *ἐπέθηκε τῇ ὠνῇ* τάλαντον. Ἐπεὶ δ' οἱ τελῶναι συστρεφόμενοι καὶ ἀγανακτοῦντες ἐκέλευον ὀνομάζειν *ἐγγυητὴν* ὡς οὐκ ἂν εὑρόντος, θορυβουμένου τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀναχωροῦντος, ἑστὼς ὁ Ἀλκιβιάδης ἄπωθεν πρὸς τοὺς ἄρχοντας· «Ἐμὲ γράψατ' » ἔφη « ἐμὸς φιλός ἐστιν, ἐγγυῶμαι. » Ταῦτ' ἀκούσαντες οἱ τελῶναι ἐξηπορήθησαν. *Εἰωθότες γὰρ ἀεὶ ταῖς δευτέραις ὡραῖς χρεωλυτεῖν τὰς πρώτας*, οὐχ ἑώρων ἀπαλλαγὴν αὐτοῖς οὖσαν τοῦ πράγματος. Ἐδέοντο δὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀργύριον διδόντες· ὁ δ' Ἀλκιβιάδης οὐκ εἴα λαβεῖν ἔλαττον ταλάντου. Διδόντων δὲ τὸ τάλαντον ἐκέλευσεν ἀποστῆναι λαβόντα. Κακεῖνον μὲν οὕτως ὠφέλησεν.»

Μέρος οὐσιῶδες τῆς δημοσίας περιουσίας ἦσαν καὶ τὰ ἀργυρεῖα τοῦ Λαυρίου τῶν ὁποίων ἡ πρόσοδος ἐπὶ Θεμιστοκλέους ἀνεβιβάζετο ὡς φαίνεται, εἰς τριάκοντα περίπου τάλαντα. Τριπλάσια δὲ τούτων ἀπέφερον τὰ ἐν Θράκῃ χρυσοῦ μεταλλεῖα τῆς Θάσου, τὰ ὁποῖα παρέδωκεν ἡ νῆσος αὕτη εἰς τοὺς Ἀθηναίους μετὰ τριῶν ἐτῶν πολιορκίαν, ὡς ἐπιμαρτυρεῖται τοῦτο ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου 101. 102. «Θάσιοι δὲ τρίτῳ ἔτει πολιορκούμενοι ὡμολόγησαν Ἀθηναίοις, τεῖχός τε κατελόντες καὶ ναῦς παραδόντες, χρήματά τε ὅσα ἔδει ἀποδοῦναι αὐτίκα, ταξάμενοι καὶ τὸ λοιπὸν φέρειν. *Τήν τε ἤπειρον καὶ τὸ μέταλλον* ἀφέντες.»

Πλὴν τῆς δημοσίας περιουσίας, ἕτεροι τακτικοὶ πόροι ἦσαν οἱ *ἀπ' ἐμπορίου* καὶ *ἀγορᾶς*, καθότι τὰ μὲν εἰσαγόμενα καὶ ἐξαγόμενα ἐπλήρωνον τὴν *πεντηκοστὴν*, ἐξ οὗ καὶ οἱ πεντηκοστολόγοι, οἱ ἐνοικιασταὶ τοῦ φόρου τούτου. Τὰ τελωνιακὰ δὲ ταῦτα δικαιώματα ἀνεβιβάζοντο εἰς τριάκοντα μέχρι τριάκοντα ἐξ ταλάντων· οἱ δ' *ἀγοραῖοι κάπηλοι* ὑπεχρεοῦντο ὡσαύτως νὰ πληρώνωσι τέλος ὡρισμένον ὅπως ἐκθέσωσι τὰ ἐμπορεύματα αὐτῶν εἰς τὴν ἀγοράν. Ἐκτὸς δὲ τῶν δούλων τῶν ὑποβαλλομένων ὡς τοιούτων εἰς πληρωμὴν *τέλους*, καὶ οἱ *μέτοικοι* οἱ ἐπὶ Δημητρίου τοῦ φαληρέως, ἀριθμούμενοι *μύριοι*, ἐπλήρωνον ἐνιαυσίως *μετοίκιον* 10 ἢ 12 δρ. περὶ οὗ ὁ Ξενοφῶν (περὶ Προσόδων) παρατηρεῖ ὅτι « αὕτη ἡ πρόσοδος (δηλ. τὸ μετοίκιον) τῶν καλλίστων ἔμοι δοκεῖ εἶναι. »

Τελευταῖον δὲ τὰ πλοῖα τὰ εἰσπλέοντα εἰς Πειραιᾶ ἐπλήρωνον ὡς φαίνεται καὶ *ἑκατοστὴν*, ἀντὶ λιμενικῶν, ὡς τοῦτο ῥητῶς μαρτυρεῖται ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἐν τῇ Πολιτείᾳ τῶν Ἀθηναίων.

Ὁ Ἀριστοφάνης (Σφῆκες) ὀλυμπ. 89. 2. συγκεφαλαιοῖ ὡς ἐφεξῆς τὰς *ἐνδήμους* καὶ τὰς *ἐξ ὑπερορίας* προσόδους τῶν Ἀθηναίων.

« Καὶ πρῶτον μὲν λόγισαι φαύλως, μὴ ψήφοις, ἀλλ' ἀπὸ χειρὸς
τὸν φόρον ἡμῖν ἀπὸ τῶν πόλεων ξυλλήβδην τὸν προσόντα·
κἄξω τούτου τὰ τέλη χωρὶς, καὶ τὰς πολλὰς ἑκατοστάς,
Πρυτανεῖα (*), μέταλλ', ἀγορὰς, λιμένας μισθοὺς, (**) καὶ δημιόπρατα,
τούτων πλήρωμα, τάλαντ' ἐγγὺς δισχίλια γίγνεται ἡμῖν.

(20) Ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, *οἱ ἀπὸ τῶν συμμάχων φόροι* ἀνεβιβάζοντο εἰς 600 τάλαντα. Ὁ Θουκυδίδης (ΙΘ') παρατηρεῖ ὅτι οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι « οὐχ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρου τοὺς συμμάχους ἡγοῦντο. Ἀθηναῖοι δὲ ναῦς τε τῶν πόλεων τῷ χρόνῳ παραλαβόντες ἦρχον, πλὴν Χίων καὶ Λεσβίων καὶ χρήματα τοῖς πᾶσι τάξαντες φέρειν.»

Ὁ δὲ Περικλῆς ἐφεστηκότος τοῦ πολέμου « θαρσεῖν ἐκέλευε, προσιόντων μὲν *ἑξακοσίων ταλάντων* ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ φόρου κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῶν ξυμμάχων τῇ πόλει, ἄνευ τῆς ἄλλης προσόδου, ὑπαρχόντων δὲ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἔτι *ἀργυρίου ἐπισήμου ἑξακισχιλίων ταλάντων* (τὰ γὰρ πλεῖστα τριακοσίων ἀποδέοντα μύρια ἐγένετο, ἀφ' ὧν εἴς τε τὰ προπύλαια τῆς ἀκροπόλεως καὶ τ' ἄλλα οἰκοδομήματα, καὶ εἰς Ποτίδαιαν, ἀπανηλώθη), χωρὶς δέ, χρυσίου ἀσήμου καὶ ἀργυρίου, ἔν τε ἀναθήμασιν ἰδίοις καὶ δημοσίοις, καὶ ὅσα ἱερὰ σκεύη περί τε τὰς πομπὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας, καὶ σκῦλα Μηδικὰ καὶ εἴτι τοιουτότροπον, οὐκ ἐλάσσονος ἦν ἢ *πεντακοσίων* ταλάντων. Ἔτι δὲ καὶ τὰ ἐκ τῶν ἄλλων ἱερῶν προσετίθει χρήματα οὐκ ὀλίγα, οἷς χρήσεσθαι αὐτούς. Καὶ ἦν πάνυ ἐξείργωνται πάντων, καὶ αὐτῆς τῆς Θεοῦ τοῖς περικειμένοις χρυσίοις. Ἀπέφαινε δὲ ἔχον τὸ ἄγαλμα *τεσσαράκοντα τάλαντα σταθμὸν χρυσίου ἀπέφθου*, καὶ περιαιρετὸν εἶναι ἅπαν. » Θουκ. 11. 13.

(*) Τὸ προκαταβαλλόμενον πρὶν τῆς δίκης ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων ἀμφοτέρων, ἐζημιοῦτο μόνος ὁ ἡττώμενος.

(**) Μισθώματα.

Ὥστε κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἡ πόλις, παρεκτὸς τῶν τακτικῶν αὐτῆς προσόδων, αἵτινες ὑπερέβαινον τὰ *χίλια τάλαντα* ἀναλογιζόμενα πρὸς 15 ἑκατομμύρια σημερινῶν δραχμῶν, εἶχε καὶ ἀποθεματικὸν κεφάλαιον *ἐξ ἀργυρίου ἐπισήμου ἑξακισχιλίων ταλάντων* ἱκανοῦ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς δημοσίους δαπάνας ἐπὶ 5 ἢ 6 ἔτη.

Τὸ ποσὸν τοῦτο σχετικῶς πρὸς τὴν τιμὴν τῶν σιτηρῶν ἐπὶ Περικλέους, ἀναλογίζεται εἰς τοὐλάχιστον 90 *ἑκατομμύρια δραχμῶν*. Τὸ δὲ χρυσίον τοῦ ἀγάλματος τῆς Θεοῦ ἦν *σταθμοῦ* 40 *ταλάντων*. Καὶ τὸ μὲν τάλαντον ἦν σταθμοῦ 80 *ῥωμ. λιβρῶν*· ἡ δὲ λίβρα ἡ ῥωμαϊκή, ἦν περίπου 327. 15 γραμμῶν· ὥστε τὸ τάλαντον εἶχε σταθμὸν 26172 γραμμῶν· τὸ δὲ χρυσίον τῆς Θεοῦ ἦν 26, 172×40 γραμμῶν = 1,046,880 Γρ.

Ἐπειδὴ δὲ 5 *γραμμαὶ χρυσίου* ἰσοτιμῶνται σήμερον *πρὸς* 15 *τοὐλάχιστον δρ.*, ἕπεται ὅτι ἡ ἀξία τοῦ χρυσίου τῆς Θεοῦ ἀνεβιβάζετο εἰς περίπου 3,140,620 δραχμάς, ἀναλογιζομένας σήμερον πρὸς 7,861,550 δραχμάς.

Εἴπομεν ὅτι ἐν ἀρχῇ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου *αἱ τακτικαὶ πρόσοδοι* τῶν Ἀθηνῶν ἀνεβιβάζοντο εἰς τοὐλάχιστον χίλια τάλαντα. *Ἐξ ἐνδήμων μὲν* 400, *ἐξ ὑπερορίας δὲ ἑξακόσια*. Ὅτι δὲ μετὰ ταῦτα οἱ δημαγωγοὶ ἐπιτείνοντες ἐδιπλασίασαν καὶ ἐτριπλασίασαν τοὺς φόρους τῶν συμμάχων. Διὸ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης, ὑπολογίζει τὰς ἐτησίας προσόδους εἰς τάλαντ' *ἐγγὺς* δισχίλια. Πολλοὶ ὅμως ἐκ τῶν νεωτέρων θεωροῦσι *τὰ δισχίλια τάλαντα* τοῦ Ἀριστοφάνους ὡς ποιητικὴν ὑπερβολὴν καίτοι κολαζομένην διὰ τοῦ *ἐγγύς*.

Ἀλλ' ἴσως ὁ περὶ τοῦ ποσοῦ τῶν φόρων τῶν συμμάχων *κατὰ προσέγγισιν* ὑπολογισμὸς τοῦ Ἀριστοφάνους ἐπήγαζεν ἐκ τοῦ ὅτι μετὰ θάνατον τοῦ Περικλέους, πολλαὶ πόλεις, τελοῦσαι πρότερον *φόρον*, ὑπεβλήθησαν εἰς τὴν πληρωμὴν τῆς *δεκάτης* ἢ τῆς *εἰκοστῆς* τῶν εἰς αὐτὰς εἰσαγομένων καὶ τῶν ἐξαγομένων ἀπ' αὐτῶν, οἱ δ' ἔμμεσοι οὗτοι φόροι πιθανῶς εἰσήχθησαν ὡς ἧττον καταθλιπτικοί, καθ' ὃ συγχεόμενοι μετὰ τῆς τιμῆς τῶν φορολογητέων ἐμπορευμάτων. Ὥστε ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης ταύτης μεταβολῆς εἰς τὸ σύστημα τῶν φόρων τῶν συμμάχων, δηλ. τῆς ἀντικαταστάσεως *τῶν ἀμέσων διὰ τῶν ἐμμέσων φόρων* ἢ τῶν τελωνιακῶν δασμῶν, ἦτον ἀδύνατον νὰ προϋπολογισθῶσιν ἀκριβῶς οἱ ἀπὸ τῶν ξυμμάχων φόροι. Ἄλλως δὲ ὁ νέος οὗτος τρόπος τῆς φορολογίας, ἦττον φορτικὸς διὰ τοὺς συμμάχους, συνέφερεν ὡσαύτως καὶ εἰς τὴν πόλιν, καθότι ὑπερτιμηθέντων, προϊόντος τοῦ χρόνου, τῶν ἐμπορευμάτων, τὸ ποσὸν τῶν ἀπὸ τῆς δεκάτης ἢ τῆς εἰκοστῆς εἰσπραττομένων, λεληθότως ἐπολλαπλασιάζετο μετὰ τῆς τιμῆς τῶν πραγμάτων. (*)

(21) Διὰ τῶν κληρούχιῶν, ἡ Πόλις ἐξέτεινε μὲν τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος αὐτῆς, συνάμα δὲ προπαρεσκεύαζε καὶ τὴν πτῶσιν αὐτῆς ἐξαντλουμένη.

Ἰδοὺ τί λέγει ἡ Ἀθηνᾶ (ἐν τῷ Ἴωνι τοῦ Εὐριπίδου,) προμηνύουσα τὴν εὔκλειαν τῆς Πόλεως.

« Τελέων μὲν ἔσται πρῶτος, εἶτα δεύτερον
Ὅπλιτες, Ἀργαδεῖς τ' ἐμῆς τ' ἀπ' Αἰγίδος
ἔμφυλον ἕξουσιν Αἰγικορεῖς. Οἱ τῶν δι δ' αὖ
παῖδες γενόμενοι τὸν χρόνῳ πιπρωμένῳ
Κυκλάδας ἀποικήσουσι νησαίας πόλεις,
χέρσους τε παράλους, ὃ σθένος τῇ γῇ χθονὶ
δίδωσιν. Ἀντίπορθμα δ' ἠπείροιν δυοῖν
πεδία κατοικήσουσιν, Ἀσιάδος τε γᾶς
Εὐρωπίας τε.»

(22) Καὶ γάρ τοι τότε μὲν οὕτω τίμιον ἦν πᾶσιν ἀνθρώποις τὸ γενέσθαι πολίταις παρ' ὑμῖν, ὥσθ' ὑπὲρ τοῦ τυχεῖν τούτου τηλικαῦθ' ὑμᾶς ἀγαθ' ἤθελον ποιεῖν, νῦν δ' οὕτως ἄτιμον, ὥστε τῶν τετυχηκότων πολλοὶ πλείω κακὰ τῶν φανερῶν ἐχθρῶν εἰσὶν ὑμᾶς εἰργασμένοι.»

« Οὐ μόνον δ' αὕτη τῆς πόλεως ἡ δωρεὰ *προπεπηλάκισται καὶ φαύλη γέγονεν*, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι διὰ τῶν καταράτων καὶ θεοῖς ἐχθρῶν ῥητόρων, τῶν τὰ τοιαῦτα γραφόντων ἑτοίμως, πονηρίαν, οἱ τοσαύτην ὑπερβολὴν πεποίηνται τῆς αὐτῶν αἰσχροκερδείας, ὥστε τὰς τιμὰς καὶ τὰς παρ' ὑμῶν δωρεάς, ὥσπερ οἱ τὰ μικρὰ καὶ κομιδῇ φαῦλ' ἀποκηρύττοντες, *οὕτω πωλοῦσιν ἐπευωνίζοντες* καὶ πολλοῖς ἀπὸ τῶν αὐτῶν λημμάτων γράφοντες πᾶν ὅτι ἂν βούλωνται.» (Δημοσθ. ἐν τῷ κατὰ Ἀριστοκράτους).

Καὶ (ἐν τῷ κατὰ Νεαίρας) «ὁ γὰρ δῆμος ὁ Ἀθηναίων κυριώτατος ὢν τῶν ἐν τῇ πόλει ἁπάντων καὶ ἐξὸν αὐτῷ ποιεῖν ὅ,τι ἂν βούληται, οὕτω καλὸν καὶ σεμνὸν ἡγήσατ' εἶναι δῶρον τὸ *Ἀθηναῖον* γενέσθαι, ὥστε νόμους ἔθετο αὐτῶν, καθ' οὓς ποιεῖσθαι δεῖ, ἐάν τινα βούλωνται, πολίτην, οἳ νῦν *προπεπηλακισμένοι εἰσὶν*, κ.τ.λ.

Οἱ ποιητοὶ οὗτοι πολῖται ἦσαν κατὰ πάντα ἴσοι πρὸς τοὺς ἐκ γενετῆς, ἀλλ' ὁ νόμος ἀπηγόρευε διαῤῥήδην « μὴ ἐξεῖναι αὐτοῖς τῶν ἐννέα ἀρχόντων γενέσθαι μηδὲ ἱερωσύνης μηδεμιᾶς μετασχεῖν.»

(23) Κατὰ τὸ σύστημα τῶν τριηραρχιῶν, τὸ ἐπὶ Δημοσθένους εἰσαχθὲν ἐν Ἀθήναις, πᾶς πολίτης τιμηθεὶς εἰς τάλαντα 10, ὤφειλε νὰ φέρῃ μόνος τὸ βάρος τῆς παρασκευῆς μιᾶς τριήρεως, ὁ δὲ εἰς 20 τάλαντα τιμηθεὶς δύω, καὶ ὁ εἰς 30 τιμηθεὶς, τριῶν τριήρεων· ὁ δὲ τιμηθεὶς εἰς ἀνώτερον τῶν 30 ταλάντων, τριῶν τριήρεων καὶ ἑνὸς *ὑπηρετικοῦ*, ὅπερ ἦν ὁ ἀνώτατος ὅρος τοῦ βάρους, εἰς ὃ ἕκαστος ὑπεβάλλετο.

Οἱ δὲ πολῖται, οἱ τιμηθέντες δι' ἔλασσον τῶν 10 ταλάντων, συνηνοῦντο ἐν ταῖς τιμήσεσιν εἰς δεκαταλάντους ὁμάδας, ἵνα φέρωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὸ βάρος μιᾶς τριηραρχίας. Τὸ δ' ἐπιβάλλον ἑνὸς ἑκάστου τῆς ὁμάδος, ἦν ἀνάλογον τοῦ ποσοῦ, δι' ὃ ἐρέρετο ἐν τῇ ὁμάδι.

Ἡ διάταξις αὕτη ἀνεκούφισε μὲν τοὺς πενεστέρους, ηὔξησε δὲ οὐσιωδῶς τὰ βάρη τῶν εὐπορωτέρων.

(*) Ὁ Ἀριστοφάνης (Βάτραχοι) κωμῳδεῖ τὸν εἰκοστολόγον Θωρυκίονα ἐκπέμποντα πρὸς τοὺς πολεμίους εἰς Ἐπίδαυρον ἀπηγορευμένα ἀντικείμενα. Οἷον ἀσκώματα, λίνον, πίτταν.

Πολίτης τιμηθεὶς δι' εἴκοσι τάλαντα, ὅστις πρότερον ἀπαρτίζων μέρος *συμμορίας* ἐπεβαρύνετο διὰ τοῦ *ἑκκαιδεκάτου* μέρους τῆς δαπάνης μιᾶς τριηραρχίας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ πολιτῶν, οἵτινες, καί τοι πενέστεροι, ἐξ ἴσου πρὸς αὐτὸν συνετέλουν, ὤφειλεν ἤδη κατὰ τὸν νέον νόμον, νὰ φέρῃ τὴν ὅλην δαπάνην δύω τριηραρχιῶν. « Ἦν γὰρ αὐτοῖς (τοῖς ἡγεμόσι τῶν συμμοριῶν) λέγει ὁ Δημοσθένης (ἐν τῷ περὶ στεράνου) ἐκ μὲν τῶν προτέρων νόμων *συνεκκαίδεκα λειτουργεῖν*, αὐτοῖς μεν μικρὰ καὶ οὐδὲν ἀναλίσκουσι, τοὺς δ' ἀπόρους τῶν πολιτῶν ἐπιτρίβουσιν, ἐκ δὲ τοῦ ἐμοῦ νόμου *τὸ γιγνόμενον κατὰ τὴν οὐσίαν ἕκαστον τιθέναι*, καὶ *δυοῖν ἐφάνη τριήραρχος*, ὁ τῆς μιᾶς *ἕκτος καὶ δέκατος* πρότερον *συντελής*· οὐδὲ γὰρ τριήραρχους ἔτι ὠνόμαζον ἑαυτούς, ἀλλὰ *συντελεῖς*. Ἰδοὺ δὲ ὁ ἐκ τοῦ νόμου τοῦ Δημοσθένους κατάλογος·

« Τοὺς τριηράρχους αἱρεῖσθαι ἐπὶ τὴν τριήρη *ἀπὸ τῆς οὐσίας κατὰ τίμησιν* ἀπὸ ταλάντων δέκα· ἐὰν δὲ πλειόνων ἡ οὐσία ἀποτετιμημένη ᾖ χρημάτων κατὰ τὸν ἀναλογισμὸν *ἕως τριῶν πλοίων καὶ ὑπηρετικοῦ* ἡ λειτουργία ἔστω. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἀναλογίαν ἔστω *καὶ οἷς ἐλάττων οὐσία ἐστὶ* τῶν δέκα ταλάντων *εἰς συντέλειαν* συναγομένοις τῶν δέκα ταλάντων. »

(24) Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἡ δημοσία ἢ ἡ κυβερνητικὴ πίστις ἦν ὅλως ἄμορφος καὶ περιωρισμένη ἐντὸς στενοτάτων ὁρίων.

Τὸ δημόσιον ἐδανείζετο μὲν ἐνίοτε ἢ ἐκ τῶν ναῶν, ἢ παρ' ἰδιωτῶν, ἀλλ' ἐδανείζετο ὅπως ἐδανείζοντο καὶ ἁπλοῖ ἰδιῶται.

Ἐν τούτοις, (ἐν τῷ πρὸς Λεπτίνην τοῦ Δημοσθένους) ἀναγιγνώσκομεν περὶ πίστεως, τοὺς ἑξῆς λόγους, οὓς νομίζει τις ἀπαγγελλομένους ἀπὸ τοῦ βήματος τοῦ Ἀγγλικοῦ κοινοβουλίου.

« Χωρὶς δὲ τούτων νυνὶ τῇ πόλει δυοῖν ἀγαθοῖν ὄντοιν, *πλούτου καὶ τοῦ πρὸς ἅπαντας πιστεύεσθαι, μεῖζόν ἐστι τὸ τῆς πίστεως ὑπάρχον ἡμῖν*· εἰ δέ τις οἴεται δεῖν, *ὅτι χρήματ' οὐκ ἔχομεν, μηδὲ δόξαν ἔχειν ὑμᾶς χρηστήν*, οὐ καλῶς φρονεῖ. Ἐγὼ μὲν γὰρ εὔχομαι τοῖς Θεοῖς μάλιστα μὲν *ἡμῖν καὶ χρήματα πολλὰ γενέσθαι*, εἰ δὲ μή, *τόγε πιστοῖς εἶναι καὶ βεβαίοις δοκεῖν διαμεῖναι*.»

ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΙ.

—ooo—

Ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 3 Ἰουνίου 1857.

Φίλτατε φίλε!

Αἱ ποικίλαι φυσιογνωμίαι τὰς ὁποίας εἶδον κατὰ τοὺς τελευταίους γάμους τῶν δύω θυγατέρων τοῦ σουλτάνου, πανηγυρισθέντας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας μετ' ἀσιατικῆς πολυτελείας καὶ πομπῆς, μὲ ἀνεθύμισαν τὴν σύντομον τῶν φυσιογνωμιῶν περιγραφήν, τὴν δημοσιευθεῖσαν πρὸ πέντε ἢ ἓξ ἐτῶν (*), δὲν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, ὑπὸ τῆς *Πανδώρας*. Εἰς αὐτὴν ἐλέγετο δογματικῶς ὅτι τῶν χριστιανῶν γυναικῶν ὡραιότεραι εἶναι αἱ Ὀθωμανίδες. Ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ κάλλος τῶν κατοίκων τῶν *χαρεμίων* ὑπερτερεῖ τοῦ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶναι τοσούτῳ γενική, τοσούτῳ διεσαλπίσθη παρ' ὅλων τῶν γραψάντων περὶ Τουρκίας, ὥστε φοβοῦμαι τῇ ἀληθείᾳ ὅτι ὄχι μόνον ὡς τολμηρὸς ἀλλὰ καὶ ὡς ψεύστης θὰ κατακριθῇ ὅστις ποτὲ εἴπει τὸ ἐναντίον. Καὶ ὅμως ἐγὼ θὰ διατρέξω τὸν διπλοῦν τοῦτον κίνδυνον. Ἀπὸ Ἀδάμ, τοῦ ἀνάνδρως ἀποδώσαντος εἰς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τὸ ἴδιον ἁμάρτημα, μέχρι Εὐριπίδου τοῦ εἰπόντος ὅτι αἱ γυναῖκες εἶναι σοφώταται τέκτονες κακῶν ἁπάντων, καὶ ἀπὸ Εὐριπίδου τοῦ ποιητοῦ μέχρι Σεκούνδου τοῦ φιλοσόφου, οὗ τινος τὰ περὶ γυναικῶν ἀποφθέγματα ἢ ἐξερεύγματα ἀνέστησε, νεκρὰ πρὸ χρόνων κείμενα, ἡ φιλόφρων *Πανδώρα*, δὲν εἶναι ἐλάττωμα τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ἀπεδόθη ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν εἰς τὰς γυναῖκας· ἐπὶ ἀτολμίᾳ μόνον δὲν κατεκρίθηταν ποτέ. Εἰς τὸ τολμηρὸν λοιπὸν φῦλον, τὸ γυναικεῖον, ἀνήκουσα καὶ ἐγώ, μετὰ θάῤῥους βεβαιῶ ὅτι ὅλοι οἱ εἰπόντες ὅτι αἱ Ὀθωμανίδες εἶναι ὡραιότεραι τῶν χριστιανῶν, ἢ ἔκριναν ἀφιλοσόφως ἐκ τῶν ὀλίγων τὰς πολλάς, ἢ ἐπιπολαίως ἀντέγραψαν, ὡς εἰς πάντα συμβαίνει σήμερον, ὁ εἷς τὸν ἄλλον, χωρὶς ποτε νὰ ἐξετάσωσιν ἂν τὰ λεχθέντα καὶ ἀβασανίστως ἐπαναλαμβανόμενα ἔχωνται ἀληθείας. Οἱ ξένοι πρὸ πάντων περιηγηταί, ἐπισκεπτόμενοι à vol d'oiseau, ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, ἢ ς' τὰ πετακτά, ὡς θὰ ἔλεγον οἱ ἡμέτεροι, τὴν Ἀνατολήν, χωρὶς νὰ λάβωσι καιρὸν οὔτε νὰ ἴδωσιν, οὐδὲ κἂν ν' ἀκούσωσιν ἐκεῖνα περὶ ὧν προτίθενται νὰ γράψωσι, διαδίδουσι διὰ τοῦ τύπου ἄῤῥητα θέματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἄλλοι μὲν ἀναγνῶσται καγχάζουσιν, ἐγὼ δέ, τὸ ὁμολογῶ, αἰσθάνομαι οἶκτον καὶ ἀηδίαν. Καί, διὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὸ προκείμενον, ἐρωτῶ καὶ τοὺς ξένους περιηγητάς, καὶ τὸν Ἕλληνα συντάκτην τοῦ ἄῤῥητου ἐκείνου τῆς *Πανδώρας*, ποῦ εἶδον τὸ κάλλος τῶν Ὀθωμανίδων, καὶ ὡς ἱεροφάνται ἀπεφάνθησαν ὅτι εἶναι ἀνώτερον τοῦ τῶν χριστιανῶν; Ἐπεσκέφθησαν χαρέμια; συνανεστράφησαν Ὀθωμανίδας; εἶδον αὐτὰς en peignoir, en toilette, en négligé, en costume de bal, en amazone, ὅπως βλέπουσι καθ' ἑκάστην τὰς ὀπαδοὺς τοῦ Εὐαγγελίου; Ἤ, ἂς παραδεχθῶ καὶ τοῦτο, ἂν εἶδον κατὰ πρόσωπον τὰς κατοίκους ἑνὸς δύω ἢ καὶ τριῶν χαρεμίων καὶ τὰς εὗρον ὡραίας, ἕπεται τάχα ἐκ τούτου, ὅτι *ἐν γένει* αἱ Ὀθωμανίδες εἶναι ὡραιότεραι τῶν ἄλλων; τὰ χαρέμια, καὶ χαρέμια δὲν ἔχουσιν εἰμὴ οἱ εὐάριθμοι πλούσιοι, συγκροτοῦνται ὅπως καὶ τὰ ἱπποστάσια τῶν Ὀθωμανῶν· ἀγοράζουσιν, ἁρπάζουσιν, αἰχμαλωτίζουσι τὰς ὡραιοτέρας, ὁποιου-

(*) ΣΗΜ. ΠΑΝΔ. Ὁ ἐπιστολογράφος αἰνίττεται τὸ κατωχωρισθὲν ἀῤῥήτιον ἐν τῷ φυλλαδ. 57, σελ. 207 τοῦ 1852 ἔτους, ὑπὸ τὸν τίτλον « Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν Βόσπορον.»

Γραικίς.

δήποτε δόγματος καὶ ἂν ἦναι, σπανίως δὲ εἶναι μουσουλμάναι, ὅπως ἀγοράζουσιν, ἁρπάζουσι καὶ ζωγροῦσι τοὺς θυμοειδεστέρους τῶν ἵππων, καὶ τὰς συναγελάζουσιν ἐπὶ τὸ αὐτό. Ἀλλὰ τὸ συμφόρημα τοῦτο δὲν εἶναι ἐθνικὸς χαρακτήρ· καὶ ἂν ἐκ τῆς συμμίξεως ταύτης διαφόρων φυλῶν γεννῶνται τέκνα ὁμοιάζοντα τὰς μητέρας, τὸ συμβεβηκὸς τοῦτο δὲν ἀπαντᾶται εἰμὴ εἰς μόνας τὰς μεγάλας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας πόλεις, ὅπου οἱ πλούσιοι συγκροτοῦσι χαρέμια. Εἰς δὲ τὴν λοιπὴν Τουρκίαν, καὶ τὴν Ἀσίαν μάλιστα!... Ἀπαραλλάκτως σώζονται οἱ ἀποτρόπαιοι ἐκεῖναι χαρακτῆρες τοῦ προσώπου, οἵτινες ἀνώρθωσαν τὰς τρίχας τῶν Βυζαντινῶν ὅτε κατὰ πρῶτον εἶδον τοὺς προγόνους τῶν καθ' ἡμᾶς Τούρκων.

Κατοικοῦσα ἐκ νεότητός μου εἰς τὴν Τουρκίαν, περιηγηθεῖσα πολλὰς πόλεις καὶ κώμας καὶ χωρία, πολλάκις ἐπισκεφθεῖσα καὶ ἀδιακόπως ἐπισκεπτομένη χαρέμια, καὶ σχέσεις ἔχουσα οἰκειότητος μετὰ πλείστων Ὀθωμανίδων, ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιώσω ὅτι ψευδῆ καὶ ἀνυπόστατα εἶναι ὅσα ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν μέχρι τῆς σήμερον περὶ τῆς ὑπερτερίας τοῦ κάλλους τῶν Ὀθωμανίδων. Καὶ διὰ νὰ σὲ πείσω ἔτι μᾶλλον, σὲ στέλλω τέσσαρα ἀπεικονίσματα γυναικῶν ὄχι κατὰ φαντασίαν ἀλλὰ πράγματι ὑπαρχουσῶν ἐνταῦθα, παριστάνοντα τὸ μὲν Γραικίδα, τὸ δὲ Ὀθωμανίδα, τὸ τρίτον Ἀρμενίαν, καὶ τὸ τέταρτον Ἰουδαίαν. Ἀφιερόνω δὲ εἰς σὲ καὶ εἰς τὴν φιλοκαλίαν τῶν ἀναγνωστῶν σου ν' ἀποφανθῶσι ποῖον τὸ ὡραιότερον. Τοῦτο μόνον σὲ λέγω, ὅτι τὸ μὲν τῆς Ὀθωμανίδος, πρωτότυπον ἔχει μίαν τῶν θρυλλουμένων ὡραιοτέρων, τὰ δὲ τρία ἄλλα, γυναῖκας, δὲν λέγω ἐκ τῶν τυχαίων, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων αἱ ὁποῖαι δὲν δακτυλοδεικτοῦνται διὰ τὸ κάλλος.

Σ. Κ.

(*Ἕπεται τὸ τέλος.*)

ΣΚΗΝΑΙ ΤΟΥ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟΥ ΒΙΟΥ.

(Συνέχεια. Ἴδε φυλλάδ. 196 καὶ 197.)

—ooo—

Ἐπὶ ἓξ ὁλοκλήρους ἑβδομάδας ὅλαι αἱ ἐφημερίδες ἐπανέλαβον τὰ αὐτὰ περὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, χωρὶς διόλου νὰ ἐνθυμηθῶσιν ὅτι ἐγίνοντο πρὸς τοὺς ἀναγνώστας φορτικαί. Θέλεις νὰ πείσῃς τοὺς ἄλλους; ἔλεγέ ποτε σοφός τις· ἐπαναλάμβανε ἀδιακόπως τὸ αὐτὸ πρᾶγμα μὲ τὰς αὐτὰς λέξεις· καὶ ἂν μὲν οἱ λόγοι σου εἶναι ἰσχυροί, δὲν ἐξασθενοῦν ἐπαναλεγόμενοι, ἂν δὲ ἀνίσχυροι, βεβαιώθητι ὅτι ἀποκτοῦν βαρύτητα. Τοιαύτης ἰδέας ἦτο καὶ ὁ Σ. Βουττερφλάϋ. Ὅτε δέ, μετὰ παρέλευσιν ἓξ ἑβδομάδων, ἐνόμισεν ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη προδιετέθη ἀρκούντως, συνεκάλεσε δημοσίαν συνέλευσιν. Ἐπειδὴ ἔδωκα ἀνωτέρω πρὸς τὸν ἀναγνώστην δεῖγμα τῆς εὐγλωττίας του, κρίνω περιττὸν νὰ δημοσιεύσω καὶ τὸν δεύτερον λόγον του· ἀρκεῖ νὰ εἴπω ὅτι ἐδείχθη ἀνώτερος ἑαυτοῦ. Τὰ κατανυκτικά του λόγια ἡρμήνευον μετάνοιαν ἐναρέτου ἀνδρὸς ἀπατηθέντος καὶ συκοφαντήσαντος ἀθῶον ἄνθρωπον· χάριτι θείᾳ, προσέθετο, εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἀμερικήν, τὴν πατρίδα ταύτην τῆς ἀληθείας, τὸ σφάλμα οὔτε ἐπικίνδυνον οὔτε πολυχρόνιον εἶναι. Καὶ ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ καθ' ἑκάστην προκόπτων πλοῦτος τῆς πόλεως, ἐπιτρέπει εἰς τοὺς κατοίκους νὰ πληρώσωσιν εὐκόλως νόμιμον ἀποζημίωσιν, καὶ ὅτι δάνειον ἐκ τετρακοσίων χιλιάδων ταλλάρων, ἐντὸς τριάκοντα ἐτῶν πληρωτέον μετὰ χρεωλύτρου, εἶναι ἀνεπαίσθητον βάρος εἰς πόλιν ὡρισμένην νὰ κατασταθῇ ἓν τῶν μεγαλητέρων ἐμπορείων τοῦ κόσμου. Ἐνισχύσας δὲ τὸν λόγον του καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων Ἀμερικανικῶν ἐπιχειρημάτων, τὰ ὁποῖα δὲν ἀναφέρω διὰ νὰ μή με εἴπετε ὅτι τὰ ἐπενόησα, κατώρθωσε νὰ ἐκδώσῃ ἡ συνέλευσις τὴν ἑπομένην ἀπόφασιν· « Νὰ γείνῃ δάνειον ἐκ τετρακοσίων χιλιάδων ταλλάρων πληρωτέων διὰ χρεωλύτρου ἐντὸς τριάκοντα ἐτῶν, πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ Καρόλου Βουσσύ, νομίμου ἰδιοκτήτου τοῦ παλαιοῦ δάσους τῆς Σιότο. »

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐπεκυρώθη τὴν ἐπιοῦσαν ἀπὸ τὸ δημοτικὸν συμβούλιον, καὶ ὁ δήμαρχος ἐπρόσφερε δάνειον πρὸς δέκα ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Ἡ πρότασίς του ἐγένετο δεκτή, καὶ ὁ γέρων Σαμουήλ ἔσπευσε χαίρων ν' ἀναγγείλῃ εἰς τοὺς φίλους του τὸν προσεχῆ γάμον τοῦ Καρόλου Βουσσὺ μετὰ τῆς ὡραίας Κόρας. Ὁποῖος ἄνθρωπος! ἀνεφώνησέ τις τῶν δημοτικῶν συμβούλων· εἰς ὅλα ἐπιτυγχάνει! Γενόμενος δὲ οὕτω ὑπέρ ποτε ἰσχυρός, ἔγραψεν εἰς τὴν Κόραν νὰ ἔλθῃ ἀμέσως ἀπὸ Νεοεβόρακον διὰ νὰ ὑπανδρευθῇ τὸν Βουσσύν. Καὶ συγχρόνως, ἐκπληρῶν τὴν συμφωνίαν, ἐμέτρησεν εἰς τοῦτον διακοσίας χιλιάδας ταλλάρων, ἐπιδαψιλεύσας τὰς ἄλλας διακοσίας εἰς ἑαυτὸν καὶ τὴν θυγατέρα του. Ὁ Βουσσύς, σκιρτῶν ἦλθε πρὸς τὸν Ῥοκεβρύν, ἔγκυον ἔχων τὸ χαρτοφυλάκιον Ἀμερικανικῶν τραπεζογραμματίων. — Χάρις εἰς σέ, ἐξάδελφέ μου, εἶπεν ἀσπασθεὶς αὐτόν, εἶμαι πλούσιος. Εἰς σὲ ἀνήκει καὶ ἡ περιουσία καὶ ἡ ζωή μου.

Ὀθωμανίς.

— Τὴν ζωήν σου, ἔστω, φίλε μου τὴν δέχομαι, ἀλλὰ τὴν περιουσίαν σου! Μ'ἐξέλαβες λοιπὸν δι'ἄλλον Βουττερφλάϋ; . . . Ἐν τοσούτῳ, ἐλησμόνησες, βλέπω, τὴν μελλόνυμφον.

— Ποίαν μελλόνυμφον! ἀνέκραξεν ὠχριάσας ὁ Βουσσύς.

— Πῶς ποίαν μελλόνυμφον; Δὲν ὑπεσχέθην ὅτι θὰ νυμφευθῆς τὴν ὡραιοτέραν νέαν τοῦ Νεοεβοράκου, τὴν Κ. Κόραν.

— Δὲν μ' ἐβεβαίωσες ὅτι θὰ λάβῃς ὀπίσω τὴν ὑπόσχεσιν;

— Ἰδοὺ καὶ νέα ἐκστρατεία!

— Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ, φίλτατέ μου Ῥοκεβρύν· σῶσαί με ἀπὸ τὴν Κόραν. Θέλεις νὰ μὲ ἰδῇς νὰ ἐνσαρκωθῶ μὲ τοὺς Βουττερφλάϋ; Φθάνει ὅτι βιάζομαι νὰ ὁμιλῶ τὸν κακοῦργον ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον τρὶς τῆς ἡμέρας μ' ἔρχεται ὄρεξις νὰ πνίξω, καθὼς καὶ τὸν υἱόν του τὸν δολοφόνον μου. Ἄκουσέ με· ἀγαπῶ ὡραιοτάτην νέαν, μυριάκις ὡραιοτέραν τῆς Κόρας, καὶ αὐτὴν θέλω νὰ λάβω εἰς γυναῖκα.

— Καινούρια ἀγάπη! Θὰ πέσῃς πάλιν, φίλτατέ μου, εἰς καμμίαν λάσπην. Ἀλλ'ἠξεύρεις ὅτι δὲν ἠμπορῶ νὰ περάσω τὴν ζωήν μου εἰς τὸ νὰ σὲ πλύνω; Ἐπίστρεψε εἰς τὴν Γαλλίαν, ὑπανδρεύσου, κάμε καλοὺς κληρονόμους, καὶ ἄφες με νὰ συνηγορῶ εἰς Μοντρεάλ.

— Μήμε περιγελᾷς, ἀπεκρίθη ὁ Βουσσύς, διότι ἀγαπῶ σήμερον καὶ ἀγαπῶ εἰλικρινῶς. Θέλεις νὰ μὲ δώσῃς τὴν ἀδελφήν σου;

— Διάβολε! ἀνεφώνησε γελῶν ὁ Ῥοκεβρύν, δὲν ἐβαρύνθης; Τὸ κατ'ἐμὲ οὔτε σὲ τὴν δίδω οὔτε σὲ τὴν ἀρνοῦμαι. Εἶναι ἐλευθέρα νὰ κάμῃ ὅ,τι θέλει.

— Τοὐλάχιστον θὰ ἔχω τὴν ψῆφόν σου;

— Καὶ τὴν εὐλογίαν μου, ἂν ἦσαι φρόνιμος. Ἀλλ' ἂς ἐλευθερωθῶμεν ἐν πρώτοις ἀπὸ τὴν Κ. Κόραν.

— Εὔκολον τὸ πρᾶγμα, ἐπανέλαβεν ὁ Βουσσύς· ἀρίνω εἰς τὸν Σαμουὴλ καὶ τὴν κόρην του τὰς διακοσίας χιλιάδας τάλλαρα τῆς συμφωνίας μας, καὶ ἐλευθερόνομαι.

— Ναί, ἐπανέλαβεν ὁ Ῥοκεβρύν, ἀλλ' ὁ γέρων Σαμουὴλ θὰ κρατήσῃ τὰ χρήματά σου καὶ θὰ σὲ περιγελᾷ. Ὡραία τῳόντι ἐρεύρεσις! Δὲν ἐντρέπεσαι νὰ εὑρίσκῃς τοιαῦτα μέσα; Αὐτὸς ἠθέλησε νὰ σὲ ἀτιμάσῃ, νὰ σὲ δολοφονήσῃ, καὶ σὺ τὸν χαρίζεις διακοσίας χιλιάδας τάλλαρα;

— Συμβούλευσέ με λοιπὸν τί νὰ κάμω. Μὲ ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ μονομαχήσω μὲ τὸν υἱόν του καὶ νὰ τὸν φονεύσω.

— Σπεῦδε βραδέως, φίλε μου. Καλὴ εἶναι ἡ ἰδέα σου, ἀλλὰ καιρὸς παντὶ πράγματι. Θὰ σὲ προμηθεύσω ἀξιόλογον εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὸν διορθώσῃς. Πρὸς τὸ παρὸν θέλω ὁ μὲν Σαμουὴλ νὰ σὲ δώσῃ τὰ χρήματά σου, ἡ δὲ Κόρα νὰ σὲ ἀποβάλῃ. Καὶ σ' ἐγγυῶμαι ὅτι καὶ τὰ δύω θὰ κατορθωθοῦν.

— Πῶς θὰ κατορθώσῃς νὰ τὴν κάμῃς νὰ μή με θέλῃ.

— Θαυμάζω τὴν περιφιλαυτίαν σου! Ἔσο, φίλε μου, βέβαιος ὅτι δὲν θὰ κοπιάσω πολύ. Τί θέλει ἡ Κόρα; ἄνδρα καὶ χρήματα. Γνωρίζεις τὸν λόρδον Γεώργιον Ἀβερρόϊλ, κόμητα τοῦ Κίλκεννυ, πατρίκιον τῆς Σκωτίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας;

— Διόλου. Τί πρᾶγμα εἶναι αὐτός;

— Πρᾶγμα; Εἶναι ἄνθρωπος ὑψηλός, κοκκινομάλλης, ὑπερήφανος, ἐγωϊστής, ὀλοίδρος, χονδρὸς καὶ πελώριος. Αὐτὸν θὰ δώσω ἄνδρα εἰς τὴν Κόραν.

— Τὸν μισεῖς λοιπὸν πολύ;

— Μέχρι θανάτου. Θέλω νὰ γείνῃ κόμησσα ἡ Κόρα. Μὲ ἀρέσει πολὺ καὶ ἐπιθυμῶ νὰ τὴν εὐτυχήσω. Εἶναι εὔμορφη, ἔχει πνεῦμα, χάριν, περιφιλαυτίαν ὡς τοῦ πατρός της καὶ ἄκραν ἀλαζονείαν. Θὰ γείνῃ θαυμασία πατρίκια.

— Ποῦ εἶναι ὁ πολύτιμος αὐτὸς λόρδος;

— Εἰς τὸ Νεοεβόρακον. Εἶναι τεσσαράκοντα ἐτῶν καὶ ταξειδεύει χάριν σπουδῆς.

— Εἶναι λοιπὸν σοφός;

— Αὐτός! Μὲ φαίνεται ὅτι δὲν ἐπάτησε ποτέ του εἰς βιβλιοθήκην· εἶναι ὅμως περίφημος πυγμάχος, θαυμάσιος κολυμβητής, τέλειος ἱππεύς, καὶ ἐξ ὅλων τῶν gentlemen τῆς Εὐρώπης ὁ μόνος ὅστις στραγγίζει ἀσκοὺς ὁλοκλήρους χωρὶς νὰ πέσῃ ἀπὸ τὸν τόπον του. Ἔχει δύναμιν Ἡρακλέους. Μίαν ἡμέραν, ἐνῷ ἔτρεχαν διαγωνιζόμενα τὰ ἄλογα, τὸ ἐδικόν του, τὸ ὁποῖον ἀνέβαινεν ὁ ἴδιος ἐγλύστρισεν. Ἔξω φρενῶν διότι ἔχασε τὸ στοίχημα, ἐπήδησε κάτω καὶ μ' ἕνα γρόνθον τὸ ἐρόνευσε. Τὸ ταλαίπωρον ζῶον ἔπεσε νεκρὸν ὡς νὰ τὸ εἶχε κτυπήσει κεραυνός. Αὐτὸς εἶναι, φίλε μου, ὁ λόρδος Ἀβερρόϊλ, κόμης τοῦ Κίλκεννυ, προσωπικός ἐχθρός μου.

— Καὶ πῶς ἐγίνετε ἐχθροί;

— Κατὰ τύχην. Κολυμβοῦμεν καὶ οἱ δύο ὡς ὀψάρια. Μίαν τῶν ἡμερῶν τὸν ἀπήντησα εἰς τοὺς καταρράκτας τοῦ Νιαγάρα, ἐνῷ ἦτον ἕτοιμος νὰ περάσῃ τὸν ποταμὸν ἀπὸ τὸ ἓν μέρος εἰς τὸ ἄλλο, καὶ ἐστοιχημάτιζεν ὅτι κανεὶς δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Ὅλοι τὸν ἐπεριγέλασαν. Ἀλλ' αὐτός, εἰς τὸν στόμαχον τοῦ ὁποίου ἔδραζε τοῦ Βάκχου ὁ ζωμός, ἐκαυχήθη ὅτι κανεὶς Καναδὸς ἐκ Γάλλων δὲν ἐτόλμα νὰ κάμῃ ὅ,τι κάμει ἕνας Ἄγγλος. Ἠξεύρεις ὅτι δὲν παραέχουν συμπάθειαν αἱ δύο φυλαί· τὰ κόκκινα φορέματα δὲν τὰ ἀγαπῶμεν. Ἐδέχθην λοιπὸν τὸ στοίχημα, ἐπέταξα τὸ φόρεμά μου, καὶ ἐρρίφθημεν εἰς τὸ νερόν. Καὶ ἐγὼ μὲν ἔφθασα εἰς τὸ ἀντικρὺ μέρος, ὁ καλός σου ὅμως Κιλκεννύ, ἂν καὶ ἀξιόλογος κολυμβητής, ἐστάθη εἰς τὴν μέσην τοῦ ποταμοῦ χωρὶς νὰ ἠμπορῇ νὰ ὑπάγῃ οὔτ' ἐμπρὸς οὔτ' ὀπίσω, καὶ ἂν δὲν ἔρθανεν ἓν ἀτμόπλοιον διὰ νὰ τὸν σώσῃ, ἡ Ἀγγλία θὰ ἔχανεν ἕνα τῶν διασημοτέρων πυγμάχων της. Ἔκτοτε δὲν μ' ἐσυγχώρησε διὰ τὸν θρίαμβόν μου· μὲ καταδιώκει ὅπου καὶ ἂν ὑπάγω, καὶ μὲ προτείνει στοίχημα ἐπάνω εἰς στοίχημα, διότι δὲν ὑποφέρει, λέγει, νὰ τὸν νικήσῃ ἄλλος. Τὸν στέλλω καθ' ἑκάστην εἰς τὸν διάβολον, δηλαδὴ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, καὶ ὅμως δὲν κατορθώνω ν' ἀπαλλαχθῶ ἀπὸ αὐτόν. Μόνη ἡ Κόρα θὰ κάμῃ τὸ θαῦμα τοῦτο.

— Κάμε ὅ,τι θέλεις μὲ τὸν Ἀβερρόϊλ σου, χρεί-

νει μόνον νὰ μὲ σώσῃς ἀπὸ τὴν Κόραν τοῦ Βουττερφλάϋ.

— Μή σε μέλῃ. Ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν θὰ εἶσαι ἐλεύθερος, καὶ θὰ ζητήσῃς ἀπὸ τὸν γερο-Σαμουὴλ τὰς διακοσίας σου χιλιάδας τάλλαρα. Ἀνέλπιστος θὰ τὸν πέσῃ ὁ κεραυνός· καὶ εἶμαι βέβαιος ὅτι θὰ ξεκαρδισθῶμεν ὅταν ἴδωμεν τ' ὀξυνισμένον πρόσωπόν του. Καὶ ἐγὼ μὲν ἀναχωρῶ εἰς Νεοεβόρακον, σὺ δὲ δὲν ἔχεις πολλὰ δύσκολα πράγματα νὰ κάμῃς. Δεῖξαι ὅτι εἶσαι ἀνυπόμονος νὰ τελειώσῃ ὁ γάμος σου· γράψε χίλια γράμματα εἰς τὴν Κόραν, καὶ προσπάθησε νὰ λάβῃς ἀπάντησιν. Τὰ λοιπὰ εἶναι ἐδική μου φροντίς.

Καὶ ἐχωρίσθησαν οἱ δύο φίλοι. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ Ῥοκεβρὺν παρουσιάσθη εἰς τὴν ἐν Νεοεβοράκῳ λέσχην τῶν *Σκοπευτῶν*, ὅπου, κατὰ τύχην, τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ λόρδος Ἀβερρόϊλ ἔμελλε νὰ πυροβολήσῃ εἰς τὸ σημάδιον, ἐπειδὴ ἦτον ἐκ τῶν ἀγαπώντων νὰ δεικνύωσι τὴν ἐμπειρίαν καὶ ἐπιδεξιότητά των. Μόλις εἶδε τὸν Ῥοκεβρύν, καὶ σπεύσας ἐπυροβόλησεν· ἀλλ' ἠστόχησεν. Ὁ δὲ Καναδὸς μειδιάσας χλευαστικῶς,

— Μιλόρδε, εἶπε, δὲν εἶσθε πολλὰ ἐπιτήδειος.

— Δὲν εἶμαι ἐπιτήδειος! ἀνέκραξεν ὀργισθεὶς ὁ Ἄγγλος. Θὰ μὲ ἱκανοποιήσετε, κύριε, διὰ τοῦτο.

— Εὐχαρίστως, μιλόρδε· ποῖον ὅπλον θέλετε;

Καὶ ἀμέσως λαβὼν τὴν καραβίναν τὴν ὁποίαν εἶχε καταθέσει ὁ Ἄγγλος, ἐσημάδευσε τὸν ἐκ γύψου σκοπόν, καὶ κατεσύντριψεν αὐτὸν πεντήκοντα βήματα ἀπέχοντα.

— Βλέπετε, εἶπε, μιλόρδε, ὅτι πρέπει νὰ παραιτήσετε τὴν καραβίναν.

— Καὶ νέα ἀποτυχία! ἀνεφώνησε περίλυπος ὁ Ἄγγλος· ἀλλὰ θὰ ἱκανοποιηθῶ. Ἀπόψε προσφέρω μέγα δεῖπνον εἰς τὰ μέλη τῆς Λέσχης· ἔρχεσθε, παρακαλῶ, καὶ σεῖς;

Τὸ δεῖπνον τοῦτο, ὡς προεῖδεν ὁ Ῥοκεβρύν, ἦτο παγὶς τὴν ὁποίαν ἔστησεν εἰς αὐτὸν ὁ Κιλκεννύ. Μαινόμενος ὁ λόρδος ὅτι δὶς ἀπέτυχεν, ἤθελε νὰ κατορθώσῃ τὸν Καναδὸν νὰ πίῃ πολὺ ὥστε νὰ πέσῃ ὑπὸ τὴν τράπεζαν· ἀλλ' οὗτος, ἀρκετὰ προσεκτικός, δὲν ἐνέδωκεν· ἐνῷ δὲ ἦσαν εὔθυμοι πάντες οἱ συμπόται, ἐπρόφερε τὸ ὄνομα τῆς Κ. Κόρας Βουττερφλάϋ. Τὸ ὄνομα τοῦτο ἀκούσαντες ἠλεκτρίσθησαν, ἔπαυσαν πᾶσαν ἄλλην πολιτικὴν ὁμιλίαν, καὶ ἀμιλλώμενοι ἐγέμισαν τὰ ποτήρια των μέχρι στεφάνης.

— Πίνω, ἀνεφώνησέ τις τῶν συνδείπνων, εἰς ὑγείαν τοῦ μαργαρίτου τοῦ Νεοεβοράκου, τῆς ὡραίας τῶν ὡραίων, τῆς Κ. Κόρας Βουττερφλάϋ.

Τὴν πρόποσιν ταύτην ἐπεκρότησαν πάντες ὁμοθυμαδόν. Ὅλαι αἱ κεραλαὶ ἦσαν τότε ἀναμμέναι, καὶ ὅλοι ἤρχισαν νὰ ἐκθειάζωσι τὴν ὡραίαν Ἀμερικανίδα. Ὁ μὲν ἐξύμνει τὸ κάλλος, ὁ δὲ τὴν χάριν, ὁ τρίτος τὸ πνεῦμα, ὁ ἄλλος τὸ χορευτικὸν προτέρημα, καὶ ὁ ἄλλος τὴν περιουσίαν τοῦ Σαμουὴλ. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀκμῆς τῶν ὕμνων τούτων ὁ Ῥοκεβρὺν ὑπολαβὼν ἀνέκραξε βροντοφώνως·

— Κρίμα ὅτι τοιαύτη ὡραιοτάτη καὶ τελειοτάτη καὶ σπανιωτάτη νέα ὑπανδρεύεται κατ' αὐτάς. Δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὴν ἀγαπῶμεν πλέον εἰμὴ κατὰ διάνοιαν.

— Ὦ! ἀνεφώνησεν ὁ λόρδος γαυριῶν· ἦτον εἰς τὸ χέρι μου . . .

— Οὔτε εἰς τὸ ἐδικόν σας, οὔτε εἰς κανενὸς χέρι εἶναι νὰ τὴν ὑπανδρευθῇ πλέον, μιλόρδε, διότι εἶναι ἀρραβωνισμένη μὲ Γάλλον φίλον μου.

— Μὰ τὴν ψυχὴν τοῦ Ῥιχάρδου Στρογκβώ, ἀνέκραξεν ὁ Κιλκεννύ, ἂν ὁ Γάλλος αὐτὸς δὲν εἶναι Βεελζεβούλ, στοιχηματίζω ὅτι ἐντὸς δεκαπέντε ἡμερῶν τὸ συνοικέσιον διαλύεται.

— Μιλόρδε, εἶπε μὲ περιφρόνησιν ὁ Καναδός, ἐνθυμηθῆτε τοὺς καταρράκτας τοῦ Νιαγάρα. Ἡ Γαλλία θὰ νικήσῃ καὶ δευτέραν φορὰν τὴν Ἀγγλίαν.

— Στοιχηματίζω χίλια τάλλαρα ὅτι τὸ συνοικέσιον θὰ διαλυθῇ, ἐκραύγασε βροντωδέστερον ὁ Ἀβερρόϊλ, καὶ ὅτι θὰ στεφανωθῶ τὴν Κ. Βουττερφλάϋ πρὶν περάσουν τρεῖς ἑβδομάδες.

— Δέχομαι τὸ στοίχημα, ἀπεκρίθη ὁ Ῥοκεβρύν.

Τὴν ἐπιοῦσαν, διασκεδασθέντων τῶν καπνῶν τῆς χθεσινῆς κραιπάλης, μόλις ἐνθυμεῖτο ὁ Ἀβερρόϊλ τὸ στοίχημά του· δὲν τὸ ἐλησμόνει ὅμως καὶ ὁ Ῥοκεβρύν.

Ὁ λόρδος Ἀβερρόϊλ, κόμης τοῦ Κιλκεννύ, πατρίκιος τῆς Σκωτίας καὶ Ἰρλανδίας, ἦτον ὁ μεγαλήτερος τρελὸς τῶν τριῶν βασιλείων. Καταναλώσας τὴν περιουσίαν του εἰς περιηγήσεις καὶ στοιχήματα, ἔρευγε τὸ Λονδῖνον καὶ τοὺς δανειστάς του. Ὀλίγον ἐρρόντιζε διὰ τὸ κάλλος τῆς Κόρας, διότι δὲν ἠγάπα εἰμὴ τὸ κυνήγιον, τὸ γρενθοκόπημα καὶ τὰ συμπόσια· ἀλλ' ἐνοστιμεύετο τὴν κληρονομίαν τοῦ γέροντος Βουττερφλάϋ. Ἐπίστευε δὲ ὅτι τὸ ὄνομα, οἱ τίτλοι καὶ ἡ ἑκατὸς ἀξία του εὐκόλως θὰ ὑπεδούλωναν μικρὰν Ἀμερικανίδα. Ἠθέλησε λοιπὸν νὰ πλησιάσῃ, ἀλλὰ μὲ μεγίστην περίσκεψιν, τὴν Κόραν, τὴν ὁποίαν μόλις ἄλλοτε εἶχεν ἰδεῖ· «διότι, ἔλεγε καθ' ἑαυτόν, δὲν πρέπει νὰ δίδωμεν πολὺ θάρρος εἰς τοὺς μικροὺς ἀνθρώπους. Αὐτοὶ οἱ ἐργαστηριάριδες τῆς Ἀμερικῆς πρέπει νὰ λογίζωνται εὐτυχέστατοι ὅταν ἕνας ἀπόγονος τοῦ Ῥιχάρδου Στρογβώ, πρῶτος κόμης τοῦ Κιλκεννύ, καταδέχεται νὰ πατήσῃ τὸ κατώφλιόν των. Θέλω νὰ μὲ τεβασθῇ πρῶτον ἡ Κόρα καὶ ὕστερον νὰ μὲ λατρεύσῃ.»

Ἄξιον περιεργείας εἶναι πόσον αἱ δημοκρατικαὶ κοινωνίαι ἀγαποῦν τοὺς τίτλους τῆς εὐγενείας. Ὅλοι ἀποβλέπουν εἰς τὸ νὰ γείνωσιν ὅσοι τῶν ἀνωτέρων των. Δὲν ὑπάρχει περιηγητὴς Ἀμερικανὸς ἐπανερχόμενος ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ καυχᾶται ὅτι τὸν ἐφιλοξένησεν ὁ δεῖνα διπλωμάτης ἢ πρίγκηψ, ἢ ὁ δεῖνα περιώνυμος σοφός. Ὅταν ἡ ἀριστοκρατία θὰ παύσῃ τιμωμένη εἰς τὴν Εὐρώπην, θὰ καταφύγῃ εἰς τὴν δημοκρατίαν τῶν Ὁμοσπόνδων πολιτειῶν. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ τοιαύτη τῶν Ἀμερικανῶν κλίσις εἶναι λείψανον τῆς Ἀγγλικῆς ἀγωγῆς τῶν πατέρων αὐτῶν. Καὶ σήμερον ἀκόμη, οἱ πρὸς μεσημβρίαν ἄποικοι θεωροῦν ἑαυτοὺς

πολλὰ ἀνωτέρους τῶν πρὸς ἄρκτον βιομηχάνων, τιτλοφορούμενοι Chivalrous, δηλαδὴ ἀπόγονοι εὐγενῶν καὶ ἱππότων, καὶ ἀποδεικνύοντες ὅτι ὡραῖον τὸ κυβερνᾶν, ἔστω καὶ μαύρους.

Εὔκολον νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι ἡ Κ. Κόρα Βουττερφλάϋ, τὴν ὁποίαν εἶχε τοσοῦτον καταγοητεύσει ἡ ἐλπὶς νὰ ὑπανδρευθῇ πλούσιον Γάλλον καὶ νὰ ἐπιδείξῃ τὰς χάριτάς της εἰς τῶν Παρισίων τὰς συναναστροφάς, συνεταράχθη κατὰ κράτος μαθοῦσα ὅτι ἔρθασεν ἕνας λόρδος, ἄνεψιός, ὡς ἐλέγετο, τοῦ τελευταίου γενικοῦ διοικητοῦ τῶν Ἰνδιῶν, μέλλων νὰ ἀναβῇ εἰς τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα. Ἐλέγετο ὅτι ἡ περιουσία του ἦτον ἀπέραντος, καὶ μεγαλητέρα ἡ ἰσχύς του παρὰ τῇ αὐλῇ τῆς Ἀγγλίας. Χάρις δὲ εἰς τὴν φήμην τὴν ὁποίαν ἐπιτηδείως διέσπειρεν ὁ Ῥοκεβρὺν αὐτός, ὁ λόρδος ἦτον αὐτοπροσώπως ὁ γενικὸς διοικητὴς τῶν κατὰ τὴν ἀρκτῴαν Ἀμερικὴν Ἀγγλικῶν χωρῶν. Ἦτο δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ πρώην διοικητὴς εἶχε στείλει πρὸ μικροῦ εἰς Λονδῖνον τὴν παραίτησίν του, καὶ ὅτι ὁ διάδοχός του ἔμελλε νὰ διαπραγματευθῇ εἰς Οὐασιγκτῶνα συνθήκην μετὰ τοῦ προέδρου τῶν Ὁμοσπόνδων Πολιτειῶν. Οἱ μωρόπιστοι εἶναι πολυάριθμοι εἰς τὰς μεγάλας πόλεις. Οἱ κάτοικοι τοῦ Νεοεβοράκου, ἂν καὶ ἔκδοτοι εἰς τὰς ὑποθέσεις των, εὑρίσκουν ὅμως καιρὸν νὰ ἐπινοῶσι καὶ διασπείρωσι τὰ παραδοξώτατα τῶν νέων. Εὔκολον νὰ φαντασθῶμεν πόσην ἐντύπωσιν ἐπροξένησαν αἱ τοιαῦται φῆμαι εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Κόρας. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐσκέπτετο πῶς νὰ κατακτήσῃ ἕνα γενικὸν διοικητὴν τοῦ Καναδᾶ, ἔλαβε δύο ἐπιστολὰς ἀπὸ τὸν πατέρα της καὶ τὸν Βουσσύν. Καὶ ὁ μὲν Βουττερφλάϋ ἐκοινοποίει εἰς αὐτὴν τὰς συμφωνίας τοῦ γάμου της, καὶ τὴν ἐπαρακίνει νὰ ἔλθῃ εἰς Scioto-Town, ὁ δὲ Βουσσύς, ἐπροσποιεῖτο ὅτι τρελλαίνεται ἀπὸ τὸν ἔρωτα, καὶ τὴν εἰδοποιεῖ ὅτι ἐσκόπευε νὰ μεταβῇ ὅσον οὔπω εἰς Νεοεβόρακον. — Καλήτερα νὰ μὴν ἔλθῃ! εἶπεν ἡ Κόρα· τίς ἠξεύρει τί ἠμπορεῖ νὰ συμβῇ. Ἀπήντησε δὲ πρὸς μὲν τὸν πατέρα της ταῦτα·

« Φίλτατέ μου πάτερ! Ἐντὸς ὀκτὼ ἡμερῶν ἔρχομαι εἰς Scioto-Town. Ὑπόμεινε λοιπὸν ὀλίγον, διὰ νὰ μὴ μετανοήσῃς ὅτι μ' ἐβίασες νὰ ἐκτελέσω συμβόλαιον διὰ τὸ ὁποῖον δὲν ἔλαβες τὴν συγκατάθεσίν μου. Μεταχειρίζου πάντοτε τὸν Κ. Βουσσὺν ὡς μέλλοντα γαμβρόν σου. Ἃς τὸ ἔχωμεν πάντοτε *δίπορτον*, ὅπως φρονιμώτατα λέγουν καὶ πράττουν οἱ Ἀθηναῖοι, τοὺς σημερινοὺς ἐννοῶ. Ἐν τοσούτῳ δέχθητι τοὺς ἀσπασμοὺς τῆς φιλτάτης σου

« ΚΟΡΑΣ. »

πρὸς δὲ τὸν Βουσσὺν τὰ ἑξῆς·

« Εὐγνωμονῶ, κύριε, διὰ τὴν ἐκλογήν σας· νὰ σᾶς τὸ ὁμολογήσω; Ἡ καρδία μου εἶχεν ἴσως προλάβει τὴν ἐδικήν σας· καὶ ἂν ἔδειξα ψυχρότητά τινα κατ' ἀρχάς, ἀποδώσατε αὐτὴν εἰς τὴν συστολήν, τὸ φυσικὸν τοῦτο ὅπλον τοῦ γυναικείου φύλλου. Ἠθέλησα δὲ καὶ νὰ δοκιμάσω τὴν σταθερότητά σας. Σήμερον ἠξεύρω καὶ αἰσθάνομαι πόσον μὲ ἀγαπᾶτε· ἀλλὰ κἀγὼ ἐπίσης σᾶς ἀγαπῶ.

» Ὁ πατήρ μου μὲ παρακινεῖ νὰ ἀναχωρήσω σήμερον εἰς Σιότο· ἀλλ' ὁ πατήρ μου εἶναι ἔμπορος ἀκριβὴς καὶ τίμιος, γνωρίζων μόνον τὰς λήξεις τῶν προθεσμιῶν τῶν συναλλαγμάτων· δὲν ἐννοεῖ δὲ τίποτε ἀπὸ ἀβροφροσύνας ἐρωτικάς. Βεβαίως ὁ γάμος εἶναι φόρος τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ πληρώσῃ τις εἰς ὡρισμένην ἐποχήν· ἀλλὰ δὲν προσβάλλεται ἡ αἰδὼς τῆς γυναικὸς ὅταν βιάζεται τόσῳ πολὺ εἰς περίστασιν τοσούτῳ σημαντικήν; Σᾶς παρακαλῶ θερμῶς νὰ καταπείσετε τὸν πατέρα μου ὅτι δὲν στέλλεται μὲ τὸν σιδηρόδρομον μία μελλόνυμφος ὅπως καὶ μία πάλλα βαμβακίου. Ταύτην τὴν πρώτην χάριν ζητῶ ἀπὸ ὑμᾶς, ἐλπίζουσα ὅτι θέλετε ἐκπληρώσει τὴν αἴτησίν μου, ἐάν, ὡς λέγετε, μὲ ἀγαπᾶτε, ἀναβάλλοντες τὸν γάμον ἐπί τινας ἡμέρας.

» Θέλετε νὰ μάθετε τὸ μυστικὸν τῆς ἀναβολῆς; Μία νέα δὲν ὑπανδρεύεται χωρὶς ἔνδυμα γάμου· ἐγὼ δὲ περιμένω τοιοῦτον ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἔνδυμα λαμπρότατον, τὸ ὁποῖον θὰ κάμῃ νὰ σχάσωσιν ἀπὸ τὸν φθόνον των καὶ αἱ ὡραιότεραι τοῦ Νεοεβοράκου. Θέλετε νὰ εἶναι ἡ σύζυγός σας ἐνδεδυμένη, τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου της ὡς ὅλαι αἱ γυναῖκες; Συγχωρήσατε τὴν ματαιότητά μου, καὶ πιστεύσατε, φίλτατε Βουσσύ, ὅλως κρεμαμένην ἀπὸ τῶν νευμάτων σας τὴν

»ΚΟΡΑΝ.»

(*Ἕπεται τὸ τέλος.*)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. 197, σελ. 117.)

—ooo—

Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ῥωσσικῆς νομοθεσίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὑπὸ Δημητρίου Στεφ. Μαυροκορδάτου, Δόκτορος τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων, μέλους τῆς ἐπὶ τῆς συντάξεως τοῦ ἀστυκοῦ κώδικος ἐπιτροπῆς καὶ πρώην ἐν Ἀθήναις δικαστοῦ. Ἀθήνησι τύποις Π.Α. Σακελλαρίου 1857.

—ooo—

§ Β.'

Δημόσιον τῆς Ῥωσσίας δίκαιον.

Τὸ Νορμανδικὸν φῦλον εἶναι κυρίως τοῦ τιμαριωτικοῦ συστήματος ὁ γενέτης ἐν Εὐρώπῃ· ὅθεν καὶ μετὰ τῶν ἀκολούθων τοῦ Ῥουρίκου εἰσήλασεν καὶ καθιδρύθη ἐν Ῥωσσίᾳ, ἔνθα καὶ ἐπὶ τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις διαρκέστερα ἢ κατὰ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην σώζονται ἴχνη, ὡς θέλει καταδειχθῆ ἐκ τῶν ἑξῆς.

Κατὰ τὴν σύστασιν τοῦ Ῥωσσοσλαβικοῦ Κράτους οἱ ἀκόλουθοι τοῦ Ῥουρίκου καὶ ὑπ' αὐτὸν κατασταθέντες τιμαριῶται ἄρχοντες εἶχον μέρος εἰς τὰ τῆς πολιτείας, οἱονεί τινες συνηγεμόνες τῷ βασιλεῖ ὄντες· οὕτως εὑρίσκομεν καὶ Κάρολον τὸν μέγαν (Charlemagne) καὶ μετ' αὐτὸν πολλοὺς ἄλλους ἡγεμόνας τῆς Δύσεως περιπεσόντας εἰς τὸ πολιτικὸν ἁμάρτημα τοῦ νὰ διανείμωσι μεταξὺ τῶν τέκνων αὐτῶν τὴν ἐπικράτειαν, καὶ νὰ ἐξασθενήσωσιν οὕτω τὰς δυνάμεις τοῦ στέμματος διὰ τῆς ἀντιζηλίας τῶν ἀδελφῶν.

Ὅ,τι ἐν Γαλλίᾳ καὶ Γερμανίᾳ εἰς τοὺς ἀπογόνους τοῦ μεγάλου Καρόλου κακὸν ἐπέφερεν ἡ διανομὴ τῆς ἐπικρατείας, αὐτὸ τοῦτο ἐπέφερε καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ ἡ ὑπὸ Βλαδιμίρου μεταξὺ τῶν δώδεκα αὐτοῦ υἱῶν διανομὴ τοῦ κράτους (α), ἥτις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ κατέστρεψε τὴν μόλις ἀρξαμένην εὐημερίαν τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν πρεσβύτατον τῶν ἀδελφῶν Σβιατοπόλκον νὰ θανατώσῃ τρεῖς ἐκ τῶν ἀδελφῶν του, ὧν τὸ αἷμα ἐξεδικήθη κατὰ τοῦ φονέως ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν Ἰαροσλάβος, ὅστις διὰ τῶν πρὸς τὸν ἄλλον ἀδελφόν του Μιστισλάβον ἐμφυλίων ἀγώνων του κατώρθωσε μὲν νὰ ἑνώσῃ ὑφ' ἑαυτὸν ἅπασαν τὴν ὑπὸ τὸν πατέρα του Βλαδίμιρον χώραν, δὲν ἐσωφρόνησε δὲ ὑπὸ τῆς ἑαυτοῦ καὶ τοῦ πατρός του πείρας, ἀλλὰ τὴν χώραν διένειμε μετὰ θάνατον μεταξὺ τῶν πέντε υἱῶν του, οἵτινες ἤρξαντο νέας πρὸς ἀλλήλους πάλης· ἔκτοτε δ' αὕτη διὰ τῶν διαδόχων των ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὅλην ἑκατονταετηρίδα διαρκέσασα, ἐπήνεγκε τὸν ἐπ' ἄπειρον διαμελισμὸν τῆς ἐπικρατείας, ἣν κατήντησαν εἰς ἀσθενεστάτας ἡγεμονείας, αἵτινες εὐκόλως ἐγένοντο ἔρμαιον τῆς Ταρταρικῆς εἰσβολῆς.

Ἀλλ' ἂν αἱ κληρουχίαι αὗται, εἰς ἃς τὸ κράτος τοῦ Ἰαροσλάβου ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ διῃρέθη, διέφερον μὲν τοῦ κατὰ τὴν λοιπὴν Εὐρώπην τιμαριωτικοῦ συστήματος κατὰ τοῦτο, ὅτι πάντες οἱ κληροῦχοι οὗτοι ἡγεμόνες τῆς Ῥωσσίας ἦσαν πρὸς ἀλλήλους ἰσήγοροι ὡς ἀπόγονοι τοῦ αὐτοῦ οἴκου καὶ αὐτοτελεῖς, καί τοι μεταξὺ αὐτῶν ὁ τῆς μητροπόλεως τῆς ἐπικρατείας κρατῶν προΐστατο τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἁπλῶς ὡς primus inter pares, μέγας δ' ἐκαλεῖτο Πρίγκιψ (Βελίκιϊ Κνιάζ), καὶ εἶχε τὸ δικαίωμα τοῦ συγκαλεῖν ἅπαντας τοὺς ἡγεμόνας τῆς Ῥωσσίας εἰς κοινὴν συνέλευσιν ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν, νομίζομεν ὅμως ὅτι ὡμοίαζον τῷ κοινῷ τιμαριωτικῷ πολιτεύματι κατὰ τὴν ὑποτέλειαν εἰς ἣν ἕκαστος τῶν τιμαριωτῶν (Βοϊάρων) διετέλει πρὸς τὸν ἡγεμόνα παρ' οὗ ἐκράτει τὸ τιμάριον, καὶ παρ' οὗ τὴν ἀνάρρησιν (investiture) ἐλάμβανεν.

Ἀλλ' ἐκεῖνο δὲν διασαφηνίζει ἡ ἱστορία, πῶς οἱ ἀπὸ Ῥουρίκου καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς μηδόλως κατακτήσαντες τὴν χώραν, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Σλάβων κληθέντες κατώρθωσαν νὰ δουλώσωσιν αὐτοὺς καὶ ἀπὸ ἐλευθέρους εἰς δουλοπαροίκους νὰ μεταβάλωσι. Τὸ ἐφ' ἡμῖν νομίζομεν, ὅτι καὶ πρὸ τῶν Βαράγγων ἡ δουλεία ὑπῆρχε, καὶ ὅτι ἐκράτει μὲν τῆς χώρας Σλαβικὸν γένος ἐλεύθερον, δημοκρατούμενον, καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ στασιάζον, ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ δουλωτοι τὴν γῆν τῶν κρατούντων καλλιεργοῦντες, καὶ τὰ θρέμματα αὐτῶν περιποιούμενοι. Τοῦτο δ' εἰκάζομεν, διότι καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς ὑπερβορείοις, οἷον τοῖς Βουργούνδοις, Φράγκοις, Σάξωσι, Νορμανδοῖς, κλ. ἄλλοι μὲν ἐκράτουν, ἄλλοι δ' ἐδούλευον. Καὶ ὅτι μὲν οἱ μετὰ Ῥουρίκου Βαράγγοι διὰ χρόνου τοὺς πρὸ αὐτῶν ἐλευθέρους Σλάβους εἰς κατάστασιν δουλοπαροίκων ἔφερον πιθανόν, ἀλλ' ἐκεῖνο ἀπίθανον ὅτι ἀγνώστων τὸ πρὶν οὐσῶν τῆς τε δουλείας καὶ δουλοπαροικίας ὑπ' αὐτῶν τὸ πρῶτον ἐν Ῥωσσίᾳ νὰ εἰσήχθησαν.

Ἡ θητικὴ τοῦ πλήθους κατάστασις μετριωτέρα βεβαίως τὸ κατ' ἀρχὰς ἦν, προϊόντος ὅμως τοῦ χρόνου δυσφορωτέρα ἐγίνετο· οὕτως εὑρίσκομεν (σελ. 125) ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους τῆς ἀπὸ Ῥουρίκου δυναστείας χρόνους διὰ νόμου παντελῶς ἀπηγορεύθη τοῖς χωρικοῖς τὸ μεταναστεύειν, βαρύτερος δ' ἀπὸ τούτου ἐβάρυνε ζυγὸς ἐπὶ τοῦ τραχήλου τῆς γεωργικῆς τάξεως· οὕτω δ' ὑπὲρ τὰ δύο τρίτα τοῦ Ῥωσσικοῦ λαοῦ εἰς διαδοχικὴν δι' ἀνεπιεικοῦς νόμου περιῆλθε δουλείαν, ἥτις ἀπὸ χρόνου εἰς χρόνον βαρυτέρα ἐγίνετο καὶ τοσοῦτον ἐρρίζωσεν ὥστε μ' ὅλην τὴν ὑπὲρ αὐτῶν ἀγαθὴν προαίρεσιν τῶν τελευταίων ἀληθῶς μεγάλων τῆς Ῥωσσίας ἡγεμόνων, ἀσθενεῖς ἀπόπειραι μικρῶν βελτιώσεων ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν γίνονται, οὐδεὶς δ' αὐτῶν ἀποπειρᾶται τὴν παντελῆ καταργησιν, φόβῳ μὴ ἐκ ταύτης προέλθῃ ἀναστάτωσις τῶν εὐγενῶν μεγαλοκτημόνων κατὰ τοῦ στέμματος. Εἰρήσθω δ' ἡμῖν, ὅτι καὶ ἡ ἐντελὴς τοῦ Ῥωσσικοῦ λαοῦ ἀμάθεια καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις τῶν ἐνδοτέρων τοῦ ἀχανοῦς τούτου κράτους χωρῶν συγκοινωνίας πρὸς τὰ πεφωτισμένα καὶ ἐλεύθερα τῆς Εὐρώπης ἔθνη, γίνεται αἰτία ὅπως μὴ τοσοῦτον ἐπαχθὴς ἡ τοιάδε αὐτοῦ κατάστασις φαίνηται τῷ λαῷ τούτῳ, ὅσον φαίνεται ἡμῖν τοῖς γευομένοις τῶν ἀπὸ τῆς ἐλευθερίας ἡδυτάτων καρπῶν. Ὅ,τι δ' ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου ἐπ' ἐσχάτοις κατωρθώθη, (τοῦτο δὲ καὶ μέγα θεωρητέον) εἶναι ὅτι τὴν σήμερον γεννᾶταί τις δουλοπάροικος, οὐδαμῶς δέ, ἐλεύθερος ὤν, καθίσταται τοιοῦτος. Γεννᾶται δὲ δουλοπάροικος ἐκ νομίμου πατρὸς δουλοπαροίκου, ἢ ἐξ ἀγνώστου μὲν πατρός, μητρὸς δὲ ἐν καταστάσει δουλοπαροικίας διατελούσης (σελ. 243). Ἀλλ' ἡ ἀπαλλοτρίωσις αὐτῶν καὶ ἡ ἐκτόπισις ἔτι καὶ νῦν τοῖς ἰδιοκτήταις αὐτῶν συγχωρεῖται· καὶ ποινικὴν οὐ μικρὰν δικαιοδοσίαν ἐπανορθωτικὴν οἱ κύριοι ἐπὶ τῶν δουλοπαροίκων ἔχουσιν· αἱ δὲ τῶν κυρίων πρὸς αὐτοὺς ὑποχρεώσεις περὶ τὸ ὑλικῶς εὖ ἔχειν περιστρέφονται πᾶσαι, ἐλάχιστον δ' εἰσὶν ἀντάλλαγμα τῆς ἐλευθερίας ἧς ἀποστεροῦσι

(α) Καίτοι ὁ Βλαδίμιρος εἶχε λάβει πεῖραν τῶν ὡς ἐκ τοῦ διαμελισμοῦ τῆς ἐπικρατείας κακῶν, καθότι καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σβιατοσλάβος εἶχε πρῶτος ἐν Ῥωσσίᾳ διανείμει τὴν χώραν εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱοὺς, τὸν πρωτότοκον Ἰαροπόλκον, τὸν δευτερότοκον Ὀλέγον καὶ τὸν τριτότοκον Βλαδίμιρον, ἐξ ὧν ὁ μὲν Ὀλέγος ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰαροπόλκου, ὁ δὲ Βλαδίμιρος ὑπὸ τοῦ πρὸς τὸν νικητὴν Ἰαροπόλκον φόβου φυγαδευθεὶς πρὸς τοὺς πέραν τῆς θαλάσσης Βαράγγους ἔλαβε παρ' αὐτῶν βοήθειαν ἐπανελθὼν δ' εἰς Ῥωσσίαν ἐνίκησε τὸν Ἰαροπόλκον καὶ ἐμονοκράτησεν οὕτω τῶν Ῥωσσικῶν σκήπτρων.

τοὺς δυστυχεῖς τούτους. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ῥητέον πρὸς δόξαν τῶν τελευταίων τῆς Ῥωσσίας ἡγεμόνων, ὅτι μεγάλως διὰ νόμων καὶ οἰκείου παραδείγματος ἐπὶ τῶν ἐν τοῖς ἡγεμονικοῖς κτήμασι δουλοπαροίκων ὑποβοηθεῖται ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν, ἥτις τριττῶς λαμβάνει χώραν, ἤτοι α') τῇ θελήσει τοῦ ἰδιοκτήτου, ἢ β') συνεπείᾳ πράξεών τινων τοῦ αὐτοῦ, οἱονδιὰ γάμου ἀδείᾳ τοῦ ἰδιοκτήτου τελεσθέντος μεταξὺ δουλοπαροίκου καὶ ἐλευθέρου, ἢ ἀπελευθερουμένου τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων, ἥτις συνεπάγεται καὶ τὴν τοῦ ἑτέρου ἀπελευθέρωσιν· ἢ γ') κατὰ νόμον ἂν ὁ ἀλλόθρησκος δουλοπάροικος ἀσπασθῇ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα· ἢ καταγγείλας τὸν αὐτοῦ κύριον ἐπὶ ἐσχάτῃ κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος προδοσίᾳ ἀποδείξει τὸ ἀληθὲς τῆς καταγγελίας του· ἢ ὑπηρετῶν ἐν τῷ στρατῷ ἢ ἄλλων τινῶν αἰτίων ἕνεκεν. Οἱ δ' ἐν Ῥωσσίᾳ δουλοπάροικοι κατὰ τὸ ἔτος 1848 ἦσαν τὸν ἀριθμὸν 9, 209, 200 ἀνήκοντες εἰς τὸ στέμμα, 11, 938, 182 ἀνήκοντες εἰς τοὺς ἄρχοντας.

Ἡ ἐπ' ἄπειρον διαίρεσις τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἰαροσλάβου ἐξασθενοῦσα, ὡς εἴρηται, τοὺς κρατοῦντας, ἰσχυροποιεῖ τὸν λαόν, εἰς οὗ τὰ δικαιώματα συγκατηριθμεῖτο, τὸ συνέρχεσθαι εἰς συνέλευσιν (Βέτσε) καθ' ὡρισμένας περιόδους, εἴτε συγκαλοῦντος τοῦ ἡγεμόνος, εἴτε καὶ αὐτεπαγγέλτως. Ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἐξικνεῖτο πολλάκις τῶν τοιούτων τοῦ λαοῦ συνελεύσεων ἡ ἰσχύς, ὥστε ἐνιαχοῦ καὶ περὶ τῆς τύχης αὐτῶν τῶν ἡγεμόνων ἐν αὐταῖς ἀπεφασίσθη. (σελ. 59.)

Πρῶτον ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἀρχαιότατον προνομίας τοῦ λαοῦ παράδειγμα ἔχομεν τὴν *Ῥωσσικὴν Ἀλήθειαν* (Ρουσκάϊα Πράβδα) ὑπὸ τοῦ Ἰαροσλάβου ἐκδοθεῖσαν (1020 μ. Χ.) πρὸς τοὺς βοηθήσαντας αὐτὸν εἰς τὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Σβιατοπόλκου πάλην κατοίκους τῆς Νοβογορόδης (σελ. 38), ἀκολούθως δὲ παραπλήσιοι προνομίαι καὶ εἰς ἄλλας τῆς Ῥωσσίας παρεχωρήθησαν πόλεις (σελ. 58). Ὥστε βλέπομεν ὅτι καθ' ὃν χρόνον ἤρξαντο σχηματιζόμεναι ἐν Γαλλίᾳ μὲν αἱ κοινότητες (les communes) ἐν Γερμανίᾳ δὲ αἱ Ἀνσεατικαὶ πόλεις, καὶ ἐν Ἰταλίᾳ αἱ δημοκρατίαι, ὑπέρωσκεν ἡ ἐλευθερία καὶ εἰς τὴν Ῥωσσίαν ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ ἐμπορίου παρεισδύουσα καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν χορηγούντων αὐτὴν μοναρχῶν. Ὅθεν ἐντὸς ὀλίγου χρόνου καὶ Νοβογορόδη ἡ μεγάλη ἐπικληθεῖσα, (α) καὶ Κίεβον καὶ ἄλλαι τῆς Ῥωσσίας πόλεις εἰς μέγαν ἐξήρθησαν πλοῦτον, καὶ ἂν μὴ ἀνέστελλε τὴν πρόοδον ταύτην ἡ τῶν Τατάρων κατάκτησις, ἴσως αἱ Ῥωσσικαὶ πόλεις ἤθελον διακριθῇ ἐπὶ ἐλευθερίᾳ ὡς αἱ Βελγικαὶ καὶ Σκανδιναυϊκαί. Ἀλλ' ἡ μὲν τῶν Τατάρων κατάκτησις προσωκείωσε τὰς Ῥωσσικὰς πόλεις πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους ἡγεμόνας αὐτῶν, διότι ἐνωρὶς ἐνόησαν ὅτι ἐν κοινῷ ἅματι δούλῳ ἡγεμόνες καὶ λαὸς εὑρισκόμενοι ὤφειλον νὰ προσπλησιάσωσιν ἀλλήλοις, πᾶσαν ἐμφύλιον ἀποφεύγοντες πάλην ἵνα ἀναχαιτίσωσι τὸν καχλάζοντα τῆς Ταταρικῆς δουλείας χείμαρον, καὶ περισώσωσι τὴν κοινὴν θρησκείαν καὶ ἐθνικότητα. Ὅτε δὲ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα ὁ Θεὸς ἐλύτρωσε τὴν Ῥωσσίαν, αἱ μὲν ἐλευθερίαι τῶν λαῶν ἐν τῇ μακρᾷ ἐλησμονήθησαν δουλείᾳ, οἱ δ' ἡγεμόνες μετὰ τῆς ἑαυτῶν αὐτονομίας καὶ τὴν ἰσχὺν ἀνεκτήσαντο, ἰσχυρότεροι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν γινόμενοι, ἐν δὲ τῇ ἑνότητι τοῦ στέμματος ἀνεκτήσαντο ὅ,τι ἐν τῇ διαιρέσει τῆς ἡγεμονικῆς ἐξουσίας ἀπώλεσαν.

Ἀλλὰ κἀκεῖνο μὴ διαλάθῃ ἡμᾶς νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐννέα ἔτη ἀπὸ τῆς καταστροφῆς τῆς ὀρθοδόξου τοῦ Βυζαντίου αὐτοκρατορίας ὁ Παντοδύναμος Κύριος ἀνώρθου ἑτέραν ὀρθόδοξον μοναρχίαν, τὴν Ῥωσσίαν (ἐν ἔτει 1462) καὶ ὀσημέραι κραταιόνων αὐτὴν παρεσκεύαζε προστάτιδα τῆς ἣν μετὰ τέσσαρας περίπου αἰῶνας ἐν ταῖς δέλτοις αὐτοῦ ἐλευθέραν καὶ αὐτόνομον ἀπεφαίνετο ἑτέραν Ὀρθόδοξον τῆς Ἑλλάδος βασιλείαν.

Ὅτι δὲ σπουδαίαν παρεῖχον οἱ Ῥῶσσοι ἡγεμόνες εἰς τὸ ἐμπόριον προστασίαν καὶ διὰ παντὸς τρόπου προσεκάλουν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν τοὺς ξένους, εὐκόλως νὰ εἰκάσωμεν δυνάμεθα ἐκ τῶν Ῥωσσικῶν νομοθετημάτων, ἐν οἷς μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἀξίων σημειώσεως διατάξεων εὑρίσκομεν καὶ τὰς ἑξῆς. Μεταξὺ τῶν δανειστῶν τοῦ αὐτοῦ ὀφειλέτου ἔχαιρε δικαίωμα προτιμήσεως ὁ ξένος ἔμπορος· μετὰ δὲ τὸν ἀλλοδαπὸν τοῦτον ἤρχετο τὸ τυχὸν ἀπαίτησίν τινα ἔχον δημόσιον (σελ. 72). Ὁ ἡμεδαπός, ὅπως ἀποδείξῃ τὸ παρ' ἡμεδαποῦ πρὸς αὐτὸν γενόμενον ἀδίκημα, ὤφειλε νὰ προσαγάγῃ μάρτυρας πλείονας τῶν δύο, ἐνῷ ὁ ξένος ἐπιστεύετο ὑπὸ ὅρκον ἐπὶ ἑνὶ καὶ μόνῳ μάρτυρι καταθέτων (σελ. 79) κτλπ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ κλῆρος ἐν Ῥωσσίᾳ, ὡς καὶ παντοῦ καὶ πάντοτε, ἐπεδίωξεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ δικαιώματα καὶ προνομίας. Ὅθεν καὶ εἰς τὸν Βλαδίμιρον ἀποδίδεται ἐκκλησιαστική τις διάταξις δι' ἧς ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν πολλαὶ δίκαι ἀφῃρέθησαν τῆς δικαιοδοσίας τῶν λαϊκῶν καὶ ὑπήχθησαν εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἁρμοδιότητα, ὡσαύτως δὲ καί τινα πρόσωπα ἀπήλαυσαν τῆς ἑκτάκτου ταύτης δικαιοδοσίας τῆς καὶ κατὰ τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην ὑπαρχούσης καὶ bienfait de clergie ὀνομαζομένης (α).

Πλὴν ἀφ' ἑτέρου ὁμολογητέον ὅτι καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ ὡς καὶ ἐν Βυζαντίῳ ὁ ὀρθόδοξος κλῆρος οὐδέποτε τῆς ἐπιρροῆς αὐτοῦ κατεχράσθη, ἀλλὰ καὶ τοὐναντίον πρὸς τὸ κρεῖττον ἐποιήσατο αὐτῆς χρῆσιν. Οὕτως εἰς αὐτὴν βεβαίως ὀφείλεται ἡ κατάργησις τοῦ ἀποτροπαίου ἐκείνου ἡγεμονικοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῆς πρώτης τῶν νεονύμφων νυκτός· εἰς αὐτὴν ἡ διάσωσις τῆς θρησκείας, τῆς ἐθνικότητος καὶ τῆς γλώσσης· ἡ ἠθοποίησις τοῦ λαοῦ· ἡ μετρίασις τῆς ὑπεροψίας τῶν εὐγενῶν· ἡ τῇ προτροπῇ τοῦ κλήρου ἀπελευθέρωσις τῶν δουλοπαροίκων· καὶ ἄλλων δ' οὐ μικρῶν ἀγαθῶν παρκίτιος ἡ ἐπιῤῥοὴ τοῦ κλήρου ἐγένετο, ἐν τούτοις δ' ὡς πρῶτον ἀναγραπτέον τὴν ὡς θεμελιώδη τινὰ τοῦ κράτους ἀρχὴν ἐν Ῥωσσίᾳ πρεσβευομένην ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως, ἥτις μακρὰν τοῦ ν' ἀπομακρύνῃ τοὺς Ῥώσσους τοῦ πατρίου αὐτῶν θρησκεύματος, φέρει καθ' ἑκάστην εἰς τὴν ἁγίαν ὀρθόδοξον ποίμνην πλῆθος ἑτεροδοξούντων ἐφ' ὧν ἡ βία καὶ ὁ διωγμὸς βεβαίως οὐδὲν ἤθελον κατορθώσει (Ὅρα σελ. 185 καὶ 222) (α).

Ἐν τοῖς τὰ μάλιστα δὲ σοφοῖς περὶ κλήρου νομοθετήμασι τῆς Ῥωσσίας σημειωτέον τὸ ὅτι ἀπαγορεύεται τοῖς ἱερωμένοις πᾶν εἶδος ἐμπορίας· ὅτι κοσμικοὶ ἱερεῖς χειροτονοῦνται μόνον χηρευούσης ἐνοριακῆς Ἐκκλησίας· ὅτι λαμβάνουσιν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου ὡρισμένην μισθοδοσίαν· κτλπ.

Ἡ δὲ τῶν εὐγενῶν τάξις ἰσχυρὰ καὶ πολυάριθμος (β), ἐκτὸς τῶν προνομίων τῆς εὐγενείας, διατηρεῖ εἰσέτι καὶ διηνεκῶς φρουρεῖ τὰ ἐπὶ τῶν δουλοπαροίκων βάρβαρα δικαιώματά της, ἐν ἀνδραπόδων μοίρᾳ κατέχουσα αὐτούς, εἰς οὐδὲν δὲ γενναῖον γίνεται αὐτοῖς διδάσκαλος, πρὸς διατήρησιν δ' αὐτῶν εἰς αἰώνιον ζυγὸν, ῥητῶς ἀπαγορεύει αὐτοῖς τὸ ἐκμανθάνειν γράμματα, ὧν ἡ ἐκμάθησις ἤθελε διὰ χρόνου φέρει αὐτοὺς εἰς τὴν συναίσθησιν τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀξίας, καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν ἰδίαν ἀπελευθέρωσιν. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι διὰ νόμων αὐστηρῶν ἐμετριάσθη τὸ ἀγρίως προσφέρεσθαι τοὺς κυρίους πρὸς τοὺς δούλους, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀληθὲς μενεῖ ὅτι αἱ σωματικαὶ ὀδύναι δὲν εἶναι καὶ τὸ μέγιστον τῶν παθημάτων τοῦ δούλου· τὸ πάντων φρικωδέστατον εἶναι ἡ ἠθικὴ τοῦ δούλου ἐξουδένωσις εἰς ἣν οὐδεὶς ἄνθρωπος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καταβιβάζῃ τὸν ὅμοιόν του. Ναί, εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν Ῥωσσίᾳ δὲν μαστίζει τὰς κατωτέρας τάξεις ἡ πτωχεία, ἀλλ' ἂν πενιχρὸν σιτίον καὶ ὀλίγη πόσις εἶναι τὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς εὐδαιμόνημα, τότε μακαριστότερον τοῦ δούλου εἶναι τὸ τετράπουν κτῆνος, διότι καὶ τοῦτο ὑπὸ τοῦ κυρίου του σιτεῖται ἀντὶ τῆς ὑπηρεσίας ἣν τῷ προσάγει, δὲν ἔχει δὲ τὴν ἀτυχίαν νὰ ἦναι ὡς ὁ ἄνθρωπος λογικόν, καὶ νὰ εὑρίσκῃ πολλάκις ἑαυτὸ ὑπέρτερον τοῦ κυρίου του κατὰ τὴν ἀρετήν.

Ἀλλ' ἐκτὸς τῶν δουλοπαροίκων ὑπάρχουσιν ἐν Ῥωσσίᾳ 14 ἑκατομμύρια ἐλευθέρων χωρικῶν, οἵτινες πληρόνουσιν ἐτήσιον κεφαλικὸν φόρον, ἀνθ' οὗ ἀπολαύουσι πληρεστάτης τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἐργασίας των ἐλευθερίας. Καί τοι ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν δὲν λέγει (καὶ τοῦτο ὁμολογητέον ὅτι εἶναι μία παράλειψις) πρὸς ποῖον τελοῦσι τὸν κεφαλικὸν τοῦτον φόρον ἂν τῷ Ἡγεμόνι ἢ τῷ Ἄρχοντι, ὡς καὶ ὁποία ἡ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῆς τάξεως ταύτης κατάστασις, ἡμεῖς ὅμως εἰκάζομεν ὅτι ὁ μὲν φόρος τελεῖται τῷ εὐγενεῖ ἄρχοντι, ἡ δὲ διανοητικὴ αὐτῶν ἀνάπτυξις ἔστη τῇ τῶν δουλοπαροίκων εἶναι· ἄλλως δέ, ἂν τοὐναντίον συνέβαινε, μεταδοτικὸν ἤθελεν εἶσθαι τὸ ἀπὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀγαθοποιὸν μίασμα καὶ εἰς τοὺς δουλοπαροίκους.

Ἡ τῶν εὐγενῶν τάξις πρὸς τὰς προνομίας ἃς καὶ ἐν τῇ λοιπῇ μεσαιωνικῇ Εὐρώπῃ εἶχεν, ἀπελάμβανε καὶ ἑνὸς ἀλλοκότου προνομίου ὅπερ ἐκαλεῖτο *Μεστριτζεστβὸ* (σελ. 152) κατηργήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Τσάρου Θεοδώρου Ἀλεξιάδου ἐν ἔτει 1682· ἦν δὲ τοῦτο νὰ ἔχῃ ὁ ἐν δημοσίᾳ τινὶ λειτουργίᾳ ἀπόγονος εὐγενοῦς τινος διατελέσαντος ἐν ἀνωτέροις ἀξιώμασιν ἀδιαριλονείκητον ὑπεροχήν· ὅθεν ἐκ δύο συνυπηρετούντων ὁ εἷς δὲν ἐδέχετο νὰ ὑπηρετήσῃ ὑπὸ τὸν ἕτερον ἂν τυχαίως πρόγονός τις αὐτοῦ εἴχέ ποτε καθέξει θέσιν ὑψηλοτέραν τῆς τῶν προγόνων τοῦ ἑτέρου. Τοιούτου δικαιώματος παράδειγμα οὐδαμοῦ εὑρίσκομεν, διότι καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα οἱ νέοι εὐγενεῖς ἀπὸ παίδων ἤρχοντο ὡς pages ὑπηρετοῦντες, νέοι δὲ γενόμενοι ὡπλίζοντο ἱππόται καὶ ἐστρατεύοντο ὑπὸ ἄλλοις εὐγενέσιν οὐδόλως τοὺς βαθμοὺς οὓς ἐν τῇ πολιτείᾳ οἱ πρόγονοι αὐτῶν εἶχον λάβει ὡς ἰδίους τίτλους ἐπικαλούμενοι. Ὁ Κ. Δημ. Μαυροκορδάτος δὲν ἀνάγει τὴν γένεσιν τοῦ ἐθίμου τούτου εἰς ἐποχὴν ἀρχαιοτέραν τῶν τελευταίων τῆς Ταταρικῆς δουλείας χρόνων, δὲν μᾶς λέγει ὅμως ἂν καὶ ἀπὸ τῶν Τατάρων ἐλήφθη. Τὸ ἐφ' ἡμῖν νομίζομεν τοῦτο αὐτόχθον Ῥωσσικὸν ἔθος, καθόσον γνωρίζομεν ὅτι ἐν Κίνᾳ καὶ τῇ Ταταρικῇ Μογγολίᾳ τὸ ἀντίστροφον ἔτι καὶ νῦν συμβαίνει, ἤτοι οἱ πρόγονοι ἀπὸ τῶν ἀπογόνων ἀπευγενίζονται, οὐχὶ δ' οἱ ἀπόγονοι ἀπὸ τῶν προγόνων. Καὶ τῇ ἀληθείᾳ πολὺ σοφώτερον τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ εἶναι κατὰ τοῦτο τὸ Κινεζικὸν νομοθέτημα, καὶ διότι ἀληθῶς εἰς τοὺς προγόνους δύναται κατὰ μέγα μέρος ν' ἀποδοθῇ ἡ ἀρετὴ τῶν ἀπογόνων οὓς ἐπαξίως ἐξέθρεψαν, καὶ διότι ἡ ἀνιοῦσα εὐγένεια εἶναι βραχυχρόνιος, μικρὸν τῶν προγόνων ἐπιζῆσαι τοῖς ἀπογόνοις δυναμένων· εἶναι δὲ καὶ κέντρον οὐ μικρὸν ὅπως οἱ γονεῖς τῆς ἀνατροφῆς τῶν ἰδίων τέκνων ἐπιμελῶνται ἀφ' ὧν καὶ ν' ἀπευγενισθῶσι δύνανται.

Ἰδιάζον ἐπίσης τῆς Ῥωσσικῆς νομοθεσίας εἶναι, ὅτι ἅπασαι αἱ πολιτικαὶ ὑπηρεσίαι ἀντιστοιχοῦσι πρὸς στρατιωτικοὺς βαθμοὺς (σελ. 239—240) ἐξ ὧν οἱ μὲν πρῶτοι ὀκτὼ (μέχρι ταγματάρχου) χορηγοῦσι κληρονομικὸν εὐγενείας δικαίωμα, ἀπὸ δὲ τοῦ ἐννάτου μέχρι τοῦ ΙΔ' (ἀνθυπασπιστοῦ ἢ σημαιοφόρου) μόνον προσωπικόν. Ἕκαστος ἐκ τούτου ἐννοεῖ δύο τινά· α') κατὰ πόσον προβαίνει αὐξάνων ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ἀριθμὸς τῶν εὐγενῶν, καὶ β') ὅτι τὸ κράτος τοῦτο κυρίως καὶ κατ' ἐξοχὴν στρατιωτικὸν εἶναι.

(α) Διὰ τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν καὶ τὴν δύναμιν. Ἡ Νοβογορόδη ἦν τῆς Ἀνσεατικῆς ὁμοσπονδίας μέρος, ἡ δ' ἰσχὺς αὐτῆς μέχρις ὑπερβολῆς παροιμιώδης ἐγένετο, διότι ἐλέγετο « τίς ὁ μὴ φοβούμενος τὸν Θεὸν καὶ τὴν μεγάλην Νοβογορόδην ; (qui ne craint Dieu et le grand Nowogorod ?)

(α) Ἐκ τούτων ἐγεννήθη τὸ κανονικὸν τῆς Ῥωσσίας δίκαιον τοῦ ὁποίου τὴν συλλογὴν τῶν νόμων περιέχει ἡ ἐπὶ τοῦ Τσάρου Ἀλεξίου συλλογὴ ὑπὸ τὸν τίτλον Βιβλος πηδαλιούχου δημοσιευθεῖσα. Εἰρήσθω δ' ἐν παρόδῳ ὅτι ἐκ ταύτης ἐλήφθη βεβαίως ὁ τίτλος τῆς παρ' ἡμῖν ὑπὸ τὸ ὄνομα Πηδάλιον κατὰ πρῶτον ἐν Ἀθήναις ἐν ἔτει 1800 ἐκδοθεῖσα ἑλληνικὴ συλλογὴ τῶν κανόνων (σελ. 150).

(α) Ὁ ἐν Ῥωσσίᾳ ὀρθόδοξος κλῆρος ἀριθμεῖ τὴν σήμερον 510, 000 ἄτομα, ὁ δ' ἄλλων θρησκευμάτων 35,000· ἐνῷ κατὰ τὸ 1829 κατὰ τὸν Malte - Brun ὁ ἀριθμὸς τῶν ἱερωμένων πάσης τάξεως καὶ παντὸς θρησκεύματος ἦν 223,500 (ὅρα σελ. 242).

(β) Οἱ εὐγενεῖς, ὧν ὁ ἀριθμὸς φθάνει κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1855 γενομένην ἀπογραφὴν εἰς 695,000 ἄτομα, εἰσίν, οὕτως εἰπεῖν, ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ καρδία τοῦ ἔθνους διὰ τὴν μεγάλην αὐτῶν ὑλικήν τε καὶ διανοητικὴν ὑπεροχήν. (σελ. 240—241).

Περὶ δὲ τῶν τῆς πολιτείας ἀρχῶν μάλα ὀλίγα λέγει ὁ Κ. Μαυροκορδάτος· καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὸ δοκίμιόν του περὶ τῆς Ῥωσσικῆς νομοθεσίας εἶναι καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ δημοσίου τῆς Ῥωσσίας δικαίου, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀληθὲς μένει ὅτι πρόσωπον τοῦ ἔργου αὐτοῦ τηλαυγὲς κατὰ Πίνδαρον θείς, τὸ ὅτι διὰ τῶν νόμων γνωστέον τὴν ἱστορίαν παντὸς ἔθνους, δὲν ἔπρεπε νὰ διαλάθῃ αὐτόν, ὅτι ἐκ τοῦ καταστατικοῦ τῶν ἀρχῶν γνωστέον περὶ τοῦ μέτρου καὶ τοῦ ποιοῦ τῶν νόμων. Εὐχόμεθα λοιπὸν ὅπως ἐν νέᾳ ἐκδόσει τελειοποιήσῃ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐν μείζονι ἐκτάσει καὶ ἀκριβείᾳ εἴπῃ ὑμῖν τὰ περὶ τοῦ Συμβουλίου τῆς Αὐτοκρατορίας, τὰ περὶ Γερουσίας, κτλπ. περὶ ὧν ὀλίγιστα καὶ ὅλως ἀνεπαρκῆ ὁ συγγραφεὺς ἡμῶν εἶπεν ἐν τῷ ἀνὰ χεῖρας ἡμῶν δοκιμίῳ.

Ἀκριβέστερος εἶναι ὁ Κ. Μαυροκορδάτος περὶ τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν· οὕτως εὑρίσκομεν ὅτι καὶ ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Γ' (ἐν ἔτει 1497) ἐν Ῥωσσίᾳ οἱ δικασταὶ ἐξελέγοντο παρὰ τοῦ λαοῦ (σελ. 104· περιεργότατον δὲ εἶναι ὅτι καὶ ἐν τῇ εἰσηγήσει Αἰκατερίνης τῆς Β' (ἐν ἔτει 1767) εὑρίσκομεν τὴν λίαν ἐλευθέριον ταύτην ἀρχήν· «εἰς τὰς βαρείας καὶ μεγάλας κατηγο»ρίας πρέπει ὁ κατηγορούμενος νὰ ἐκλέγῃ τοὺς δι»καστὰς αὐτοῦ, ἢ τοὐλάχιστον νὰ δύναται νὰ ἐξαιρῇ »ἀριθμόν τινα ἐξ αὐτῶν, ὥστε οἱ ὑπολειπόμενοι νὰ »νομίζωνται τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐκλογῆς.» (σελ. 182). Ἰδοὺ ἐν ὀλίγοις ἅπασα ἡ θεωρία τῆς δι' ἐνόρκων δίκης, πολύτιμον κληροδότημα ὃ ἔλαβεν ἡ Ῥωσσία παρὰ τῶν πρώτων ἀπὸ Ῥουρίκου Σκανδιναυῶν αὐτῆς ἡγεμόνων, διότι καθ' ἃ ὁ ἀρχαιότατος ἱστορικὸς τῆς Δανίας Σάξων ὁ γραμματικὸς βεβαιοῖ, τὸ ὁρκωτικὸν σύστημα ὑπῆρχε παρὰ Σκανδιναυοῖς πρὸ τοῦ Π' μ. Χ. αἰῶνος, ἤτοι πέντε ὅλους αἰῶνας πρὶν ἢ εἰσαχθῇ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἣν συνήθως θεωροῦμεν ὡς τὴν πατρίδα τοῦ ὁρκωτικοῦ συστήματος. Ἀλλὰ τοιοῦτον σύστημα ἀπάδον πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἦν ἐπόμενον νὰ περιπέσῃ εἰς ἀχρηστίαν καὶ καταστραφῇ διὰ τῆς προόδου ἐκείνου. Ὅθεν ἐν τῇ Πράβδᾳ τῆς ΙΓ' ἑκατονταετηρίδος οὐδόλως μνημονεύονται οἱ δυοκαίδεκα οὗτοι ἔνορκοι κριταὶ ἐνώπιον τῶν ὁποίων ὁ Ῥωσσικὸς λαὸς ἐδικάζετο (σελ. 77—78). Καὶ ὅμως καὶ ἐν τῷ Κανονισμῷ τῆς Νοβογορόδης (τοῦ ἔτους 1510) εὑρίσκομεν διατεταγμένον τὴν παρὰ τῶν πολιτῶν ἐκλογὴν 48 ὁρκωτῶν, οἵτινες προστιθέμενοι ἀλληλοδιαδόχως εἰς τοὺς συνήθεις δικαστὰς ὤφειλον μετ' αὐτῶν νὰ δικάζωσι τὰς διαφόρους ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀναφυομένας δίκας (σελ. 109). Ἀλλὰ τοῦτο περιωρίζετο ἤδη εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Νοβογορόδης. Ἀκολούθως δὲ ἐπὶ Πέτρου τοῦ μεγάλου (ἐν ἔτει 1720) εὑρίσκομεν ὅτι *παρεχωρήθη* (ἅμα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἶχεν ὁλοσχερῶς ἐκλείψει) εἰς τοὺς ἐμπόρους ἡμεδαποὺς τε καὶ ἀλλοδαποὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωσιν ἐξ αὐτῶν ἱκανοὺς ἄνδρας, οἵτινες ἀνὰ τέσσαρες κατατασσόμενοι ἀπετέλουν δικαστικοὺς συλλόγους πρὸς ἐκδίκασιν ὅλων τῶν ἀφορωσῶν τὴν ἐμπορίαν καὶ τοὺς ξένους ὑποθέσεων (σελ. 159—160).

Αἱ δὲ ποινικαὶ δίκαι καὶ ἐν Ῥωσσίᾳ ὡς καὶ παρ' ἅπασι τοῖς βαρβάροις ἔθνεσι κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἦσαν ἰδιωτικαί, τοῦ ἀδικηθέντος ἢ τοῦ συγγενοῦς αὐτοῦ δικαιουμένου ἰδίᾳ χειρὶ τὸν ἀδικήσαντα νὰ τιμωρήσῃ. Ἀλλὰ τῶν βαρβάρων ἴδιον πρὸς τὸ φιλέκδικον καὶ τὸ φιλοχρήματον, ὅθεν εὐκόλως τὴν αὐτοδικίαν ἡ διὰ χρημάτων ἱκανοποίησις ἀντικατέστησε (Βίρα, βεργέλδ), μόνον δ' ἐπὶ Βλαδιμίρου κατὰ τὰ τέλη τοῦ Θ' αἰῶνος, εὑρίσκομεν ὅτι ἐπὶ τῇ προτροπῇ τοῦ κλήρου προσεπάθησε νὰ καταργήσῃ τὴν χρηματικὴν ποινὴν καὶ νὰ τιμωρῶνται οἱ φονεῖς δι' ἄλλης σωματικῆς ποινῆς αὐστηροτέρας, πιθανῶς δι' ἐγκαθείρξεως, ἀνδραποδισμοῦ, ἢ καὶ θανάτου (σελ. 33). Φαίνεται ὅμως, (καί τοι ὁ ἱστορικὸς Καραμσῖνος λέγει, ὅτι ὁ Βλαδίμιρος κατήργησεν ἐντελῶς τὴν ἐπὶ χρήμασιν ἱκανοποίησιν καὶ ἐνομοθέτησεν ἀμετακλήτως ἀντ' αὐτῆς τὰς σωματικὰς ποινάς), ὅτι καὶ εἰς τὸ μετέπειτα ἡ διὰ χρημάτων ἱκανοποίησις ἐπεκράτει, καθόσον ὁ Ἰαροσλάβος, μὴ δυνάμενος νὰ κατισχύσῃ τοῦ ἀρχαίου τούτου ἐθίμου, ἀνεγνώρισεν αὐτὸ διὰ ῥητῆς διατάξεως· ἀλλὰ τὸ περιώρισε (σελ. 43)· τὸ δὲ σύστημα τοῦτο ἐτελειοποιήθη ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἰαροσλάβου ὑφ' ὧν ἐντελῶς κατηργήθη ἡ δι' ἰδιωτικῆς φιλεκδίκου χειρὸς ἐκδίκησις· ὡρίσθη δὲ μετὰ πλείστης ὅσης λεπτομερείας ἰδιαιτέρα διὰ πάντα φόνον ἀπότισις ἀνάλογος πρὸς τὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ φονευθέντος (σελ. 53—54). Ἀλλὰ τὸ ταμιευτικὸν πνεῦμα δὲν ἤργησε καὶ ἀπὸ τοῦ ἀδικήματος νὰ πορισθῇ ὠφελείας, ὅθεν ἐν τῇ *Πράβδᾳ* τῆς ιγ' ἑκατονταετηρίδος ἓν μέρος τῆς διδομένης τῷ ἀδικηθέντι ἢ τῷ δικαιούχῳ αὐτοῦ ἀποζημιώσεως ἐλαμβάνετο πρὸς ὄφελος τοῦ ἡγεμονικοῦ ταμείου, τὸ δὲ μέρος τοῦ ἡγεμόνος ἦν μάλιστα πολλῷ ἀνώτερον τοῦ πρὸς τὸν ἰδιώτην διδομένου (σελ. 73—74). Μὴ ἀνακαλυπτομένου δὲ τοῦ ἐνόχου ἡ κοινότης ὁλόκληρος, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἤθελεν εὑρεθῇ ἡ κεφαλὴ τοῦ φονευθέντος, ἀπέτιε τὴν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν πρός τε τὸν ἡγεμόνα καὶ τοὺς δικαιούχους τοῦ φονευθέντος (σελ. 55, 74—76). Τοιοῦτόν τι δὲ διεσώθη καὶ ἐν τῇ Γαλλικῇ νομοθεσίᾳ ἀφ' ἧς καὶ εἰς τὴν νῦν διέπουσαν ἡμᾶς Ἑλληνικὴν μετηνέχθη.

Τὰ δ' ἀποδείξεως μέσα κατά τε τὰς ποινικὰς καὶ πολιτικὰς δίκας ἦσαν ταὐτὰ τὰ καὶ κατὰ τὴν λοιπὴν βάρβαρον Εὐρώπην, ἤτοι αἱ μαρτυρικαὶ καταθέσεις, ὁ ὅρκος καὶ αἱ μυσαραὶ καὶ ἀποτρόπαιαι τῆς Θεοδικίας (ordalies, jugement de Dieu) δοκιμασίαι δι' ὕδατος, πυρός, πεπυρακτωμένου σιδήρου, μονομαχίας κτλπ. (σελ. 78—79, 123). Ἂν δὲ αἱ δοκιμασίαι αὗται ἀπὸ τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ ἐφεξῆς κατηργήθησαν, οὐχ ἧττον ὅμως αἱ βάσανοι καὶ ἰδίως ὁ ῥαβδισμὸς ἔτι καὶ νῦν εἰσιν ἐν χρήσει ἐν Ῥωσσίᾳ, εἴτε πρὸς ἀνάκρισιν καὶ ὁμολογίαν τοῦ ἀδικήματος, εἴτε πρὸς τιμωρίαν αὐτοῦ.

Αἱ δ' ἀξιόποινοι πράξεις μεθοδικώτερον ἴσως ἐν Ῥωσσίᾳ κατετάχθησαν ἢ ἐν ταῖς λοιπαῖς τῆς Εὐρώπης ἐπικρατείαις, μηδ' αὐτῆς τῆς πατρίδος ἡμῶν ἐξαιρουμένης, ἧς ὁ Γερμανὸς νομοθέτης τὴν τριμερῆ εἰς κακουργήματα, πλημμελήματα καὶ πταίσματα διαίρεσιν καθιέρωσεν ἐν ἄρθ. 2 τοῦ ποινικοῦ νόμου. Ἐν Ῥωσσίᾳ δὲ *Πρεστουπλένια* μὲν (γερμανιστὶ Verbrechen) εἰσὶν αἱ ἄμεσοι παραβάσεις ἢ προσβολαὶ τῶν δικαίων, τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν, εἰς τὰς παρ' αὐτῆς καθιστάμενας Ἀρχάς, εἰς τὴν ὅλην κοινωνίαν, ἢ εἰς τοὺς ἰδιώτας· *Προστοῦπκι* δὲ (γερμανιστὶ Vergehen) εἰσὶν αἱ παραβάσεις ἢ ἀθετήσεις τῶν νόμων καὶ κανόνων τῶν τεθέντων πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ ἥσυχον ἐξάσκησιν τῶν εἰρημένων δικαίων (σελ. 263).

Ἡ δὲ διαδικασία τόσον ἡ πολιτικὴ ὅσον καὶ ἡ ποινικὴ εἶναι ἔγγραφος. Ὥστε λείπει τὸ μέγα τῆς καλῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης ἐχέγγυον, ἡ δημοσιότης, ἥτις εἶναι ἡ μεγίστη τῶν διὰ τῆς ἐλευθερίας γενομένων κατακτήσεων ἐπὶ τοῦ αὐθαιρέτου καὶ τῆς διαφθορᾶς τῶν δικαστῶν (α).

Βαθμοὶ δὲ δικαιοδοσίας τρεῖς συνήθως ὑπάρχουσιν, ἀλλ' οὗτοι καὶ μέχρι τῶν ἕνδεκα!! νὰ ἐπεκταθῶσι δύνανται, κατὰ τὸν βαθμὸν τῶν διαδίκων, καὶ τὰ χρηματικὰ αὐτῶν μέσα (σελ. 235). Ἀλλ' ἀσφαλίζεται κἂν οὕτως ἡ τῆς δικαιοσύνης δικαία διανομή; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἡ Ῥωσσία μάλιστα πρόκειται ἀληθῶς παράδειγμα ὅτι δὲν ἔγκειται αὕτη ἐν τῷ πολλαπλασιασμῷ τῶν τῆς δικαιοδοσίας βαθμῶν, ἀλλὰ ἐν τῷ ποιῷ τῶν δικαστῶν καὶ τῇ παιδείᾳ καὶ ἀνεξαρτησίᾳ αὐτῶν, ἐν τοῖς καλοῖς πλὴν συντόμοις δικαστικοῖς τύποις καὶ πρὸ πάντων ἐν τῇ δημοσιότητι τῆς διαδικασίας, ἥτις τὸ ἀληθὲς εἶναι τὸ ἐχέγγυον τῆς ἀμερολήπτου καὶ καλῆς διανομῆς τῆς δικαιοσύνης. Βρύει δὲ ἡ Ῥωσσικὴ νομοθεσία διατάξεων κατὰ τῆς δωροδοκίας τῶν δικαστῶν, τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὸ δέχεσθαι δῶρα ἀκατάσχετος κλίσις μυρίους ἐφευρίσκει τρόπους πρὸς ὑπεκφυγὴν τῶν τιθεμένων νόμων (σελ. 127, 147—148 καὶ ἄλλοθι).

Κηλὶς δ' οὐ μικρὰ τῆς Ῥωσσικῆς νομοθεσίας εἶναι καὶ ἡ μόλις ἐπὶ Πέτρου τοῦ Γ' καταργηθεῖσα μυστικὴ ἀρχιγραμματεία, ἥτις ἦν εἶδός τι ἱεροῦ ἑταστηρίου (tribunal d'inquisition) πρὸς ἐκδίκασιν ταχεῖαν καὶ μυστικωτάτην πάσης παρ' οἱουδήποτε γινομένης καθ' οἱουδήποτε καταμηνύσεως· προμερώτερον δὲ τὸ δικαστήριον τοῦτο ἐγίνετο διὰ τὴν ἄκραν εὐκολίαν μεθ' ἧς πᾶσα καταγγελία ἐγίνετο δεκτή· ἐνεποίει δ' εἰς τοὺς Ῥώσσους τὸν αὐτὸν φόβον ὃν καὶ εἰς τοὺς Βενετοὺς τὸ περίφημον ἐκεῖνο τοῦ λέοντος στόμα (bocca di leone).

Νομοθεσίαν δὲ γραπτὴν ἀρχαιοτάτην ἔσχεν ἡ Ῥωσσία τὴν ὑπὸ Ἰαροσλάβου ἐκδοθεῖσαν Ῥωσσικὴν ἀλήθειαν (Ῥούσκαγια Πράβδα, σελ. 38). Μετὰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ Ταταρικοῦ ζυγοῦ ἀπελευθέρωσιν ἐν ἔτει 1551, Ἰωάννης ὁ Δ' ὁ ἀκολούθως *τόραννος* καὶ *τρομερὸς* ἐπικληθεὶς, ἐδημοσίευσε τὸν ἑαυτοῦ Κώδηκα ὑπὸ τὸ ὄνομα *Σουδέβνικον*, ὅπερ ἐστὶ βίβλος δικαστική, ἀφοῦ προηγουμένως ὑπέβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἔγκρισιν τοῦ κλήρου καὶ τῶν μεγιστάνων τοῦ Κράτους. Μετὰ ἕνα δὲ αἰῶνα (1649) ὁ Τσάρος Ἀλέξιος, ἐφιέμενος νὰ ῥυθμίσῃ τὴν νομοθεσίαν πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τοῦ ἔθνους, συνεκάλεσεν εἰς συνέλευσιν διαφόρους κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς πάσης τάξεως (σελ. 141) ἵνα συσκεφθέντες καὶ συζητήσαντες ἐκδώσωσι κοινῇ νέον κώδηκα νόμων, ἐπὶ τῇ βάσει μὲν τοῦ Σουδεβνίκου ἀλλ' ἐπηυξημένον καὶ συμπεπληρωμένον, ὁ δὲ κώδηξ οὗτος ὠνομάσθη *Σοβόρογιε Οὐλογένιε Ζακόν*, ἤγουν γενικὸς Κώδηξ τῶν νόμων· συνέκειτο δ' οὗτος ἐξ ἄρθρων 963 καὶ περιελάμβανε παντοίαν ὕλην τοῦ δημοσίου, ἐκκλησιαστικοῦ, στρατιωτικοῦ, ποινικοῦ, καὶ ἀστικοῦ δικαίου (ὅρα σελ. 145). Ἔκτοτε δ' ἡ Ῥωσσικὴ νομοθεσία ἐπληθύνετο διὰ νόμων ἀπείρων, οἵτινες τὴν σύγχυσιν καὶ τὴν ἀταξίαν ἐνέβαλλον εἰς τὴν πολιτείαν· ὅθεν Πέτρος ὁ μέγας διέταξε δι' αὐτοκρατορικοῦ αὐτοῦ διατάγματος τῆς 18 Φεβρουαρίου 1700 τὴν εἰς ἓν συλλογὴν τῶν ἰσχυόντων νόμων συστήσας ἐπὶ τούτῳ ἐπιτροπὴν ἥτις εἰργάσθη, ἐνδεκάκις ἀνανεωθεῖσα, ἐπὶ ἕνα καὶ ἥμισυ σχεδὸν αἰῶνα χωρὶς νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον!! Ἀπόδειξις δ' ἀλάνθαστος τοῦ πόσον ἀκατάλληλον εἶναι τὸ δι' ἐπιτροπῶν συντάττειν τοὺς νόμους πρόκειται καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι πρὸς σύνταξιν τοῦ ἀστικοῦ ἡμῶν κώδηκος ἐπιτροπή, ἥτις πρὸ δεκαετίας συσταθεῖσα ἐνενήκοντα τρία μόνον ἄρθρα! ἐντὸς τοσούτου χρόνου συνέταξεν, ἐξ ὧν τινα (ὡς ἐν παραδείγματι τὸ ἄρθ. 16 παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἄρθ. 8 τοῦ ἀπὸ 15 Μαΐου 1835 περὶ Ἑλληνικῆς Ἰθαγενείας νόμου) ἐπὶ τὸ χεῖρον ἐκαινοτόμησαν τὴν ὁποίαν ἐκτώμεθα προγενεστέραν νομοθεσίαν. Τὰ δὲ περὶ τῶν ἔργων τῶν ἕνδεκα τούτων ἐπιτροπῶν ἐκτίθησι συνοπτικῶς ὁ Κ. Δημ. Στ. Μαυροκορδάτος ἐν σελ. 163, 170, 193, 199, 202, καὶ 204 τοῦ πονήματός του.

Ἔν ἔργον ὅμως ὅπερ δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν εἶναι τὸ καλούμενον Αἰκατερίνης τῆς Β. εἰσήγησις (σελ. 179 καὶ ἑξ.) ἔργον ἡγεμονικὸν περιεργότατον, καὶ διότι ἐν αὐτῷ εὑρίσκομεν τὸ φιλοσοφικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, οὗ αἱ ἐμπνεύσεις παρήγαγον τὴν Γαλλικὴν τοῦ 1789 ἐπανάστασιν καὶ ἑπέφερον τὴν μεταβολὴν τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ συστήματος τῆς Εὐρώπης, καὶ διότι αἱ πλεῖσται τῶν ἀρχῶν ἃς τὸ αὐτόγραφον τοῦτο μιᾶς αὐτοκρατορίσσης ἐκήρυττε τὸ 1770 θεωροῦνται τὴν σήμερον ἐν τῇ αὐταρχικῇ καὶ παμβασιλευομένῃ Ῥωσσίᾳ ὡς τοσαῦται βλασφημίαι, αἵτινες συνεπάγονται τὴν εἰς Σιβηρίαν ὑπερορίαν ἄντις τολμήσῃ νὰ τὰς προφέρῃ!!

Τελευταῖον δὲ μέγα τῆς Ῥωσσίας νομοθέτημα εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Νικολάου δημοσιευθεῖσα *πλήρης συλλογὴ τῶν νόμων τῆς Ῥωσσικῆς αὐτοκρατορίας*. Ἀλλὰ δυστυχῶς τὸ ἀμέθοδον καὶ πολύαρθρον τῆς συλλογῆς ταύτης παραβλάπτει οὐ

(α) Ἡ δὲ πολυγραφία, ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος συγγραφεὺς παρατηρεῖ, κατατεθὲν ἀληθῶς δυστύχημα, λέγεται δέ, ὅτι διογράφιατις, φθάνουσα εἰς ἐκδίκασιν ἐνώπιον τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῆς Γερουσίας, ἀπαρτίζεται κατ' ἀνώτατον μὲν ὅριον ἐξ ἑκατὸν χιλιάδων φύλλων, κατ' ἐλάχιστον δὲ, ἐκ διακοσίων (σελ. 236—237).

μικρὸν τὴν ἀξίαν αὐτῆς, διότι αἱ ἐν αὐτῇ νομοθετικαὶ διατάξεις ὑπερβαίνουσι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἑξήκοντα χιλιάδων, ἐκτὸς τῶν στρατιωτικῶν νόμων οἵτινες δώδεκα ὅλους τόμους συγκροτοῦσι περιλαμβάνοντας 19660 διατάξεις, αἵτινες διὰ νέων προσθηκῶν ἐπηυξήθησαν κατὰ τὰ ἔτη 1840 καὶ 1841

§ Γ'.

Ἰδιωτικὸν τῆς Ῥωσσίας δίκαιον.

Τὸ μέρος τοῦτο τῆς συγγραφῆς τοῦ Κ. Μαυροκορδάτου εἶναι τὸ μᾶλλον ἀτελὲς, διότι ὀλίγιστα περιέχει. Οὕτως οὐδόλως εὑρίσκομεν ἐν αὐτῷ τὸ πῶς ἀποκτᾶται ἡ Ῥωσσικὴ ἰθαγένεια, ποία ἡ ἐποχὴ τῆς ἐνηλικιότητος, ὁποῖοι οἱ διέποντες τὰς σχέσεις τῶν συζύγων νόμοι, ὁποῖοι οἱ τὰ περὶ τὴν ἐπιτροπείαν καὶ κηδεμονίαν τῶν ἀνηλίκων ῥυθμίζοντες, ὁποῖοι οἱ περὶ κινητῆς καὶ ἀκινήτου ἰδιοκτησίας, ὡς καὶ οἱ περὶ δουλειῶν καὶ πραγματικῶν ἄλλων δικαιωμάτων, ὁποῖοι οἱ περὶ δωρεῶν καὶ περὶ ἐνοχῶν κτλπ. Εὐχόμεθα λοιπὸν ὅπως ὁ Κ. Μαυροκορδάτος ἐξακολουθήσῃ τὰς περὶ τὴν Ῥωσσικὴν νομοθεσίαν μελέτας αὐτοῦ, τελειοποιῶν δὲ τὰ περὶ τοῦ Δημοσίου τῆς Ῥωσσίας δικαίου ὑπ' αὐτοῦ πονηθέντα μὴ παρίδῃ τὰ κατὰ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον, διότι ὅσον ἡ γνῶσις τῶν πολιτικῶν νόμων κράτους τινὸς συντελεῖ εἰς τὴν διάγνωσιν τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, τόσον ἡ τοῦ ἀστυκοῦ δικαίου συντείνει εἰς τὴν κοινωνικὴν τοῦ τύπου γνῶσιν.

Ἐν σελ. 142 εὑρίσκομεν ὅτι ἀπὸ Ἰωάννου τοῦ Δ' ἤρξαντο παρεισδύουσαι ἐν τῇ Ῥωσσικῇ νομοθεσίᾳ ἀρχαί τινες τοῦ ἀστυκοῦ τῶν Ῥωμαίων δικαίου, ἀλλὰ τίνες αὗται καὶ κατὰ πόσον; Οὕτως ἐπίσης εὑρίσκομενέν σελ. 29 ὅτι ὁ Βλαδίμιρος, καί τοι νυμφευθεὶς τὴν Πορφυρογέννητον ἡγεμονίδα Ἄνναν ἐξηκολούθει νὰ ζῇ ἐν πολυγαμίᾳ, πέντε ἄλλας νομίμους συζύγους ἔχων· ἄρα ζητεῖται ἂν ἐπὶ μακρὸν διήρκεσεν ἡ πολυγαμία ἐν τοῖς ἤθεσι τοῦ Ῥωσσικοῦ λαοῦ, ἢ ἦτο ἁπλῶς καὶ αὕτη ἡγεμονικὸν δικαίωμα, ὡς ἦσαν καὶ τόσα ἄλλα αἰσχρὰ ἀποκλειστικὰ τῶν ἡγεμόνων τοῦ μεσαιῶνος πλεονεκτήματα (σελ. 22—23).

Εὐκταῖον ἦτο ἂν ὁ συγγραφεὺς ἐξετείνετο περὶ τὸ κληρονομικὸν δίκαιον· διότι ὅσα μὲν λέγει περὶ τῆς ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομίας ἐν σελ. 68 καὶ ὀλίγα εἰσὶ καὶ εἰς ἀρχαιοτέραν τῆς ὑπὸ τῶν Τατάρων ὑποδουλώσεως τῶν Ῥώσσων ἐποχῆς ἀνάγονται, ὅσα δὲ περὶ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν Ῥωσσικῆς νομοθεσίας, ἐν σελ. 260—261, πολὺ συνεπτυγμένα εἰσὶ καὶ λίαν ἀνεπαρκῆ· οὐδ' ἀγνοεῖ βεβαίως ὁ Κ. Μαυροκορδάτος, ὅτι αἱ τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου διατάξεις παντὸς ἔθνους εἰσὶν οἱονεὶ ὁ καθρέπτης τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τοῦ Κράτους, ὁ δὲ βουλόμενος μεταβαλεῖν πολίτευμα οὐδὲν ἀσφαλέστερον ἔχει πρὸς ἀνατροπὴν αὐτοῦ μέσον ἢ τὸ μετατρέψαι τὸ σύστημα τοῦ κληρονομικοῦ δικαίου· Ὅσα δὲ περὶ διαθηκῶν λέγει, καὶ ταῦτα πολὺ μακρὰν εἰσὶ τοῦ νὰ ἱκανοποιήσωσι τὴν περιέργειαν ἡμῶν.

Περὶ ἐπιτροπειῶν δὲ ὀλίγα ἐν σελ. 67, ἱκανὰ ἵσως διὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ἀκολούθως δὲ οὐδόλως μνημονεύει περὶ ἐπιτροπειῶν καὶ κηδεμονιῶν πῶς διετέθησαν διὰ τῆς Ῥωσσικῆς νομοθεσίας ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις.

Ὡσαύτως δὲ καὶ περὶ τόκου (σελ. 71) ὀλίγα, ὀλίγα δὲ καὶ περὶ ἐμπορίας (σελ. 242—243) περὶ δὲ τῆς δημοσίας οἰκονομίας καὶ βιομηχανίας οὐδέν.

Συμπεραίνοντες λοιπὸν λέγομεν ὅτι τὸ σύγγραμμα τοῦ Κ. Δημ. Στ. Μαυροκορδάτου πλεῖστα μὲν καλὰ περιέχει, ἀλλὰ τὰ καλὰ ταῦτα ὑποδεικνύουσιν ἡμῶν ὁπόσα ἄλλα κρείττονα καὶ τελειότερα δικαιούμεθα οὐ μόνον νὰ προσδοκῶμεν ἀλλὰ καὶ ν' ἀπαιτῶμεν ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος παρὰ τοιούτου ἀνδρός. Ὁ Κ. Μαυροκορδάτος ἐλπίζομεν ὅτι θέλει δικαιώσει τὰς προσδοκίας ἡμῶν, καὶ προικίσει τὴν νομικὴν ἡμῶν φιλολογίαν δι' ἔργου τελειοτέρου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 23 Ἀπριλίου 1858.

ΝΙΚ. ΙΩ. ΣΑΡΙΠΟΛΟΣ.

Στοιχειώδης πολιτική, μαθηματική καὶ φυσική ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ; ἐρανισθεῖσα ἀπὸ διαφόρων γεωγραφικῶν πραγματειῶν καὶ συνταχθεῖσα πρὸς χρῆσιν τῆς ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις διδασκομένης νεότητος, ὑπὸ Γ. Α. Βακαλοπούλου, καθηγητοῦ τοῦ ἀ ἐν Ἀθήναις Γυμνασίου.—Ἔκδοσις τετάρτη ἐπὶ τὸ ἔτι τελειότερον μετερρυθμισμένη.—Ἀθήναις, τύποις Π. Α. Σακελλαρίου, 1857.

— Καρόλου Γλασέρου διδάκτορος ΣΧΟΛΙΚΟΣ ΑΤΛΑΣ τῆς νεωτέρας Γεωγραφίας, ἐκπονηθεὶς κυρίως κατὰ τὰ συγγράμματα τοῦ Βεργκαουσίου, Ῥιττέρου, Οὐμβόλδου, Ῥώνος, Δειχτενστέρμου, Σικκτίου καὶ Μιϊνίκου. Ἕκτη βελτιωμένη καὶ ἐπηυξημένη ἔκδοσις, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γ. Α. Βακαλοπούλου καθηγητοῦ κτλ. πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων—συνίσταται ἐξ 25 πινάκων προστεθέντος καὶ τοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ αὐτὸ τοῖς ἄλλοις μέγεθος.

— ΠΙΝΑΞ ἰδιαίτερος τῆς Ἑλλάδος ἔχον μέγεθος τὸ τέταρτον τοῦ γνωστοῦ μεγάλου γαλλικοῦ χάρτου τῆς Ἑλλάδος, μεταφρασθεὶς ἐκ τῆς τελευταίας ἐκδόσεως τοῦ 1857 τοῦ χάρτου τοῦ Γερμ. Κειπέρτου, καὶ μετασκευασθεὶς συμφώνως πρὸς τὸν ῥηθέντα γαλλικόν. Παρὰ τοῖς νέοις προσετέθησαν τὰ ὀνόματα τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχαίων τόπων ἐν παρενθέσει μὲν ἔνθα ταῦτα συμπίπτουσιν, ἐν παραθέσει δὲ ὅπου παράκεινται. Ἐν τῷ πίνακι τούτῳ προσετέθη εἰς ἴδιον μέρος καὶ ἡ ἀρχαία Ἀττική, ἐν ᾗ παρεντίθενται τοῖς ἀρχαίοις καὶ τὰ νέα ὀνόματα, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Γ. Α. Βακαλοπούλου.

— ΑΤΛΑΣ γεωγραφικὸς ἐξ 8 πινάκων ἰσομεγέθων τοῖς τοῦ ἀνωτέρω ἑτέρου ἄτλαντος, πρὸς χρῆσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, μεταφρασθεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Γ. Α. Βακαλοπούλου ἐκ τοῦ ἀνωτέρω μνησθέντος γερμανικοῦ ἄτλαντος τοῦ Γλασέρου.

Ἀναγγέλλοντες τὰ ἀνωτέρω τέσσαρα πονήματα προσκαλοῦμεν ἰδίως τὴν προσοχὴν τῶν ἀναγνωστῶν εἰς τοὺς δύο Ἄτλαντας καὶ τὸν Χάρτην τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ χαραγὴ καὶ ἡ τύπωσις ἐγένοντο μετὰ τοσαύτης ἐπιμελείας καὶ ἐπὶ χάρτου τόσῳ καλοῦ, ὥστε ἴσως τὸ πρῶτον σήμερον ἐν Ἑλλάδι ἐκδίδονται πίνακες μετὰ τοσαύτης φιλοκαλίας. Ἀλλ' οὔτε περὶ τὴν γεωγραφικὴν ἀκρίβειαν ὑπῆρξε κατωτέρα ἡ ἐπιμέλεια τοῦ φιλοπόνου ἐκδότου· διότι, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τοῦ παρατιθεμένου προλόγου, οὐ μόνον τὰς τοποθεσίας ὥρισεν ἀκριβέστερον, ἀλλὰ καὶ τὰ ὀνόματα τῶν τόπων παραμορφωθέντα ὑπὸ τῶν ξένων γεωγράφων ἀνεσκεύασε, καὶ τὸ ἔργον ἐν γένει κατέστησε χρησιμώτατον εἴς τε τὰ σχολεῖα, τὰς δημοσίας ἀρχὰς καὶ τοὺς ἰδιώτας.

Τὰ ὑπουργεῖα, καὶ ἰδίως τὸ τῶν ἐσωτερικῶν, τὸ τῶν οἰκονομικῶν καὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης, ἀναγνωρίσαντα τὴν ἀξίαν τοῦ Χάρτου τῆς Ἑλλάδος, υἱοθέτησαν αὐτὸν καὶ προσέταξαν τὰς ὑποδεεστέρας ἀρχὰς αὐτὸν νὰ ἔχωσιν ὁδηγόν. Ἰδοὺ ὁ πρόλογος τοῦ ἐκδότου·

« Ἐθνικὴ φιλοτιμία κυρίως μὲ ἐκίνησε νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἔκδοσιν τοῦ παρόντος Ἄτλαντος καὶ τοῦ Χάρτου τῆς νέας Ἑλλάδος, διότι ἐθεώρησα ὅτι προσγίνεται μομφὴ εἰς τὸ ἡμέτερον Ἔθνος ἀπὸ μέρους τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ βλάβη καιρία καὶ εἰς διδάσκοντας καὶ διδασκομένους νὰ ὑπάρχωσι πίνακες γεωγραφικοί, γέμοντες παχυλῶν ἁμαρτημάτων καὶ παρουσιάζοντες γενικὴν σύγχυσιν καὶ ἐπανάστασιν οὕτως εἰπεῖν. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τῶν λόγων μου φέρω παραδείγματα αὐτὰ τὰ πρὸ τῶν ὀρθαλμῶν ἡμῶν κείμενα, καὶ ἐκ τούτων δύναται πᾶς τις νὰ συμπεράνῃ ὁποῖος ἀληθὴς τραγέλαφος ἐπικρατεῖ καὶ εἰς τὰ λοιπά. Αἱ Ἀθῆναι λ. χ. ἐκτοπισθεῖσαι δι' ἰσχυρᾶς τινος δυνάμεως ἐρρίφθησαν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ Ὑμηττοῦ, τὰ Σεπόλια, ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχοντα τῶν Ἀθηνῶν, κεῖνται ἐν τῷ μέσῳ τῆς εἰς Ἐλευσῖνα ἀγούσης ὁδοῦ, εἰς ἴσην ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸ Κορωπὶ ἀπέχον πέντε ὥρας, καὶ εἰς διπλασίαν σχεδὸν ἀπόστασιν μὲ τὸ Σπάτα ἀπέχον τέσσαρας ὥρας. Τὸ Σπάτα ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐπιπροσθεῖ τοῦ Χαρβατίου ἀπέχοντος τρεῖς ὥρας, κεῖται εἰς ὑποτριπλασίαν ἀπόστασιν τῆς Κηφισίας ἀπεχούσης δύω περίπου ὥρας ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν, εἰς ὑποτετραπλασίαν τοῦ Μαινιδίου ἀπέχοντος δύω ὥρας, καὶ εἰς ἴσην ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν μὲ τὸν Μαραθῶνα καὶ τοὺς Ἀμπελοκήπους. ἐνῷ ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν ἀπέχει ὁ μὲν Μαραθὼν ὀκτὼ περίπου ὥρας, οἱ δὲ Ἀμπελόκηποι ἡμίσειαν ὥραν. Ἡ Μάνδρα, ἀπέχουσα μίαν περίπου ὥραν ἀπὸ τῆς Ἐλευσῖνος, καταμετρουμένης τῆς ἀποστάσεως διὰ τῆς κλίμακος τοῦ πίνακος, εὑρίσκεται ὅτι ἀπέχει ὑπὲρ τὰς πέντε ὥρας. Δὲν φυλάσσεται οὐδεμία ἀναλογία καὶ εἰς τὸ μέγεθος τῶν γραμμάτων. Τὸ Κουτσοχῶρι λ. χ. τῆς Ἠλίας Καλίτσα φαίνεται ἐν τῷ πίνακι ἐπισημότερον τοῦ Νησίου, ὅπερ εἶναι πρωτεύουσα ἐπαρχίας καὶ τῆς Ναυπλίας τῆς πρωτευούσης Νομοῦ καὶ πρώην πρωτευούσης τοῦ Κράτους. Ἐπιλείψει δέ με ὁ χρόνος ἀπαριθμοῦντα τὰ ἁμαρτήματα τὰ περὶ τὸν τονισμὸν τὸ γένος, τὸν ἀριθμὸν, τὴν κατάληξιν καὶ τὴν ὀρθὴν γραφὴν τῶν ἀπαντωμένων κυρίων ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα καθιστῶνται οὐχὶ μόνον γελοῖα, ἀλλὰ καὶ ἄγνωστα εἰς αὐτοὺς τοὺς εἰδότας τὰ πράγματα.— Διὰ νὰ μὴ ὑποπέσω εἰς τὰ ἀνωτέρω ἁμαρτήματα μετέφρασα ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ τὸν παρόντα Ἄτλαντα, οὐχὶ μόνον φημιζόμενον καθ' ὅλην τὴν Γερμανίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν χρήσει ὄντα καθ' ἅπαντα σχεδὸν τὰ σχολεῖα αὐτῆς, παραλιπὼν ἐξ ἐκ τῶν τριάκοντα πινάκων αὐτοῦ, μόνον εἰς τὴν Γερμανικὴν νεολαίαν χρησίμων, καὶ προσθεὶς κατ' ἀναλογίαν ἀντ' αὐτῶν τὸν πίνακα τῆς Ἑλλάδος, ἐπεξειργασμένον μὲ ὅλην τὴν δυνατὴν ἀκρίβειαν. Ἐπροσπάθησα δὲ ὅσον ἔνεστι νὰ καταστήσω τὸ ἔργον ἰθαγενές, δοὺς καὶ τύπον κανονικὸν εἰς τὰ ἀπαντώμενα ὀνόματα, χωρὶς νὰ ἀπομακρυνθῶ τῆς μεταφραζομένης λέξεως. Τὰ δὲ ὀνόματα τῆς Παλαιστίνης μετὰ πολλῶν μόχθων ἀντέγραψα ὅπως ἀπαντῶνται εἰς τὰ ἱερὰ ἡμῶν βιβλία.

» Ὅ,τι δὲ ἔχρηζε τῆς συντονωτέρας προσοχῆς εἶναι ὁ Χάρτης τῆς ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος. Πρωτότυπον ἔλαβον ἀνὰ χεῖρας τὸν Χάρτην τοῦ διασήμου Γερμανοῦ Κειπέρτου, ὃν μετεσκεύασα συμφώνως πρὸς τὸν ἐσχάτως ἐκδοθέντα μέγαν Γαλλικὸν Χάρτην τῆς Ἑλλάδος τὸν ἀκριβέστατον πάντων τῶν μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντων, ἐπειδὴ ὁ τοῦ Κειπέρτου, καί περ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐκδοθείσης τῆς τελευταίας ἐκδόσεως, ἐξεδόθη ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ παρ' ἡμῖν ὑπὸ Ἀλδενχόβεν ἐκδοθέντος, ὅστις εἶναι εἰς πλεῖστα πλημμελὴς ὡς μὴ ἐσχεδιασμένος πανταχοῦ ἐπιστημονικῶς.

» Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ καὶ τῶν ἐκ τῆς μεταφράσεως προερχομένων ἀτοπημάτων ἀντέγραψα τὰ ὀνόματα ἑκάστης ἐπαρχίας τοῦ Κράτους εἰς ἰδιαιτέρους καταλόγους, τῶν ὁποίων, ἐπιθεωρηθέντων ὑπὸ τῶν ΚΚ. Βουλευτῶν, γινωσκόντων κάλλιον παντὸς ἄλλου τὰ ὀνόματα τῆς ἰδιαιτέρας των ἐπαρχίας, ἐδιορθώθησαν τὰ τυχὸν ἐσφαλμένα. Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν Ἰονίων νήσων, τῆς Ἠπείρου, Ἀλβανίας καὶ Θεσσαλίας ἐδιορθώθησαν ὑπὸ εἰδημόνων ἐγχωρίων, οὓς παρέλαβον οἱ ΚΚ. Πρόξενοι, προσκληθέντες εἰς τοῦτο ὑπὸ τοῦ μουσοτραφοῦς Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆ· τὰ δὲ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Τουρκίας ὑπὸ εἰδημόνων, εἰς οὓς κατέφυγον.

» Ἐπειδὴ ὁσημέραι ἡ ἡμετέρα γλῶσσα, βαίνουσα ἐπὶ τὰ πρόσω, πλησιάζει τὴν τῶν ἡμετέρων προγόνων, διὰ ταῦτα ἀναγκαῖον καθίσταται ἤδη νὰ ἀποβάλλωμεν βαθμηδὸν καὶ τὴν λέπραν τοῦ Γιεζεῖ, ἀντικαθιστῶντες; ἀντὶ τῶν βαρβαρικῶν ὀνομάτων, ὅπου εἶναι δυνατὸν, τὰ ἀρχαῖα. Πρὸς τοῦτο ἐπέστησα πολὺ τὴν προσοχήν μου, καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Ἄλαντα τῆς ἀρχαίας Γεωγραφίας τοῦ ἰδίου Κειπέρτου καὶ τοῦ Γαλλικοῦ Χάρτου ἐθεσα τὰ ἐπισημότερα ἀρχαῖα ὀνόματα ἐν παρενθέσει μὲν παρὰ τὰ νέα, ὅπου συμπίπτουσιν, ἐν τῇ οἰκείᾳ δὲ θέσει, ὅπου κεῖνται κατά τινα ἀπόστασιν. Τοῦτο φρονῶ καὶ ἀφορμὴν φιλολογικῶν ἐρευνῶν παρέχει εἰς πάντα ἀρχαιομαθῆ, καὶ εἰς τὴν βαθμηδὸν ἐκνίκησιν τῶν ἀρχαίων συντελεῖ καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαίας Γεωγραφίας εὐκολύνει.

» Ἄλλην καινοτομίαν εἰσήγαγον εἰς τὸν Χάρτην τῆς Ἑλλάδος, θεὶς ἀντὶ τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν καὶ τὰ σημερινὰ ὀνόματα κατ' ἀντίστροφον τοῦ προηγουμένου τρόπου πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν τοῦ Κειπέρτου καὶ τὸν Γαλλικὸν Χάρτην τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὁποῖον εἶναι χρησιμώτατον πρὸς πάντα ἐπιθυμοῦντα νὰ γνωρίζῃ

τὴν Ἀρχαίαν Ἀττικήν. — Ἐκ πάντων τούτων παρατηρεῖ πᾶς τις, ὅτι τὸ ἔργον ἐξετελέσθη μὲ ὅλη τὴν δυνατὴν ἀκρίβειαν μὴ ἀπολειπόμενον οὐδὲ κατὰ τὴν καλλιτεχνίαν, ἐπειδὴ ἐφιλοτιμήθη ὁ παρ' ἡμῖν φιλόπονος λιθογράφος Γερμανὸς Κ. Κόλμαν καὶ κατὰ τοῦτο νὰ μὴ μένῃ τὸ ἔργον καταδεέστερον τῆς ἀκριβείας, καὶ ἂν δὲν φθάνῃ τοὐλάχιστον πλησιάζει τὴν εὐρωπαϊκὴν καλλιτεχνίαν, τὴν ὁποίαν θεωρήσας δευτέρου λόγου χάριν τῆς ἀκριβείας δὲν ἐπραγματοποίησα κατὰ τὸ πρῶτον σχέδιόν μου. Ἰδίως δὲ ὁ χάρτης τῆς Ἑλλάδος διὰ τὰς ἰδιότητάς του ταύτας καθίσταται καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου Γαλλικοῦ ὡς πρὸς ἡμᾶς χρησιμώτερος. Τὸ δὲ ὅλον τοῦ ἔργου μετὰ τῆς μᾶλλον ἐπεξειργασμένης τετάρτης ἐκδόσεως τῆς ἐσχάτως ὑπ' ἐμοῦ ἐκδοθείσης Γεωγραφίας, τῆς ὁποίας ἅπαντα τὰ κύρια ὀνόματα εὑρίσκονται πανομοιοτύπως καὶ εἰς πίνακας, παρέχει πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τῆς Γεωγραφίας καὶ εἰς διδάσκοντας καὶ εἰς διδασκομένους ὅλας τὰς εὐκολίας, ὅσας ἔχουσι πρὸς τοῦτο τὰ σοφώτερα τῶν Εὐρωπαϊκῶν Κρατῶν. — Εἰ δὲ κατὰ τὴν πρόθεσίν μου ἐξετελέσθη τὸ ἔργον, ἄλλοι κρινέτωσαν.

» Γ. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

» Καθηγητὴς τοῦ ἐν Ἀθήναις Α'. Γυμνασίου.»

ΠΟΙΗΣΙΣ.

ΕΛΕΓΕΙΟΝ.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΙ ΤΗΣ ΛΟΓΟΙ.

—ooo—

Ὀλίγον πρὶν αὐτοῦ τοῦ κόσμου
Τὴν ἔρημον σκηνὴν ἀφήσῃ,
Καὶ θλιβερὰ ὁ φαεινός μου
Ἀστὴρ ἐντὸς τοῦ τάφου δύσῃ,

Ἐπὶ τῆς κλίνης τοῦ θανάτου,
Αὐτοὺς μὲ ὄμμα δακρυχέον,
Καὶ δι' ἀγῶνός της ἐσχάτου,
Τοὺς λόγους εἶπε τελευταῖον·

— « Ὦ χρυσαυγεῖς τῆς Ἰωνίας
Ἀκταί, τὸ πνεῦμά μου δεχθῆτε·
Σκηναὶ γηΐνου εὐτυχίας,
Ἡλύσιόν μου σεῖς γενῆτε!

Κλεινία μου, παρηγορήσου·
Ἐκπνέω, πλὴν δὲν σὲ ἀφίνω.
Ἀκόλουθος, σκιὰ πιστή σου
Καὶ ζῶσα καὶ νεκρὰ θὰ μείνω.

Ἐὰν εἰς νήνεμον ἑσπέραν,
Σύννους πλανώμενος καὶ μόνος,
Ἀκούσῃς περιπαθεστέραν
Φωνὴν εἰς ἄλση ἀηδόνος,

Βράδυνε, βράδυνε τὸ βῆμα·
Στεράζει δι' ὠδῆς πενθίμου,
Ὑπὸ τῆς ὄρνιθος τὸ σχῆμα.
Τὸν ἔρωτά μας ἡ ψυχή μου!

Ἐὰν εἰς σκοπιὰν θαλάσσης
Περίλυπος ἀγκῶνα κλίνῃς,
Καὶ πρὸς τὰς κυανᾶς ἐκτάσεις
Ὄμμα ῥεμβῶδες διευθύνῃς,

Ἀπὸ τοὺς κόλπους τῶν ὑδάτων
Αἴφνης ὡς ὅταν θ' ἀνατέλλω,
Καὶ μὲ τὸν φλοῖσβον τῶν κυμάτων
Ψιθυρισμοὺς γλυκεῖς σὲ στέλλω.

Εἴτε χειμὼν τὸν Τμῶλον δέρῃ,
Εἴτε, κοιμίζον τοὺς τυφῶνας,
Τὸ ἔαρ τὸ καλὸν σὲ φέρῃ
Τὰ ῥόδα καὶ τὰς χελιδόνας,

Ἂν χαίρῃς, χαίρομαι ἐπίσης,
Ἂν κλαῖ' ἡ λύρα σου, θὰ κλαίω·
Μοῦσα ἀόρατος ποιήσεις
Περιπαθεῖς θὰ σοὶ ἐμπνέω.

Κ' ἂν εἰς τὸ σκότος τῶν νεκρῶν
Ὁ Ἅδης μὲ περιορίσῃ,
Καὶ κλεῖθρα καὶ φρουρὰς Κερβέρων
Ἐπάνωθέν μου ἐπιστήσῃ·

Τὸν Ἅδην μὲ τὰ δάκρυά μου
Αὐτὸν εἰς οἶκτον θὰ βιάζω,
Ἐνῷ θρηνῶ τὸν ἔρωτά μου
Καὶ τὸν Κλεινίαν μου θὰ κράζω·

Κλεινίαν, πάντοτε Κλεινίαν·
Διότι, φίλε, οἱ θανόντες
Εἶναι εἰς μῖσος καὶ φιλίαν
Πιστότεροι παρὰ οἱ ζῶντες!

Μάϊος, 1858.

Ι. ΚΑΡΑΣΟΥΤΣΑΣ.

ΛΥΣΙΣ τοῦ ἐν τῷ προλαβόντι φυλλαδίῳ αἰνίγματος.

Γραφὶς (κονδύλιον).

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ.

Φυλλάδ. 197. σελ. 97. στήλ. ά. στιχ. 5. ἀντὶ διδασκομένων γράφ. φιλοτεχνουμένων.

—o—